

פשיטיק

פרקי יידיש מתורגמים לעברית

מחוך: ספר פשיטיק

2017

הפרקים המתורגמים בספר זה נכתבו בידיש ונדפסו בתוך: ספר פשיטיק
תל אביב: ארגוני 'וצאי פשיטיק בישראל, צרפת וארה"ב, תשל"ג

פורמט דיגיטלי

2017

תרגום ועריכה: אסתר וינשלבום

ספר פשיטיק

מצבת זכרון לקהילה יהודית

אמצעה פאר אידישער קהילה

העורך:

רעדאקטאר:

דוד שטוק פיש

1973

תשל"ג

תל-אביב

לזכרם

דברי המתרגמת

העיירה פשיטק, שמרבית תושביה היו יהודים, חרבה ואבדה עם כל הקהילות היהודיות בפולין.

השם פשיטק נודע ברחבי פולין ומחוצה לה – עוד לפני האסון הנורא שפקד את עמנו – בגלל הפיגורום שהתחולל בה במרץ 1936, ההתנגדות שגילו היהודים והמשפט.

נתקלתי בשם העיירה באחד מספרי הזיכרון שתרגמתי, וסקרנותי התעוררה. לאחר מספר שנים של עיסוק בתרגום פרקי יידיש, בעיקר מתוך ספרי זיכרון של קהילות ווהלין, פניתי לפשיטק.

אני בת ליוצאי ווהלין. נסיעותי לאוקראינה הותירו בי חותם שהוליד אותי למסע מסוג אחר, מסע בספרי זיכרון:

קוריע, לודמיר, מלינו-מרוויץטרוביץ, סארניאדוקיטנה, לודזיפול, דומברוביצה, קרמניץ, לובומל, אוסטילח, רוזישץ, שומסק, קמין קושירסקי, אוליקה, וישניביץ – כולן בוהלין. לוגנייץ-קוז'נחורודוק, פולסיה; צ'ורטקוב, גליציה המזרחית.

ההתחלה הייתה ספר קוריע, בתקווה למצוא בזה מידע על משפחת אבי, ובהמשך – ספרי זיכרון נוספים, במטרה לסייע למי שאינם דוברים יידיש, ולהחיות לעוד רגע של קריאה עולם שחרב.

תרומתי הצנועה לשימור זכר הנרצחים – בהם מרבית בני המשפחה של הוריי – בפגורמים ובשואה הגדולה במאה ה-20.

ארגון יוצאי פשיטק בישראל לא פעיל עוד כפי הנראה, ולא יכולתי לשתף אותם ולקבל ברכת הדרך.

*

המאמרים המתורגמים נערכו בסדר הופעתם בספר פשיטק בציון שם פרק ועמודים. התצלומים בקובץ התרגום לקוחים מספר הזיכרון ושולבו לפי הקשרם.

ההערות בקובץ מובאות בגוף התרגום.

הערות בסוגריים עגולים () הן מן המקור, של הכותבים או של המערכת. הערות בסוגריים מרובעים [] הן שלי, ובהן הבהרות וביאורים קצרצרים וגם סימני שאלה וקריאה.

א' ר'

אלול תשע"ז

יצחק מילשטיין ירושלים בשנים 1905, 1914 – 1918

א. העיירה שלנו, פשיטיק [Przytyk], הייתה מוקפת נחרות כמעט מכל עבריה. מאחורי בית הכנסת ובית המדרש התפרשו כרי דשא ומים. במרחק לא רב מהם – שתי טחנות, גדולה וקטנה יותר, שפעלו בכוח המים. מעבר לטחנה היה נהר עמוק אשר כונה סטאוו [אגם]. בהיותי כבן עשר, היטבתי לשחות. בחורי בית המדרש – גם דודי איצ'ה-בר, יוסל, משה ואני – הלכו פעמים אחדות ביום לרחוץ בסטאוו, והפגינו שם להטוטי שחייה שונים: ידיים למעלה [חתירה?], שחייה על הגב, שחייה בצלילה. היה נעים ושמח בשנות ילדותנו.

המהפכה ברוסיה, בשנת 1905, התגלגלה לפולין. השנאה כלפי ניקולאי השני הייתה גדולה. אפילו פשיטיק נסחפה בזרם המהפכני. בעיירה צצו מהפכנים עם אקדחים ופגיונות. נקודת המפגש שלהם הייתה בבית התה של חנה של אסתר-רחל (אמי). כאן שרו שירי פועלים והחליטו על הפעולות שיש לנהל. גם התווכחו בסערת יצרים ובלהט. לעתים היה צץ בדלת משה ושואל:

“חיים איננו?”

כשהשיבו לו בשלילה, מיד הלך לחפש אחריו במקום אחר. לא חלפו חמש דקות וחיים בא לבית התה בשאלה:

“משה איננו?”

ומיד אץ משם לשמע התשובה “לא?”

כך במשך כל היום ובלילה.

הפעילות העיקרית של המהפכנים בפשיטיק בשנה ההיא – נטילת כסף מן היהודים העשירים וחלוקתו בין הפועלים העניים. היה בעיירה יהודי עשיר, מלווה בריבית ובנוסף לכך קמצן. שמו היה אברהם-מנדלה. שם אשתו היה חנה השחורה. פעם באו אליו המהפכנים ודרשו כסף. אברהם-מנדלה כלל לא רצה לשמוע על כך. שלף אחד מהם את האקדח וירה במראה. הזכוכית התנפצה אללפי רסיסים, והיהודי המבוהל לא התנגד עוד, רק שאל חרש “כמה?” ושילם את הסכום הנדרש.

אפיזודה נוספת מן השנה ההיא:

כעשרה איכרים, עובדי יער מן הכפר השכן, נכנסו בליל חורף לחנות של פישל בקר ודרשו לחם. לשלם לא רצו, מאיימים בגרזנים ובמקלות אשר בהם היו חמושים. הם אפילו החלו להכות את הנוכחים בחנות, גם את הנכנסים. במהירות הבזק פשטה בעיירה הידעה בדבר פוגרום. הגיפו אנשים חלונות ודלתות וחששו לצאת לרחוב.

למדתי אז ב"חדר", אצל מוטה מלמד. פלוני בא להגיד כי מכים יהודים. מוטה המלמד [צוקרמן] התרה בנו בחומרה להישאר בחדר, בל נעז לזוז ממנו עד שובו. הוא נכנס למטבח ונטל שם גרזן קטן. בדיוק נכנס בנו שלום, "קיסר" המהפכנים, כינו אותו. שלום הוציא מן הארון אקדח קטן, האב והבן יצאו לרחוב. הם הכו כהוגן כמה איכרים, ומשראו היהודים האחרים את גבורתם, התנפלו על הפורעים והניסו אותם מן העיירה. ברחובות נותרו מוטלים כמה תוקפים פצועים ומוכים.

למחרת האירוע באו אל פשיטיק כארבעים מהפכנים מרדום, רובם חמושים באקדחים. הם קיימו אספה בלב השוק, קראו להפיל את משטר הצאר, הפריחו סיסמאות כנגד הצאר וירו אגב כך "נא וויוואט" [יחי, הידד]. בעיירה היה שמח. המשטרה חששה להיראות ברחוב. בכל זאת מצאו להם שומר בכיר, הפולני וְשִׁילֹוסְקִי, וכפו עליו לקרוא בקול ולהכות אגב כך על הלב: "אני סוציאליסט".

ביום ההוא שררה המולה רבה בבית התה אצל אמי. המהפכנים, שזה מקרוב באו, והמקומיים אכלו ושתו, שרו שירים ובישרו לפשיטיק חיים טובים ויפים יותר.

בעיירה דיברו עוד זמן רב על "הצוציאליסטים" והמהפכנים.

ג. שנות הילדות חלפו מהר. פרצה מלחמת העולם הראשונה. הגרמנים נכנסו אלינו, בפעם הראשונה, בערב סוכות. דרך עיירתנו צעדו אל רדום – כך במשך כשבועיים. הם לא נגעו לרעה ביהודים. היו רק מקרים בודדים שיהודים חטפו מכות ואפילו נורו. זה היה ביום הראשון לכניסתם לפשיטיק. חיילים אחדים רצו טבק אצל הרשל ריבא. הרשל הסתיר את הסחורה ואמר כי אין לו. החיילים לא האמינו, הלכו למרתף לחפש ומצאו. הם לקחו את הטבק, וכשהחל הרשל ריבא לברוח – ירו

אחריו. למזלו נפטר מן העניין בחרדה בלבד. גם חיים-אהרן ברקוביץ' חטף סטירות מגרמני משום שדרש ארבע פרוטות לסיגריה.

הם גם רצו לשרוף את ביתנו, לא רחוק מבית המרקחת. בחצר עשו את הלילה חיילים, רוכבי סוסים. היו לנו אוזים בתא. הם גנבו אוז ואכלו אותו. כיוון שאצל הרוקח התאכסן קצין גרמני בכיר, חששו החיילים שנתלונן בפניו על הגנבה. הגרמנים עוררו מהומה שחסד להם רובה, ואם לא ישיבו להם, ישרפו את הבית. כל הדיירים התייראו והחלו להתכונן לבריחה. בינתיים התיישבו החיילים על הסוסים ועזבו.

לאחר המפלה שנחלו ליד דמבלין [Demblin], החלו הגרמנים לסגת, בטענה שהם עולים על ורשה. אגב כך אמרו שהם מרחמים עלינו, היהודים, כי הרוסים, במיוחד הקוזקים, פרועים ורעים. וכך אמנם היה. אך נכנסו הרוסים, עוללו הקוזקים ליהודים צרות גדולות: שדדו, הכו ואנסו נשים ונערות. הם חיפשו גרמנים אפילו במגירות. הפולנים הלשינו שהיהודים סחרו עם הגרמנים. אצלנו עבר הכול בשלום, משום שבחיל המצב ששהה בעיירה היו גם חיילים יהודים.

לאחר מכן שוב עברו הגרמנים להתקפה והגיעו עד לודז'. שם התחוללו קרבות עזים. הרוסים נסוגו, ובשעת המנוסה עברו בעיירה שלנו. החזית נעצרה ליד אופוצ'נה [Opoczno]. הרוסים החלו לחפור שוחות בפאתי פשיטיק על פני שטח נרחב. שבוע לפני חג השבועות פקדו על כל התושבים לעזוב את העיירה.

הבהלה וההתרוצצות בעיירה לא ישוערו. כל אחד רצה להספיק לקחת עמו את כלי המיטה, מעט לבנים ובגדים – אך לא היו עגלות. אנשים נסעו אל רדום והביאו משם עגלות, שילמו ככל שנדרשו. בקיצור, כל היהודים עזבו את פשיטיק אל רדום. למחרת יום ראשון עוד נכנסתי לפשיטיק והובלתי מעט חפצים. העיירה הייתה שוממה. לא נראו שום אזרחים, רק חיילים רוסים. האיצו בי לעזוב את העיירה מהר ככל האפשר. אכן הייתי מן האחרונים. כפרים בערו, תותחים ירו, קליעים התעופפו. נסענו במהירות לרדום ושם היינו למעלה מחודשיים, עד לאחר תשעה באב. בדיק בחשעה באב נכנסו הגרמנים והאוסטרים. בו ביום חלפו ברחובות במרכבה נאה הקיסרים וילהלם ופרנץ-יוזף. אנשים רבים ניצבו ברחובות ובירכו את שני המלכים.

לאחר תשעה באב החלו היהודים לשוב אל פשיטיק. הרחובות והסמטאות היו מגודלים עשבי בר בגובה של מטר. זמן ניכר חלף עד שהכול שב לקדמותו.

תחילה נכנסו לעיירה הגרמנים. לא חלף זמן רב והם לקחו את כל הגברים, הנערים והנערות לעבודה ביער הקטן. היה עלינו למלא ולסתום את השוחות שהרוסים חפרו. בשוחות היה עץ רב, כי הרוסים בנו אותן כבתים – לשינה ולבישול. היה עלינו להוציא את העץ. עבדנו כך זמן-מה, מדי יום, עד אשר סתמנו את כל השוחות.

החיים בעת ההיא היו קשים, לפעמים קיבלנו מכות. עניין המזון היה בכי רע. לא שילמו בתמורה לעבודה, מותר היה לנו לקחת מעט עץ מן השוחות.

לאחר מכן נכנסו האוסטרים. אצלם היה עניין המזון טוב במעט. לעומת זאת באזורים בהם חנו הגרמנים שרר רעב. בלודז' ובוורשה היה נורא. בפשיטיק התנהלו החיים כמו בזמן מלחמה: לחלק מן האנשים – טוב יותר, לרובם – רע יותר. עד אשר באחד הימים בחודש יוני 1916, נכנסו לעיירה קצין אוסטרי עם עשרים חיילים.

היה בפשיטיק חיל מצב קטן. מפקדו היה מגליציה, כפי הנראה יהודי מומר, הוא שר אתנו "ישמחו במלכותך". המפקד היה שתיין גדול. החיילים פשטו בעיירה, תפסו גברים – צעירים וזקנים, יהודים ונוצרים. אנשים הסתתרו בכל מקום שניתן. אך הם חיפשו בכל מקום ומצאו אנשים רבים במקומות המסתור שלהם. את הנתפשים הובילו לפאתי העיירה, לחצר הכומר, שם שהו לילה תמים. אני ונערים נוספים הסתתרנו בבידס של בית הכנסת. ז'נדרמים, שנוצרים מקומיים הנחו אותם, עלו אלינו, חיפשו, אך לא מצאו. שהינו שם עד הערב ולאחר מכן הלכנו הביתה.

בלילה באו ז'נדרמים ואמרו לאבי החורג שאסתתר גם מחר, כי שוב יחפשו. היו לנו כמה ז'נדרמים מכרים, שאכלו ושחו במסעדה שלנו, תכופות ללא תשלום. אגב, גם את אבי החורג תפשו, והוא ברח מחצר הכומר.

אמרו, שיעדיף להסתתר שוב בבידס של בית הכנסת, ושנינו הלכנו לשם. אך אם נגזרו צרות, לא יועילו חכמות. יהודי, שבנו נתפס, הוביל

שני ז'נדרמים אל הבוידם של בית הכנסת ואמר כי אתמול הסתחרו שם נערים רבים, ומן הסתם גם היום יש מסתחרים. שני הז'נדרמים (לא מאלה שהיו נכנסים אלינו) חיפשו היטב ומצאו אותנו. לא היו שם אחרים. לאבי החורג אמרו כי הוא רשאי ללכת הביתה. לי נתן אחד הז'נדרמים שלוש סטירות, עד כי גצים התעופפו לנגד עיניי, הזמן רב שמעתי רעשים באוזניי.

בהיותנו כבר בדרך לחצר הכומר, הופיע המפקד "ישמחו במלכותך". הוא היה שחוי כהוגן. וכך, בשכרותו, העביר אותי לידי, החל לנענע ולטלטל, עד אשר ניער מתוכי את כל כוחי הדל, קרע את צווארון כותונתי ולכל אורך הדרך צעק: "הסתחרת, ובמקומך חייבים ללכת אנשים זקנים". הוא הוביל אותי עד לחצר הכומר. שם נאלצתי לטפס על עץ ולקרוא בקול כלפי מטה, למען ישמעו כולם: "אני הסתחרתי".

קצת יותר מאוחר הוציאו אותנו מחצר הכומר. חיילים חמושים שמרו עלינו מכל עבר. לאן מובילים אותנו ולשם מה – לא ידע איש. בעיירה סברו כולם כי מובילים אותנו כדי לירות בנו. הנשים, הנערות והילדים ליוו אותנו בבכי קורע לב ובזעקות, גם אנחנו היינו נרעשים ובכינו מאוד.

כך ליוו אותנו כשני קילומטרים, עד שהחיילים הרחיקו אותם. הלכנו כ- 6 ק"מ, ויהודי אחד הטיל עצמו על הקרקע וצעק שאיננו מסוגל ללכת עוד בגלל כאבים עזים ברגליים. הקצין, איש טוב כפי הנראה, התקשה להביט בכאבי היהודי, הוא נתן לו פתק אישור ללכת הביתה. ליהודים כמובן לא נדרש יותר מזה. מדי חמישים או מאה צעדים נפלו כמה אנשים. הקצין השתומם וקרא: "איזה מין אנשים חולים נתנו לי?" צחקנו על כך כל הדרך. פלוני החל לטלטל עצמו בהתקף אפילפסיה. הוא עשה זאת במיומנות כה רבה, שגם אנחנו סברנו שהוא אכן חולה. הקצין חזר ואמר: "אנשים חולים כל כך".

למזלנו, בדיוק באה מן החצר מרכבת, הקצין הורה לרכב לקבל את החולה הקשה ולהובילו הביתה, לפשיטיק. הצטרפו אליו עוד חמישה-שישה "חולים".

ג. לאחר הליכה של כ-14 ק"מ הכניסו אותנו לבניין בית ספר שחלונותיו היו אטומים בקדושים. שם נודע לנו כי יהיה עלינו לעבוד בריצוף כביש מן הכפר עד שידלובייץ [Szydłowiec].

שהינו שם שבועות אחדים, צבא שמר עלינו. הביאו קלחות גדולות ומצרכים, בעצמנו בישלנו לנו אוכל. בעצם לא היה לנו מה לעשות, כי לא היו חומרים. לאחר שבועיים התחלנו לברוח טיפין-טיפין. אני ושני נערים הלכנו אל רדום. לאחר עשרה ימים באתי הביתה. בשעה שתיים-עשר בלילה גילה אותי המפקד במסעדה שלנו ואסד אותי מיד. יחד עם עוד חשעה שנתפסו הובילו אותנו אל ויניאווא [Wieniawa] (שם הכפר בו היה עלינו לעבוד). עונש על הבריחה, הושיבו אותנו בלילה במרתף, ועוד כיבדו אותנו במכות מקל. בבוקר, בעת השחרור מן המרתף, שוב הכו אותנו. אז כבר עבדנו קשה למדי.

בלילה, כשירד גשם שוטף, תלשתי קדש מן החלון וברחתי. באתי הביתה בשלום, אך גזרתי לא להיחפס שוב. שבועות אחדים הסתתרתי, עד שנוכחו הכובשים לדעת כי אין אפשרות לרצף כבישים עם אנשים חטופים שאין משלמים להם – ושחררנו.

כשהיינו אנשים חופשיים, פנינו לפעילות תרבותית. אספנו מעט כסף והתחלנו לרכוש ספרים, עד שהייתה לנו מעין ספרייה. שכרנו שני חדרים למען התנועה הציונית והקמנו להקת חובבים שהציגה הצגות תאטרון. לאחר מכן בא אלינו השחקן והאמן הנודע, מוריס למפה, עם האנסמבל שלו. הם הציגו זמן רב בגניוואשוב [Gniwosow]. היה עלינו לנהל מאבק ביהודים הדתיים בעניין התאטרון. הם איימו שלא יאפשרו לפושעים ולפרחחים לשחק "תריאטון". הם החליטו להיכנס לאולם בשעת ההצגה ולהרוס הכול.

משנודע לנו על כך הזהרנו את הדתיים הזהרה חמורה – והשתרר שקט. הצגנו באין מפריע והמשכנו לקיים פעילות תרבותית.

ד. אירוע נוסף של שנות המלחמה, סוף שנת 1917 או ראשית 1918. האוסטרים והגרמנים גורשו, פולין הפכה עצמאית. הפולנים נטלו את הנשק מן האוסטרים אשר חנו בגניוואשוב ומינו שוטרים ובראשם מפקד.

באחד מימי שישי לעת ערב, עמד אלי ורשבסקי ברחוב, כפי הנראה שייכור במקצת. המפקד, לא חכם ובגילופין, היה ברחוב אף הוא. מה אמר אלי ורשבסקי בצחוק למפקד, אינני יודע. המפקד הורה לו ללכת הביתה. אלי סירב. המפקד שלף את אקדחו וביקש לאסור אותו, אמילו איים עליו לירות בו כבכלב. אלי התעקש: "חירה, אך אני לא אלך". הפולני החל לשרוק, באו בריצה כל השוטרים עם הרובים והחלו לצעוק שהזידים מבקשים למרוד בהם, שומרי הסדר בעיירה. הם החלו לירות באוויר. פרצה פניקה. החנויות נסגרו והאנשים ברחו לבתיהם.

מה אירע לאלי ורשבסקי – האם נאסר ולאחר מכן שוחרר, או הובילו אותו היישר לביתו – אינני זוכר. אך השתדר שקט. סיפרו, כי המשטרה טלפנה לרדום בתלונה שיהודי פשיטיק מרדו כנגד הממשל. בו בערב, כשקבוצת צעירים הייתה בתנועה הציונית, באו מרדום אנשי צבא רבים ושוטרים – הם רכבו ברחובות שוממים. כיוון שמרד לא היה, שבו על עקבותיהם. אנחנו, במועדון, חששנו. בביתם כיבו אורות. רק לאחר שהם רכבו משם, נשמנו לרווחה.

*

פשיטיק הייתה עיירה ובה 90-95 אחוזי יהודים, יהודים טובים והגונים, סוחרים ובעלי מלאכה. היו לי שם אימא, שלוש אחיות ואח, גם דודים ודודות וילדיהם. כולם מצאו את מותם מידי הרוצחים של היטלר.

כבוד לזכר קדושינו!

מתוך הפרק: בין שתי מלחמות העולם, ע' 71 – 79.

משה-מלך מוער נהייתי אחר הנוער של פשיטיק

העיירה שלנו הייתה עשירה באירועים ובדמויות. היה שם נוער נאה, מאורגן במפלגות שונות; חסידים של רבנים שונים, עוסקי ציבור וסתם יהודים. פשיטיק גם נודעה בעולם היהודי בגילויי ההתנגדות של יהודים בעת הפגרום בשנת 1936.

תמיד נמצאתי ועבדתי ברדום או בוורשה. התגוררתי גם זמן-מה בלודז', אך תמיד משכני לבי הביתה לחג, להיות יחד עם חברי, אשר עמם התחנכתי ב"חדר", בבית המדוש ובתנועה. תמיד אהבתי לבלות עם הצעירים של פשיטיק. שרנו, רקדנו, התווכחנו, ניהלנו מחלוקות, בקיצור היה שמח.

אזכיר את חברי הילדות שלי: איצ'ה בנדה [בונדה], פיניה בנדה, משה פירשט, יעקב-לייב זיידה, חיים צימבליסטה, יצחק צימבליסטה, ישראל צימבליסטה, הלל והניק שטרומן, יודל ורשבסקי, ברל ורשבסקי, ישעיה ופישל טייטלבוים, ולוול, יוסף ומאיר דאז [דז'י], סימה פלדברג, ראובן, ליזר ואפרים בלכאז' [פחח, פלדברג?], יוסל והרשל מוער, חיים-משה איינבינדר, דוד ריבא, פינחס פרידמן (היגר לבלגיה), חיים פרידמן (בלגיה), ברוך ניסנבוים, ברוך אייזנמן (הציל את חי באושוויץ), משה צוקר, בנו של יענקל השוחט (פריז); מוטה בורנשטיין, ראובן צוקרמן, משה גלס, מרדכי גלס, חיים דוד (ישראל), חתנו של ישראלקה מייזפלד; חיים זיידה, יוסל הורנפלד (פריז), יואל קליינבוים, מנדל ודוד קליינבוים, פסח ואברהם לבקוביץ', יחיאל לסקי [לסקין], יחיאל מוער, אחי; ילדי יוסף-חיים השוחט. כל אלה היו הציונים הראשונים בפשיטיק.

*

לימים באו לפשיטיק משוחררים מן החזית הרוסית, חיילים שסיימו את שירותם, שנדבקו במהפכה ובסוציאליזם. הם עוררו תסיסה בעיירה. החייט שמשון ליזר, סוציאליסט, גרם לפילוג בהתאחדות הציונית. הוא הקים את האיגוד המקצועי, שמנהיגו היו: ראובן צוקרמן – מזכיר, משה צוקר (בנו של יענקל השוחט), מוטה בורנשטיין, יוסף דאז, יענקל צימבליסטה ודוד רמבלסקי. לאיגוד הייתה ספרייה פעילה. גם להתאחדות הציונית הייתה ספרייה משלה. בעת ההיא

הוקם בעיירה איגוד בעלי מלאכה. כאמור, היה ראובן צוקרמן, בנו של מוטה המלמד, המנהיג והמזכיר של האיגוד המקצועי. כל הנערים בני הדור שלנו וגם קודמינו, למדו אצלו ב"חדר", אשר ממנו יצאנו אנשים המסוגלים ללמוד וגם לכתוב יידיש נאה. מפרגולו של מוטה מלמד יצאו ציונים, סוציאליסטים ולוחמים למען הכבוד היהודי.

מן העיירה שלנו נבחר כמועמד לסנט הפולני בעל הטחנה בריש לנגר. כשנסע לאספה של חמולת בחירות, יידו אבן בראשו והרגו אותו.

✽

אזכיר את חייטי פשיטיק היהודים, או כפי שכינו אותם: טנדוניקים [חייטי קונפקציה ומטליאים]: יואל שניידר, שמואל שמלקס, הרשל גרולוך, לייביש גרולוך, אביו של יחיאל לסקי, משה-ראובן לבקוביץ', משה הוניק (גר אצל מנדל בונדה), ברל שניידר, משה-לזר בוימאיייל (חתן של יוסל דאזי) ובנו של אלי הגבאי. אצלו התאכסנה ההתאחדות הציונית. שם הייתה גם דלת פתוחה לכל מי שרצה ללמוד חייטות. כל צעירי העת ההיא שהיו לחייטים – טרייטל גרין, מאיר גרין, בנו של משה-יהודה, משה צוקר (בנו של יענקל השוחט) – נסעו לימים לפריז. לצרפת נסעו גם: יוסל של שמואל-שמחה הורנפלד, פסח לבקוביץ', אחותו דינה והאח אברהם, יואל קליינבוים, מנדל קליינבוים. בקיצור – הצעירים התפזרו בעולם.

✽

אני הייתי תפר מוקיים, יהיה זה עוול לא למנות את תפרי המוקיים: יענקל גולדצ'ווסקי, ולוול גולדצ'ווסקי, פינחס קומשנמכר, וולף-מאנה פרידמן, אהרן קומשנמכר, משה אסטריכאלס. סנדלרים: אברהם-יעקב הברברג, משה פירשט, בצלאל הברברג, איצ'ה תברברג, יוסל הברברג, אפרים הברברג.

היו אצלנו גם סמרטוטרים. מדור לדור נהגו לנסוע לכפרים לקנות סמרטוטים. משפחות אחדות שאבו מזה את פרנסתן: אברהמלה של משה-אפרים ושני בניו, ישראל קנייץ' ודוד מוער (מנחם-דוד), יוקל שמאטאז' עם בן בשם הרשלה וחתן אברהם קון. מי לא הכיר את הדוד שמעון בעל הזקן הנאה, שמעון פופה כינו אותו.

[שניידר = חייט, קומשנמכר = חפר מוקיים, שמאטאז' = סמרטוסר.
לעתים הפך ציון העיסוק לכינוי ולימים אף לשם המשפחה].

*

בעיירה היה לכל אחד כינוי. לא די היה בשם המשפחה בלבד.

לא די היה בשם אפרים-יוסל מוער כדי לדעת למי מתכוונים, אך אפרים-יוסל של שמעון פופה – היה מוכר בעיירה כולה. הכינויים לא היו לפי שמות האבות בלבד, מנו את שם סבא רבא [!]: משה-מלך בן דוד-אברהם נכד של משה-אפרים [משה-מייכלך דוד-אברהם משה-אפרים נכד]. לימים התאזרח מעט שם המשפחה.

*

בית הכנסת של פשיטיק היה בן 400 שנים. פעם אירעה שרפה בעיירה. העיירה כולה נשרפה, רק בית הכנסת נותר שלם. יהודים עזבו אז אל פשיסחה [Przysucha], לאחר מכן נבנתה העיירה מחדש. ופעם נוספת, הייתה כולרה ורבים בעיירה נספו. לאחר מכן שוב התיישבו בעיירה. כך חיו שם יהודים במשך מאות שנים, עד אשר היטלר ימ"ש שם קץ לקהילה היהודית של פשיטיק.

מתוך הפרק: בין שתי מלחמות העולם, ע' 89 – 92.

שלום-ולוויל צימבליסטא מריו קואופרטיב הדגים בפשיטיק

קשיטת היו חיי היהודים בעיירה בשל המצב הכלכלי והפוליטי, שהורע מיום ליום. ההסתה האנטישמית גרמה לדחיקת יהודים החוצה מכל משרה. מסים, שלא ניתן לעמוד בהם, הוטלו על האוכלוסייה היהודית, שנאבקה קשות על מנת לפרנס את המשפחות. ביקשו דרכים שונות לחקל על עצמם.

אחת הדרכים הייתה לארגן קואופרטיב. במקום שיוציא כל אחד רישיון נפרד למסחר או לעבודה – עשו זאת תחת אישור או רישיון אחד. גם את המסים שילמו יחד.

כמה סוחרים דגים יהודים הקימו בשנת 1937 "שותפות". השותפים היו: אבי, זליג צימבליסטא; זינדל ליפשיץ, שמואל פרידמן, בייניש ליפשיץ, איצ'ה בונדה, פיניה בונדה ואחיו משה.

לכל אחד בקואופרטיב היו משימה ועבודה שלו. אבי – קניית דגים (קרפיונים) במשך כל השנה, בחצרות [הפריצים] של אובלס ושל קינר. זינדל היה המנהל הטכני, קבע כמה דגים נחוצים לפשיטיק וכמה לרדום. בייניש ליפשיץ – איש הכספים. אני, שלום-ולוויל, ושמואל פרידמן נסענו אל וישמירזיץ [Wysmierzyce] להביא דגי נהר למיניהם, אשר נדוגו בנהר פיליצה [Pilica]. איצ'ה בונדה ניהל את מכירת הדגים ביום שישי בשוק, סייעו לו נשי כל השותפים.

בחורף היה המסחר טוב מאשר בקיץ. בחורף לא דגו דגים רבים בגלל הכפור והשלגים. היו לנו קרפיונים בתוך "ברכות" – מעין תיבות מחוררות ולחן פשפש ומנעול. "הברכה" הייתה קשורה לבול עץ תחת לגשר ורשה. בדרך זו היו לנו דגים למכירה גם במזג אוויר גרוע ביותר.

ביום שישי לפנינו בוקר החלה ההמולה הגדולה. מי שידינו לא היו קפואות, נטל על עצמו למשון בשרשרת עם החיבה, לפתוח את המנעול ולהוציא את הדגים. חכופות קרה שנאלצנו לשפוך מים רותחים על המנעול על מנת לפתוח אותו. לאחר מכן הבאנו את הדגים במיגיות אל השוק; מכרנו מול בית ביילה של מרדכי-דוד.

בערך בשעה שמונה בבוקר החלו הנשים בקניית דגים לשבת. עשירות יותר הרשו לעצמן קרפיון נאה במשקל קילו או יותר. עניות יותר לקחו

דג במשקל מחצית הקילו. עניות מאוד לקחו מעט דגים. כשלא היו דגים אחרים לשבת מלבד קרפיונים, המתינו הנשים העניות עד אשר ימות דג בגיגית, ואז חטפו מציאה. ישועה קטנה הייתה גם כאשר מן הגיגית או מן המאזניים נפלו או קפצו לקרקע דגים קטנים – הם לא הוחזרו עוד אל הגיגית, אלא נמכרו במחיר מוזל. ממחצית קילו של דגים קטנים הכינו מילוי רב, חוסיפו לחם – והיו דגים לשבת לכל המשפחה.

בימי הקיץ החמים השתנה סחר הדגים לחלוטין. העניים לא נצרכו עוד להמתין לנס או לדגים שיקפצו מן הגיגית וימותו. החום סייע להם. הדגים התפגרו מאליהם. נוצרים רבים, דגו גם הם דגים בחכותיהם, והיה שפע. אנחנו, "השותפות", קנינו דגים במחיר זול בהרבה.

באחד מימי שישי שרר חום גדול. הדגים פשוט מתו. והנשים נחנו. נברו בגיגית ככל שניתן. איצ'ה בונדה עמד לו כך והביט במתרחש ולפתע קרא: "נשים, דעו לכן, בברירה הזאת שלכן אתן הורגות את כל הדגים". שמע זינדל וקרא: "איצ'ה, מה אתה מדבר? את הדגים הן הורגות? אותנו הן הורגות, היום נפסיד את כל הכסף". בכל זאת הסתדרנו. יום השישי החם עבר בשלום – חוץ מן הפרנסה כמובן.

באותו יום שישי, בשעה מאוחרת למד, אמר שמואל פרידמן כי רצונו להוציא מן השותפות חמישה זלוטי על החשבון, כדי שיהיה לו לשבת. ידענו כי רווח גדול אין, אך מה לעשות אם יהודי נזקק לשבת? ביום ראשון, כשערכנו חשבון, רק אז ראינו את גודל האסון. היה לנו נזק רב. כך נראה המסחר היהודי.

בסוף השנה שלחו לנו את המס לתשלום – שעלה על הפדיון. אחי משה התרוצץ בין הפדיונים בהצרות לקבל חשבונות, כמה דגים קנינו במרוצת הזמן. הוא נסע לרדום אל מחלקת המסים וטען: "אין אפשר לשלם כל כך הרבה, המחזור הכספי שלנו כולו איננו מגיע לסכום זה?" הפקיד העמיד פני תם, דבר אל הקר!

הסוף היה שנאלצנו לוותר על המסחר, ולא היה עוד קואופרטיב.

מתוך הפרק: בין שתי מלחמות העולם, ע' 92 – 94.

צבי זלצשירר פשיטיק חולמת על ארץ ישראל

מתוך מכתב שנשלח לארץ ישראל. נכתב בשנת 1935. הכותב שו"ב בפשיטיק ולימים בלאונצ'ין (Leonicin)

לאונצ'ין, אסרו חג של פסח, תרצ"ה לפ"ק

דבורה היקרה!

את מכתבך היקר המלבב קיבלנו בלהט הכנות ערב החג. מה משמעותו של ערב חג בפרובינציה הפולנית "האהובה" שלנו אינני צריך לספר לך: לסייד, להכשיר, לקרצף, לגרד ומה לא? נו, תארי לעצמך, שמכתבך הגיע אליי ברגע שכזה. בהתלהבות ובלהט שאין לתארם פתחתי אותו והתחלתי לבלוע כל מילה. ראשית, הציפייה הממושכת כל כך למכתב מ... נו, מאליעזר שלך. זה היה ברחוב, ומיד הייתה סביבי חצי לאונצ'ין. תחילה בחנו את הסיגריות, מארץ ישראל. אילו היו סיגריות ישויות חיות, הן היו חשות בדיוק מה שחש אדם שהוא מושא לקנאה. אך לשם מה הפילוסופיה על מה חשו הסיגריות, חשוב וממשי יותר מה הרהרתי וחשבתי אני. קורן ומוצף שמחה פנימית, שלחתי את מכתבו של אליעזר אל הרב לקריאה (מן הסתם יודעת את על אהבתו חסרת הגבולות לארץ ישראל). כבר הנחתי לכל ערב החג. לשם מה ערב חג? זה כשלעצמו הוא לדידי חג ראוי. גם את מכתבך קראתי בנשימה אחת בפני צוטל, לייבל וברכהלה, התבוננו וחקרנו היטב את התמונה ובחזרה למלאכה. רק בערב, לאחר ששבנו לקרוא, פעם ועד פעם, ופעם נוספת ופעם שישית, עד, עד לכחנו לישון. וכאן נטפל אליי בפטפוטי בעל החלומות וודה לי לילה של ארץ ישראל, ואני רציני שיימשך כך ללא הפסקה.

בקומי עם שחר, היה מכתבו של חתנך שיחת היום. כתוספת, סיפרו לי שאת לוקחת אותי ל... לארץ. נו, השבתי: "הלוואי!" חבריו של לייבלה החלו להציף אותי בשאלות על דודה דבורה ועל ארץ ישראל, והוא עינה אותי בכל השאלות האלה. הוא רוצה לדעת הכול. לכל הוא מבקש חשובה. ילד הוא רגיש מאוד וחייבים להשיב לו. כך הייתה לנו אווירת חג במשך ימים אחדים לפני החג, ועל כך ראויים את ואליעזר שלך ליישר כוח לבבי!!!

ועתה, דבורה אהובה ויקרה, במכתבך את אומרת שתכתבי לי מכתב גדול ומפורט, כדי שתחיה לי תמונה מלאה וברורה על חייך בארץ ישראל, הן הפרטיים והן החברתיים, ועד היום טרם זכיתי לזה. לא רק שאינני יודע להשיב לכל הידידים הקרובים, שלך ושלי, מה נשמע אצלך, אלא גם אני עצמי כלל איני יודע מה מצבך, איך נראה העתיד שלך, איך בדעתך להסתדר, ובכלל איך את חיה מבחינה כלכלית, רוחנית וכך הלאה.

אצלנו אין חדש. השחיטה חלשה משהייתה. יהדות פולין נדרסת תחת מכבש מסים בלתי נסבל. מובן מאליו כי יש לזה ביטוי שלילי בכל תחומי החיים. ממילא הפכה הפסיכოזה של ארץ ישראל עניין להמונים. אינני מסוגל לתאר לך באיזו מידה חושבת יהדות פולין על ארץ ישראל. לא תהיה זו גוזמא אם אומר שכמעט כל יהודי שני בפולין מתהלך עם חקוות נחמה מתוקה שיעלה אי-פעם. הרי יש לו כבר בארץ דוד או דודנית. לא כל שכן אם יש אב או אח או אחות. איש כזה הוא הרי יחסן גדול. הוא כבר מכונה ארץ ישראלי. ובאופן מפורש יותר: אדם מאושר.

בכלל נכנסו החיים היהודיים בפולין למבוי סתום אפל, ללא מוצא, ללא קרן אור זעירה לעתיד. משמח אותי שאת לפחות, כפי שהתבטא בפניי פלוני, נמנית עם המאושרים ביותר בקרב המאושרים, כך מכנים היום יהודי שחי בארץ ישראל. אין מדובר במי שמתייחסים לארץ ישראל כאל ארץ מטבעות זהב, גם אנשים בעלי מבט רציני ועמוק על החיים, היהודים כי גם בארץ ישראל לא מתגלגל הכסף ברחוב, שחייבים לעמול קשה. אך את הגלות, הגלות המרה, לא חשו היהודים מעולם כמו כיום. תארי לעצמך, במקומות נידחים כמו פשיטיק, לאונצ'ין, חרות בקליפתו של כל עץ ברחוב צלב הקרס האדור, והאנטישמיות לא תתואר. כזאת טרם חוויתי, כמו לפני שלושה שבועות, כשהלכו היהודים בשבת לאחר מנחה הביחה, התנפל עליהם שייגץ [נער גוי]. מיד צצה, כמו מתחת לפני האדמה, כנופיה שלמה, הם הכו את היהודים מכות רצח. כך, הם נכנסו לאחר מכן לבית הכנסת עם כלב, לחפש יהודים. למרבה המזל לא הלכתי אז להתפלל. המשטרה התעלמה. נורא לחיות באווירה כזו. הייתי עם הרב אצל הכומר של לאונצ'ין על מנת שיתערב. תיארחי בפניו את מהלך האירועים. הוא הרגיע אותנו למראית עין, אך בו בזמן ביקש באופן ישועי, שיהודים לא יקניטו את הנוער הנוצרי. הוא נפרד מאתנו בידדות, הלב פוקע מידידות שכזו.

במכוון העמסתי עליך את קווי המתאר של החיים היהודיים בפולין – אשר השתנו, מאז נסיעתך, באופן רדיקלי לרעה – כדי שתדעי להוקיר את מצבך.

בכל זאת אין לקחת ללב יותר מדי. ההיסטוריה היהודית ספוגה בדם יהודי. ליהודים היו שונאים תמיד. חוינו ושרדנו תקופות קשות בחרבה. שונאי היהודים התוסקו ואבדו, והעם היהודי חי ועובר תקופת התחדשות, מתקדם בצעדי ענק לקראת מטרתו המוארת והנעלה – ארץ ישראל, הרפלקטור והמגדלור המאיר ומחמם את ההווה החשוך שלנו לעבר עתידנו המאושר. נצח ישראל לא ישקר!!

כן, עדיין לא שמחנו די במכתבך ובתמונה, שוב גרמת לנו הפתעה נעימה במתנות ארץ ישראל היפות שלך. אמרתי ללייבלה כי את הכיפה שלחת לו לכבוד יום הולדתו, החל אצלנו בשביעי של פסח ואצלכם ביום האחרון של פסח. אין לחאר את שמחתו. עכשיו הוא ישן, אך מחר יכתוב לך בנפרד בסגנונו המקורי. תמונת הכותל המערבי היא מלאכת מחשבת. נמסגר אותה תחת זכוכית. הסיכה אף היא נהדרת. בשעת הסדר עישנתי את שתי הסיגריות מארץ ישראל. נאלצתי לתת ללייבלה לעשן. שיחתנו בעת הסדר הייתה על דודה דבורה. פירשתי את "לשנה הבאה בירושלים". סיפרתי לו, לפי יכולת הבנתו, פרקים שלמים מן ההיסטוריה היהודית שיש להם נגיעה ליציאת מצרים, גאולה וארץ ישראל. הוא שאל אם דודה דבורה ודוד אליעזר קוראים אף הם בהגדה. הסברתי לו כי במקום בו דודה דבורה וחתנה מצויים, אין סוגרים חריסים וזלתות בעת הסדר, ולא זורקים אבנים. והוא שאל אותי בתמימות אם שם אין שקצים, אם לישקוויץ' (חולגין מקומי פופולרי) לא יורשה להיכנס לארץ ישראל. כך בילינו בזיכרונות מתוקים את שני לילות הסדר. כתבתי לפייגה שתי גלויות על מנת שתבוא לחג. גם ביקשתי את מעבידיה לאפשר לה זאת. בערב החג אף ירדתי אל האנייה, אך היא לא באה. ביום הראשון של החג קיבלתי ממנה גלויה, שאיננה יכולה לבוא, אך מיד לאחר החג תבוא לשבת. אני מצפה לה בכליון עיניים, כי לא ראיתי אותה כבר כמעט שנה. לא מזדמן לי להיות בוורשה. כתבו לי מה נשמע אצל הינדא. האם באו יוצאי פשיטיק לארץ ישראל? האם את מתראה לפעמים עם חיים-יהושע לנגה? מסדי לו ד"ש ממני. האם את מתראה לפעמים עם החברה של ישראלקה? דרשי בשלומם בשמי. היית אולי בירושלים בפסח? אמרתי ללייבלה שכן, האם צדקתי? פרט לכך אין חדש. דורש בשלומך מכל לב

ומנשק. ד"ש לכל יוצאי פשיטיק ולמשפחת חתנך, במיוחד לאלה שבתצלום. למען השם אל תעכבי מכתבים, כתבי מיד והרבה. אני כותב מכתב גם למחותן שלך, הרב בורשטיין, אל ראדאינסה. צוטלה, לייבלה וברכהלה יכתבו בנפרד.

שלך צבי שו"ב זלצשירר

פייגה זלצשירר ז"ל

דבורה זלצשירר ז"ל

המשפחת השר"ב זלצשירר

מחוך הפרק: בין שתי מלחמות העולם, ע' 95 – 99.

מרגלית רובינוביץ' (מילשטיין) בקרב הציונים הכלליים וביה"ר

הוריי, מנדל ורחל מילשטיין, גרו במרחק לא רב מגשר ורשה. הייתה לנו מסעדה.

בתום לימודי בבית הספר הפולני העממי הפולני, פובשכנה, בשנת 1928, הייתי חברה בארגון הציונים הכלליים (סיעת "על המשמר" של יצחק גרינבוים). מנהיגי הארגון היו: חיים-אהרן ברקוביץ', יוסף לינדנבוים, שני האחים ריבא, גולדשווסקי. היה לנו מועדון גדול ברחוב ורשה, מול השוק, וגם ספרייה טובה ובה ספרים רבים ביידיש ובפולנית. נטלנו חלק בכל הפעילויות הציוניות והקרנות הלאומיות כמו קרן היסוד וקרן קיימת. היינו גם פעילים מאוד בבחירות לסיים, לקהילה, למועצת העיר. רוב המשימות המפלגתיות הוטלו על הנוער שלנו. אף שלנו עצמנו לא הייתה זכות בחירה, העסקנו עצמנו בהדבקה כדורים, חלוקת עלונים, ביקורי בית ותעמולה. כשפינו, בלחץ מערכת הבחירות, אל יצחק גרינבוים, שיבוא לפשיטק לפגישת, או ישלח נואם חשוב אחר מוורשה, השיב לנו: "יש לכם שם ברקוביץ', אינכם צריכים מישהו אחר".

בשנת 1932, כשנוסדה בפשיטק ביה"ר, הצטרפתי לארגון ונסעתי להכשרה בעיירה הסמוכה פשיסחה. עבדנו במפעל מתכת וביצענו עבודות עזר שונות: חטיבת עצים, ניקוי וכיוצא באלה. ב-1935, בתום ההכשרה, נשלחנו אל וייז'ניק [Wierzbniak], משם אל סקריז'סקו [Skarżysko] – מרכז תעשייה גדול, שם עברנו הכשרה במפעל הכימי של דודי, נתן קיוולס. לאחר מכן במפעל לאביזרים אלקטרוניים.

עוד בהיותי בסקריז'סקו, אישרו לי מטעם המשרד הארץ-ישראלי המרכזי (דרך נציבות ביה"ר) לקבל סרטיפיקט לארץ ישראל. בבואי אל פשיטק להיפרד, בקדחת הכנותיי לעלייה, החליטה נציבות ביה"ר לא לקבל את הסרטיפיקטים המאושרים, במחאה על המספר הקטן שהקציב להם המשרד הארץ-ישראלי. נותרתי יושבת על הצרורות לפי שעה. מאוחר יותר ניתנו לרוויזיוניסטים ארבעה סרטיפיקטים נוספים, מן המכסה הקודמת שלא נוצלה – הוחלט שאקבל אחד מארבעת הסרטיפיקטים.

בו בכוקר, משנסעתי אל פשיסחה להיפרד מן החברים, פרץ בפשיטיק הפונרום הנורא שהסעיר לא רק את פולין כולה, אלא גם את כל העולם.

קן ביתר בפשיטיק נפרד כיפקב קירס:צווייג לרגל עלייתי ארצה.

מתוך הפרק: בין שתי מלחמות העולם, ע' 99 - 101.

ירמיהו קויפמן נחפזנו לרוסיה

נולדתי בשידלובצה [Szydłowiec], אזור קילצה [Kielce]. בעודי ילד קטן עברו הוריי לגור בפשיטיק. בזמן הראשון היה אבי מלמד, לימים עבד במקצועו כתפר. בשנות ה-20 [של המאה ה-20] מתה אמי, אני ועוד שני אחים ואחיות נותרנו יתומים. לקחה אותי אליה אחות אמי, דודה רחל, אלמנה בעצמה, מטופלת בחמישה ילדים. הגנתי שאין תכלית לשיבתי אצל הדודה, ולאחר חמש שנות לימוד ב"חדר" וכשלוש שנים בבית הספר העממי הפולני – פובשכנה, הלכתי ללמוד חייטות אצל לייבוש-מנדלה. עבדתי חמש שנים כשוליה והפכתי עצמאי, התפרנסתי בכוחות עצמי.

בתצלום: ר' משה-מאיר קויפמן, אבי הכותב

בתחילת שנות ה-30 [של המאה ה-20] הצטרפתי לארגון הנוער הקומוניסטי הבלתי לגלי. הפעילות כללה תליית דגלון אדום, ארגון אספות, שביתות וכדומה. מקרב הפעילים המרכזיים זכורים לי מוטקה בורנשטיין, היה הצהובה [קירשנצווייג], אברהם צוקר. כדי להסוות את הפעילות הלא-חוקית, נהגו להזמין מרצים ציונים למועדון היחיד שהיה לגלי, של האיגוד המקצועי של פועלי הביגוד, שהיה נתון להשפעה קומוניסטית. האיגוד הוציא לפועל כמה שביתות מוצלחות בקרב החייטים.

בשל פעילותי בארגון סיוע לאסירים פוליטיים (מופ"ד) והדבקת כרוזים לא חוקיים, עלתה המשטרה על עקבותיי ונאלצתי לעזוב את פשיטיק. נסעתי אל לודז', מיד מצאתי שם עבודה וקטעתי את פעילותי הפוליטית, משום ששהיתי שם באורח לא חוקי.

בשנת 1932 החלטנו, קבוצה של בני פשיטיק: שלמה באומגרטן, מנדל הויג, שלמה חלבובסקי, אברהם צוקר, לגנוב את הגבול לרוסיה. נסענו למקום במרחק לא רב מווילנה, אך המבריק דרש מאתנו כסף רב. נסענו אפוא אל בוצלאוו [Buczaw], מרחק 10-12 ק"מ מן הגבול הסובייטי. במסעדה יצרנו קשר עם מבריק, אשר סירב להוביל אותנו בחודש אפריל אל מעבר לגבול, משום שהשדות היו מוצפים מים מהפשרת השלגים. בלית ברירה נסענו אל דולגנוב, מרחק 6-8 ק"מ מן הגבול. כאן נדברנו עם מבריק, שבחמורה לחמישים וחמישה זלוטי

יעביר אותנו לצד השני. בו ביום, בין השמשות, יצאנו לעבר הגבול, מבוססים בבוץ עד מעל לברכיים. בבואנו קרוב לגבול, אברהם צוקר, המבוגר בחבורתנו, נבהל מאוד וחש כה חלש, שנאלצנו לאחוז בזרועותיו ולחמוך בו. לבסוף עשינו עמו חסד, השארנו אותו לבדו וחצינו את הגבול בלעדיו. ליד המעבר האקראי הצביע המברית, לאחר שקיבל מאתנו הן צדק לקבלת הכסף, על הכיוון: ללכת ישר ונגיע לצד השני. כשהאיר היום ראינו לפנינו שתי דרכים – ימינה ושמאלה. לאחר החייעצות קצרה פנינו ימינה ומיד ראינו בקחת איכרים. הקשנו, אחת הייתה לנו ביד מי ניפול. הכניסו אותנו פנימה, קיבלו אותנו יפה ובישרו לנו את הבשורה שאנחנו כבר בברית המועצות. הם הורו לנו למשוט את בגדינו כדי לייבשם, הכינו לנו תה חם, ללא סוכר. לאחר מכן הודיעו למשמר הגבולות, ושני חיילים הובילו אותנו למאסר. לאחר חודש מאסר וחקירה, העבירו אותנו לבית כלא גדול יותר פלשצ'ניץ [Pleshchenits] (רוסיה הלבנה), משם, לאחר חודש, אל בית הכלא המרכזי של מינסק. לאחר שלושה חודשים שלחו אותנו למחנה סרוב [Sarov] בפאתי מוסקבה, שם העסיקו אותנו בעבודת יער בליווי שומרים. רק כעבור חמישה חודשים, כהשתכנעו כי אמת דברנו, העברנו אל זלאטוסט [Zlatoust] בקרבת צ'לינסק [Chelyabinsk], לגלות פתוחה.

בסוף 1936, לאחר רצח קירוב, סיפקו לנו תעודות מעבר סובייטיות, אך עם "סעיף".

בעת הטיהורים הגדולים, נסעתי אל דנייפרופטרובסק [Dnipropetrovsk] ולמקומות אחרים. כל אחד בנפרד, כך חמקנו ממאסרים. לאחר פרוץ המלחמה הגרמנית-סובייטית, גויסתי לצבא האדום, שעזב את דנייפרופטרובסק. בנסיגה המתמדת, קפאו אצבעות רגליי, לכן שוחררתי מן הצבא. נסעתי לאסיה המרכזית והתיישבתי בפרגנה [Fergana].

ב-1942 גויסתי לצבא העבודה ונשלחתי אל סרוב [Serov] אורל. במשך כל זמן המלחמה הועברתי ממקום אחד למשנהו. ב-1946, כאזרח פולני, שבתי לפולין. לאחר פוגרום קילצה נסעתי לגרמניה, אל באד רייכנהאל. שם התחתנתי ובשנת 1949 באנו לישראל באנייה "עצמאות".

מתוך מכתב מפולין:

... עזבנו לרוסיה בשנת 1932, אני, מנדל הוניג, שלמה חלבובסקי, שלמה באומגרטרן. היה אתנו גם אברהם צוקר, אך הוא לא חצה את הגבול.

אני מאמין שידוע לך הכול על העת ההיא, כי מעט מאוד אתה יודע, שבשנת 1936 נאסר בברית המועצות המעבר מעיר אחת לאחרת. זמן קצר קודם לכן, אכן בשנת 1936, הרגו את קירוב בלנינגרד. ארבעתנו היינו במקום אחד.

בסוף 1936 קיבלנו מסמכים זמניים. למנדל הוניג הייתה משפחה בדנייפרופטרובסק, אוקראינה; לשלמה חלבובסקי הייתה משפחה באומסק, סיביר; אני נסעתי עם מנדל הוניג לאוקראינה, שלמה חלבובסקי נסע אל אומסק. שלמה באומגרטרן נשאר בזלטוסט, אורל, מקום בו היינו ארבעתנו, כי היה עליו ללכת לצבא למשך שלושה חודשים.

בתצלום: שלמה באומגרטרן. נורה בשנות הטיהורים הסטליניסטים, לימים טוהר שמו

בעת ההיא נערך משפטם של הטרוצקיסטים. מיד החלו לתפוס את כל תושבי החוץ, לאסור בלילות. בבואי לעבודה אמרו לי כי יש לי מזל שעדיין אני כאן. קיבלנו מכתב משלמה באומגרטרן: שהסכנה חדרה לאגודת החייטים. אומרים כי במסווה של מהגרים פוליטיים נתברר שכל הבאים הם מרגלים. לקחו את כל הגברים מאגודת החייטים והגלו אותם. הנשים נשארו.

מכחבים נוספים לא קיבלנו ממנו. היה עליי להסכים שיירו בהם, בטרוצקיסטים. ועשיתי זאת...

מתוך הפרק: בין שתי מלחמות העולם, ע' 101 – 105.

הלל שטרסמן תל אביב תמונות ואירועים

1. בזמן מלחמת העולם הראשונה, פונו יהודי פשיטיק מן העיירה בפקודת צבא הצאר. בין החיילים הרוסים ההם היה ש' אנ-סקי, מחבר "הדיבוק". הוא נהג לשוטט בשוק ולחלק סוכריות לילדים.

לאחר שיבת התושבים, היה השוק מגודל עשבי פרא. אך יחד עם העשב צמח נוער אחר, מתקדם, אשר הקים לימים חוג דרמתי, שהחל להציג הצגות תאטרון בהצלחה. בא לפשיטיק השחקן מוריס למפה ואתו הציגו את "המלך ליר" [מידלה אפרת] מאת י' גורדין, מבוסס על מחזהו של שיקספיר, "השחיטה", "חסיה היתומה", "הדיבוק" ומחזות אחרים. הגיעו הדברים לכך שהלחקה קיבלה הזמנה להציג ברדום.

פרסמנו עיתון תקופתי למען פשיטיק והסביבה, שהודפס על סטנסיל, בעריכת מוטה בורנשטיין, חיים-אהרן ברקוביץ' וכותב שורות אלה. עד לעזיבתי את פשיטיק נותרו ברשותי עותקים אחדים מן העיתון.

הוקמה גם ספרייה ובה מאות ספרים.

אך ההרמוניה לא נמשכה זמן רב בגלל חילוקי דעות רעיוניים, עד שהשתלשלו דברים למשאל עם בהנהלת הספרייה. ברוב זכתה קבוצת הציונים, אשר לימים ניהלה פעילות ענפה למען ארץ ישראל, בזרים למען קרן קיימת, ערבי ספרות ומיזמים אחרים.

2. בשל השאיפות הגאות לעלות לארץ ישראל, התפלגה הקבוצה הציונית, נתהוותה קבוצת "צעירי ציון".

זה לא נמשך זמן רב. לאחר התפזרות הארגון הוקמו "החלוץ" ו"פועלי ציון". הפעילים היו: שלום הוגי, האחיות הופמן, אני ואחרים. נוהלה פעילות אקטיבית עם הרצאות.

מאוחר יותר הוקמה גם בית"ר, בהנהגת יצחק פרידמן, שניהלה פעילות ענפה למדי. בעת ההיא פנה חלק גדול מן הנוער שמאלה והקים את האיגוד המקצועי, בהנהגת מוטה בורנשטיין (מוטה בורנשטיין אחר כנס לימים לכלא ומת שם).

חלק מן הנוער הציוני נסע בעלייה הבלתי לגלית. אלה שנשעו עם הרוויזיוניסטים, נתקלו בקשיים מרובים.

זמן-מה לפני האירועים בפשיטיק פשטה שמועה כי צפוי פוגרום בעיירה. הנוער היהודי התחמש בכלים שונים. למרבה המזל לא באו האיכרים ונמנעו שפך דם.

3. דוממת שרועה העיירה, מכוסה שלג. משום מקום לא נראה עשן הארובות. השוק כמו מכוסה מרבד לבן. חרף הקור והכפור, הולך יהודי לכפר לקנות משהו. רצונו לקנות עגל, ויגרור אותו עמו ברגל הביתה, לשלם דמי נסיעה הביתה אין ביכולתו, יחסר לו לרווח.

כשמופיע כוכב השחר, יוצאים יהודים לבקש אחר הפרנסה הקשה, אחד בשוק, שני בחנותו. מעמיסים עגלות בדברי מאפה, אדרות שער, מגפיים, בגדים למיניהם.

מסמטה אחת, סמוך לבית הכנסת, מופיע מוטה, חייט הקונפקציה, וקורא לאשתו להזדקק, כי כבר מאוחר.

4. בפשיטיק היה יום שני יום השוק. יהודים התייצבו עם דוכניהם – מי עם מגפיים, מי עם לחמניות ומי עם לחם ולחמניות שטוחות [פלצלץ].

מרחוק נראה חייט המנסה להלביש אדרת שער צרה על איכר בעל בשר – ולוחץ בברכו על כרסו.

חלק הארי של יהודי פשיטיק חיו מגמילות חסדים, או לוו מעט כסף מבת, שאספה לעצמה נדוניה מעבודתה, כי אביה לא היה מסוגל לתת לה נדוניה.

מובן שחלק מסוים מן הסוחרים, מוכרי אריגים או סוחרים תבואה היו בעלי אמצעים. אך אלה היו מיעוט חריג. חלק הארי התענו, חטפו גמילות חסדים, כדי לקנות מעט סחורה אצל האיכרים. לאחר מכן הובילו לוורשה אווזים וחרנגולי הודו שקנו. בשוכם בשלום, בין אם הרוויחו בין אם הפסידו, השיבו את גמילות החסד בתודה.

מדי יום שישי, נטל השמש, מנדל של טרייטל, את פטיש העץ שלו והלם בדלתות החנויות, קרא לסגור אותן וללכת לבית הכנסת. מנדל

זה, היה לץ גדול, נהג לומר, כי הוא רעב והולך הביתה לאכול לשון שור
חמה עם לחם (התכוון ללשונו שלו).

5. בשהייתה בעירה חתונה, הלכו לבית הכנסת לחופה בלוויית מוזיקה,
מלווים מאות אנשים. הכול היה מואר בנרות שעווה. גם מן החלונות
האירו המנורות. ליד בית הכנסת העמידו את החתן-כלה תחת לחופה
על אבן גדולה. לאחר שניתן החתן את הכוס, איחל הקהל מזל טוב
ובלוויית מוזיקה ליוו את הזוג הצעיר והאורחים אל האולם, אשר בו
נערכה הסעודה. לאחר הבדחן, אשר שיבח בשירה את הכלה, קראו
למתנות דרשה, מצד החתן ומצד הכלה. מאוחר יותר החלו לרקוד,
הצעירים – ריקודים מודרניים והמבוגרים – את ריקוד המצווה.

התנהלה הגירה מפשיטיק. צעירים נסעו לוורשה, לודז', היו אלה
סנדלרים, חייטים ובעלי מקצוע אחרים. הם היו באים לאחר מכן
לפשיטיק בחול המועד פסח וסוכות – חובשים מגבעות קשות ובידיהם
מקלות הליכה שידווחם כסופות – וסיפרו על נפלאות החיים בערים
הגדולות.

כיס השוק

מתוך הפרק: בין שתי מלחמות העולם, ע' 105 – 109.

יעקב קירשנצווייג הי"ד וזכרונות אחדים מן העיר

ככל הידוע היהודים בפשיטק, למדתי גם אני
ב"חדר" לאחר מכן למדתי יידיש ועברית אצל
המורה פלד ובבית הספר העממי הפולי, פובשט.
בשנת 1930 נעשיתי חבר בארגון הנוער הציוני
שלוש שנים הייתי בהכשרה בבודז'נטין [Bodzentyń],
סמוך לקילץ, לאחר מכן בווידיסלוב ולבסוף בסקארז'סקו [Skarżysko].
סיימתי את ההכשרה אך לא היו סיכויים לעלייה שבת אפוא לפשיטק
ועזרתי להורים באטלז ובעבודות הבית. מדוע: יעקב קירשנצווייג

בעת ההיא גברו האנטישמיות והחרם כנגד יהודים, שחיו תמיד במחל.
אפילו בבית הספר היו לנו צרות צרורות מצד התלמידים האנטישמיים
חברי לינתבוים, בנו של עסקן ציוני, סבל באופן מיוחד מן ה"תכשיט"
של מלה הכלבים [?], חולצתן שהכיתי אותו כהזק והוחרתי "פנסים"
סביב עיניו. בשל כך נותרתי בבית הספר ונצטוויתי לבוא עם אבי אך
הוא, איש נאה, חבר מועצת פשיטק, סירב ללכת ולהשפיל עצמו
בבקשה שיקבלו אותי שוב. נאלצתי להשלים את השכלתי בבית הספר
היהודי של פלד.

לפני הפוגרום חשה האוכלוסייה היהודים בסכנה הקרובה. התחלנו
להתארגן. תמונה של פוגרום, עם הפיכת דומי יהודים ובזיונים, הייתה
לו מן העיריה אוז'יבול [Odrzywoł], מחזק לא רב מפשיטק

ניסיון ראשון לפוגרום עשו האיכרים מן הכפרים השבים במוצאי שבת
מסוים, בנובמבר 1935. משהו הור אתו כי הם קרבים אל פשיטק.
אחד הבכור יוסף (נרצח בידי תורמנים) חייל בדימוס, התניצב מיד
בראש ההגנה העצמית. החלטנו לא לאפשר לחולינגים להגיע לעיריה,
אלא לעכב אותם בדרך. לאיכרים נודע על כך והם שבו על עקבותיהם,
כך נמנע הפוגרום.

כך חיינו במחל חודשים אחדים, עד בוא יום שני הקריטי של 9 במרץ
1936. הייתי באטלז, לפתע ראינו התקהלות. סיפרו לנו מ אצל האופה
ספירטוס התניצב גוי מקומי ולא הניח לקונים להיכנס. אחי הצעיר

יותר, לוזר [אליעזר], הכה אותו, פולנים התייצבו לימינו ופרצה התכתשות.

אמי המבוהלת שלחה אותי לקחת את אחי הביתה, משום שידענו כי יש ברשותו נשק חם. חיפשתי אחריו בעיירה כולה, כשהמהומה כבר הייתה גדולה. במקומות שונים התנהלו התכתשויות. ברגע מסוים הבחנתי שהאיכרים והיהודים בשוק מתחילים לרוץ. אמרו לי כי היו גם יריות. מאוחר יותר נודע לי, כי היורים היו אחי לוזר וחברי ללימודים שלום לסקי [לסקו].

ניצחוננו לא נמשך זמן רב. האיכרים, שהחלו לעזוב את העיירה, שבו על עקבותיהם, משום שהאנ-דקים [חברי המפלגה הלאומית דמוקרטית. מפלגה ימנית אנטישמית] של פשיטיק הבטיחו להם עזרה. שבתי אל הוריי ופגשתי אותם, עם שכנים נוספים, מכונסים בבית אחד. יהודים קיוו כי אל מרכז העיר לא יגיעו החוללגנים.

אליעזר קליינברג

לבסוף השתלטה המשטרה על המצב והחלה בחיפושים אחד אחי ואחר היהודים האחרים של ההגנה העצמית. משלא מצאו את אחי הצביעו האנ-דקים עליי. למחרת אסרו אותי יחד עם האח הצעיר שכבר היה אז בבית, שלחו אותנו אל כלא רדום, יחד עם אסורים אחרים, יהודים ונוצרים.

לאחר ישיבה של ארבעה חודשים בכלא, התקיים המשפט. כיוון שהיו סתירות בעדויות האיכרים, חלק טענו כי אני יריתי, וחלק – כי אחי, שחררו אותי. מיד נסעתי לוורשה ופניתי אל המשרד הארץ-ישראלי בבקשה לקבל סרטיפיקט.

בעת ההיא היה הרב סטפן וייז בוורשה, הוא שאל אותי לפרטי הפוגרום בפשיטיק, לבסוף ביקש לדעת אם רצוני לנסוע לאמריקה. אני חדשתי: "רק ארץ ישראל". הוא התערב לטובתי מיד, קיבלתי סרטיפיקט ועליתי בספטמבר 1936.

קיימתי קשר עם הוריי ועם כל משפחתי. כשפרצה המלחמה שוחרר אחי הצעיר, עם אסירים נוספים, מן הכלא ובא אל ההורים. אך נאלץ ללכת אל הסובייטים, כי הפולנים המקומיים והמשטרה הגרמנית החלו לחפש אחריו. הוא התחתן בפינסק וכתב לי משם מכתב. לאחר

המלחמה נודע לי מאנשים וגם מספר הזיכרון של פינסק, כי אחי היה פעיל באוטריאד [יחידה בגודל משתנה] של פרטיזנים, שם זכה בדרגת פיקוד. הוא נפל בעת שפוצץ רכבת גרמנית בשנת 1944. היה חשד כי ירו בו שני האוקראינים שעמם ביצע את מיקוש הרכבת.

על בני המשפחה האחרים נודע לי, כי את האח הבכור, יוסף, עינו הגרמנים בכלא רדום בשנת 1941. באבא ירו בגטו רדום. על האחרים לא היו לי כל ידיעות.

אבא משה קירשנצווייג
ניספה בשואה

יוסף קירשנצווייג ויל
עם בן אחותו אסתר
נרצחו ע"י הגרמנים יפ"ש
זסף לא רצה למסור לגרמנים את הילדה -
וניספו יחד.

מתוך הפרק: בין שתי מלחמות העולם, ע' 109 - 111.

מרים טישלר חיפה עד מלחמת העולם הראשונה ואחריה

להוריי, יעקב ורחל-זיסל פוליאנט, הייתה מאפיייה מול הבאר. למדתי אצל גיטל של אושר לקרוא ולכתוב יידיש ולהחפיל קצת. עד לחתונה עזרתי בבית ובמאפיייה. בשנת 1910 התחתנתי עם דודן שלי, חיים-לייזר טישלר, סנדלר.

כמו בחלום אני זוכרת את מהפכת 1905. בפשיטיק היו שביתות והפגנות פועלים, יהודים ופולנים. הם נכנסו לבתי הגבירים וכפו עליהם לתרום לקרן השביתה. מרדום באו אנשי משטרה וצבא והרגיעו את הציבור. הצבא התאכסן בבתי יהודים, אצל כל אחד חיילים אחדים. הודינו לאל כאשר נקראו לשוב אל רדום.

זכור לי גם כשסיים משה וייספיש, הגביר של פשיטיק, כתיבת ספר תורה, והחגיגה הגדולה שנערכה אז. הסעודה נמשכה שבעה ימים. כל יהודי העיירה, עם ספר התורה החדש, עברו לפני ביתי. בראש – הצדיק של ביאלובז'ג [Białobrzeg], רב יואל, שהוזמן במיוחד. הרבי והגביר ר' משה, ריקדו לפני ספר התורה. הציבור כולו רקד עמם, מחאו כפיים ושרו: "שמחו אנשים בשמחת, תורה וגדולה במקום אחד".

בעלי היה בן יחיד, לכן לא היה אמור להתגייס לצבא. אך כשהתייצב לגיוס ברדום, ב-1903, נלקח ונשלח עד קֶרֶץ' [מזרח חצי האי קרים] לשרת את [הצאר] הרוסי. לאחר מאמצים רבים שחררו אותו בתום שנת שירות והוא שב אל פשיטיק.

במלחמת העולם הראשונה לא לקחו את בעלי לצבא כי היה לו מום בעין אחת.

אני זוכרת, כמו היה זה היום, כשבאו לעיירה הקוזקים. יהודים סגרו את החנויות. הורו לשוב ולפתוח אותן, כי לא תהיה ביזה. בעלי פתח את סדנת הסנדלרות, אך את חזית הארון, ובו חמישה זוגות מגפיים מוכנים, סובב אל הקיר. הקוזקים נכנסו, שבו וסובבו את הארון לחזיתו, הוציאו את המגפיים, שערכם היה אולי חמישה-עשר רובלים, נתנו עשרה ודרשו עודף. כשנתתי להם את עודף לקחו אותו יחד עם שטר של שלושה רובל והלכו.

כשקרבה החזית, הורו לנו לעזוב את העיירה, כי בפשיטק צפוי להתנהל קרב גדול. לקחנו אתנו רק מעט כלי מיטה, בגדים ואת אוכל השבת השפיות, היה יום שישי. זקן ונער יצאו בדרך אל רדום, מבלי לנעול אפילו דלתות.

ברדום היינו שישה שבועות. בינתיים יצאה פקודה, כי מי שישלם 100 רובלים יישאר ברדום ומי שאין לו כסף או מסרב לתת, חייב להתפנות אל תוככי רוסיה. הייתי בעלת אמצעים, כי בעלי עבד ברדום, שילמתי ונשארו ברדום.

לאחר שהגרמנים כבשו את רדום, חזרנו אל פשיטק. מצאנו את הבית בסדר גמור, דבר לא חסר.

ב-1918, החלה האוכלוסייה האזרחית הפולנית לפרוק מנשקם את הגרמנים, ופולין הייתה לעצמאית.

ב-1933 עברנו לגור בלודז', משום שהפרנסה בפשיטק הורעה מיום ליום בגלל החרם של האנטישמים הפולנים.

מתוך הפרק: בין שתי מלחמות העולם, ע' 112 – 114.

גוי'ה בלכר (מיינרפלד) תל אביב זיכרונות מן העיירה פשיטיק

אספר בקצרה על חיי התרבות של הצעירים בפשיטיק לפני מלחמת העולם השנייה.

הילדים למדו משחר ילדותם – מי בבית ספר או ב"חדר", מי בישיבה. בתי ספר חינוכיים וגבוהים לא היו בפשיטיק, ורק מספר זעום יכלו להרשות לעצמם לנסוע לערים אחרות.

ניתן לומר כי ההשכלה שרכשו היא כמעט עצמית. אני נזכרת שהיו לי חברים שאחם התכנסנו לאספה בארגון הציוני, וקיימנו ויכוחים שונים. נהנינו גם מן הספרייה העשירה.

אפשרויות בילוי מיוחדות לא היו לנו. חיינו בצניעות רבה. אך היו מיזמים: ערבי שיח; חגיגה בכל חג לאומי; בערב שנערך לכבוד חנוכה, הוענק שי בהגדלה ולאחר מכן נערכה ההגדלה. הכסף יועד קרן קיימת.

בפשיטיק לא היה בית קולנוע, אך הודות לחברת החשמל עם דוד ריבא, מנדל של אלטה (מלצמכר) ואחרים, אורגן קולנוע בבית מרכבות כבאי האש. סרטים הוקרנו אחת לשבוע. גם הופעות החוגים הדומחיים של אנשי פשיטיק קוימו שם.

בקרב הנוער של פשיטיק היו שחקנים רבים, ממש הוליווד. באמצעים קטנים מאוד היו הישגים גדולים בתחום זה.

חיה בפשיטיק איגוד פועלים, שעסק בפתרון בעיות הנוער העובד. גם בתחום התרבותי לא היה לאיגוד זה במה להתבייש. תכופות התקיימו הרצאות ומסיבות. האיגוד מילא את משימותיו במסירות ובהצלחה. במיוחד נחקקו בזיכרונות חברים אחדים, שהיו פעילים בעשייה המקצועית: חיה קירשנצווייג (הצהובה), מוטה בורנשטיין, מנדל קליינבוים, רבקה ליפשיץ.

מעניין וראוי להזכיר את עניין התחבורה בפשיטיק. ככל הזכור לי, השתמשה האוכלוסייה כאמצעי תעבורה בסוס ועגלה. מתקדמים יותר נסעו בעגלה מחופה של מאיר-חיהאל פומרק. כינו זאת: "אקספרס פשיטיק-רדום".

אמצעי התבורה בק פשיטיק וסביבחה. בעל עגלה ונוסעים בפשיטיק. צולם בשנות ה-30 ושל המאה ה-20. מעגלה רחומה לסוס נסעו למרחקים קצרים בין עיירות סמוכות (מרחקים גדולים יותר עשו מעגלה מחופה או באוטובוס)

היהודים בפשיטיק התפרנסו מן היריד שהתקיים אחת לשבוע, ביום שני. סנדלרים, חייטים, עושי אדרות שער ואחרים ציפו לפדיון ביום זה. שבוע תמים לוו זה אצל זה, וביום שני בערב, לאחר השוק, הלכו לגבות חובות. גליקים גדולים לא היו מזה.

היו בעיירה גם סבלים נורעים: מוטניו פארך, שמואל גראצמיל ואחרים.

בזמן מלחמת העולם השנייה נספו משפחות שלמות באופן מחריד. מעט, מעט מאוד יהודים ניצלו בפשיטיק. זה אבדן גדול מאוד, כי יהודים טובים כאלה נדיר למצוא.

כבוד לזכרם!

מחוך הפרק: בין שתי מלחמות העולם, ע' 116 – 117.

מ[וריס] רוזנשטיין מרי: **נעוריי**

הייתי בן להורים עניים מאוד, לכן שלחו אותי ל"חדר" אצל מוטל המלמד. אך הלימוד לא עלה יפה. אינני מצליח לסבר לעצמי מאיזו סיבה, האם הייתי אני תלמיד קשה, או הרבי היה כעסן גדול? בקיצור, הפרגול לא מש מאחוריי, ואפילו באוזני משך הרבי.

פתחתי בשביתה וסירבתי ללכת ל"חדר". הוריי נאלצו, בלית ברירה, להחליף את הרבי ושלחו אותי אל לייבקה המלמד. למדן לא יצאתי גם משם, בזה אין ספק.

כאן נצטרף מעשה מעניין. לבנו של המלמד היה מעין מפעל קטן והוא קיבל אותי לעבודה. הייתי אז בן חשע. חצי יום "למדתי" אצל אביו ובמחצית השנייה עבדתי אצל הבן. "האומן" שלי הגיע לעמק השווה עם אבא שישלם לי שלושה רובלים לשנה. זה היה שכר מגוון אך כך הוסכם. במשך ארבע שנים תמימות עבדתי ולא ראיתי פרוטה בעיניי.

בינתיים מלאו לי שלוש-עשרה, וכנהוג אצל יהודים, הייתי בר מצווה. היה על אבי לקנות למעני זוג תפילין. נשאלה השאלה: מאין יבוא הכסף? אבי, כאמור, היה איש עני. עניין התפילין חרה לי מאוד. לא החלטתי הרבה, בידעה שלמעבידי יש שני זוגות תפילין, לקחתי זוג אחד לעצמי.

כשהבאתי אותם הביתה, שקע אבי בהרהורים ממושכים מה לעשות. מצד אחד היה מרוצה, כי בעיית בר המצווה נפתרה. אך לאחר מכן התייעץ עם הסמכויות הדתיות שלנו שהבהירו לו:

"הגונב מגנב פטור".

"מילא – אמר לי אבי – אלוהים הרי יודע את האמת. הגונב לשם מצווה, הנחת תפילין, אינו גנב".

מתוך הפרק: בין שתי מלחמות העולם, ע' 118.

משה ווגשול, אנשים, שטיבלך, מוסדות בפשיטיק

כבוד אבי מורי הרב החסיד הגאון בתורה ר' יחיאל גדלי' בן הרב הגאון ר' חנוך הנדיל זצ"ל, נפטר כ"א סיוון תרע"ה, ויסקיט, אמי הרבנית חנה-פרידה בת ר' שלמה-יהודה, שנשפו בשואה כ"א תשרי תש"ג, ידלינסק-ביאלובז'א; זוגתי הראשונה מרת יוכבד בת ר' אברהם-פרץ זי"דה; בנותיי חוה-נכה, אסתר-מלכה, ברכה-קיילה, ח"י מרים-מלכה, בנה היחיד מרדכי-מנחם פרץ, לאה הי"ד, אחי יעקב-שמואל ומשפחתו; אחי שלמה-דוד, שו"ב ידלינסק, ומשפחתו; אחותי ח"י יעקב ומשפחתה; אחותי יוכבד ובעלה יעקל צוקר ומשפחתם; אחותי אסתר-הדסה, בעלה משה לרנר הכהן ומשפחתם; אחותי ברכה-גולדה ומשפחתה; אחי שמחה-בוניס, שו"ב בלסקרוב, מרים ליברמן ומשפחתם; אחותי מרים-דבורה ומשפחתה.

כולם קדושים וטהורים שנהרגו ונשרפו על קידוש השם בשנת תש"ג א-כ"ב תשרי הי"ד. על אלה בוכה בשבירת לבי, בדמעות יומם ולילה בנם, אביהם ואחיהם, אברהם-משה ווגשול, אמי וקנתי רחלי של משה-יצחק.

נולדתי בפשיטיק. בשנת 1912 התיישבו הוריי בוויסקיט [Wiskit]. הייתי אז ילד קטן.

בשנת 1920 התחתנתי בפשיטיק עם יוכבד, בתו של אברהם-פרץ זי"דה, כינו אותה יצ'ה. נשארוני בדירת הווייה. סחרנו באריגים. נסענו לירידים – ביום רביעי לדודם וביום שני יצאנו אל השוק בפשיטיק. פרנסה לא הייתה לנו מזה.

בוקר אחד, בשנת 1927, נכנס אליי ר' איצ'ה אופוצ'ור, דוד של אמי. הוא אמר לי:

"עד מתי תתענה כך בנסיעה לירידים, תלווה כסף ולא תהיה מזה פרנסה? שמע לי ועשה מאפיית. זה טוב מאוד להיות אופה!"

לא ידעתי מה להשיב לדוד-רבא שלי. הוא הרגיע אותי, ובמילים יפות הוכיח לי שאיני צריך להתבייש במלאכה זו, נתן לי דוגמאות מן החלמוד, תנאים גדולים שהיו בעלי מלאכה – ר' יוחנן הסנדלר...

כבר היו לנו אז שתי בנות קטנות ונזקקנו לפרנסה. הסכמתי בתנאי, תחילה נשלם את כל החובות לסוחרים ברדום. כסף לא היה לי, ארזנו אפוא את האריגים ושלחנו לדודם לסוחרים.

רק אז הלכתי ללוות כסף להקמת המאפייה. עליי להזכיר לשבח את מי שסייעו לי בחלוואות ללא מועד: ר' פינחס מלץ ואשתו (200 זלוטי), ר' שמעיה שמדרא (75 זלוטי), ר' משה-הושע לינדנבוים (200 זלוטי, שטר), ר' דוד לרנר נתן לי סחורה לעסק, ר' מנשה שטנגל בנה לי את הקמין והמתין עם התשלום. כעבור זמן קצר החזרנו את כל החובות.

הייתה לנו פרנסה. מכל שכבות האוכלוסייה באו אלינו: בעלי מלאכה, סוחרים, חסידים. מיד החלטנו לתת תה חינם, מדי שבת בבוקר, לכל אחד ללא הבחנה. השכם בבוקר היו באים ר' יוסף-חיים ש"ב, ר' משה אופוצ'נר, דוד ר' איצ'לה אופוצ'נר, ר' ישעיהו טובר. לחסידים ולבעלי מלאכה נתנו תה עם סוכר, אפילו עם מיץ פטל.

התפללתי בשיטת של חסידי וווקה. לא היו שם אנשים בעלי אמצעים, אך שררה אהבת רעים ואחים. התעניינו במצבו של הזולת. מדי שבת לאחר התפילה עשינו קידוש, כדי להנות כאלה שלא היה בביתם במה לעשות קידוש. בזמן הקידוש בילינו בדברי תורה ודברי חסידות.

בשיטת של וווקה התפללו שני השוחטים. היינו מקבלים מהם קוגל, קישקה, תחול. בעלי תפילה משובחים היו ר' יוסף-חיים ש"ב, ר' דן הופמן, ר' יעקב-שמואל וקסמן, ר' הרשל פרבר, ר' אשר ויזר.

עם הזמן נחלש ר' יוסף-חיים, ר' דן הופמן עבר אל השיטת של אמשינוב [Mszczonów, Amshinov]. ר' יוסף-חיים סיפח אליו אפוא בעלי תפילה צעירים, בהם בנו לייבל, גם אחי עשה לבעל תפילה. החילה לא רציתי. כששאל אותי מדוע, השבתי שאני חושש. הוא אמר "זה טוב מאוד, ולכן תתפלל טוב". כך היה עד למלחמה.

מי אינו זוכר את חורף 1937, שבת פרשת בשלח? היה יום ראשון. בא אל פשיטיק האדמו"ר מאוטבוצק. הוא התאכסן בדירה של משה לרנר. בשבת ניהלו טיש בבית המדוש. באו עשרות אנשים גם מרדום, שידלובצה, ידלינסק, ביאלובז'ג. הייתה דרך ארץ גדולה מאוד, אפילו מצד הנוער. הרבי נתקבל בכבוד רב ובהוקרה. ר' פינחס מלץ הוביל בשירה ספר תורה מדירתו אל בית הכנסת.

בפשיטיק היה גם בית ספר "בית יעקב", בהנהלת ר' יוסף-חיים ש"ב. אחת לשבועיים ישבו לדאוג שהכול יהיה כשורה. בבית ספר זה היו

טובי המורים. בישראל מצויה אחת המורות, כלתו של ר' צבי וויזר, שרה ביום שם נעוריה.

הרבי של וורקה [Warka], בא אף הוא לפשיטיק כל שנה והתאכסן אצל ר' יוסף-חיים שר"ב, לעתים אצל ר' שמעיה שמדרא. נהגו לצאת לקראתו ברוב טקס.

בפשיטיק היה גם שטיבל של חסידות גור [גור] עם תלמידי חכמים, בעלי חפילה נאים; שטיבל של חסידי אמשינוב, שנמצא בחצר משפחת זיידה, אצל ר' שמואל-שמחה. לאחרונה גר שם ר' דן הופמן, תלמיד חכם, בעל קורא, בעל תפילה בימים הנוראים. מנדל-דוד זיידה, בעל חנות המונופול [בד"כ י"ש], לא התבייש ללבוש בגדי חסידים – בשבת קפוטת של משי. ביתו היה באמת יהודי. אשתו, רחל, הייתה נותנת צדקה גדולה, מתן בסתר. דאגה לחולים ועניים, ליולדות, ותמיד הייתה שואלת עליהם.

בשטיבל של אמשינוב היה איש צעיר מצוין, יוסל הנדל. היה למדן ושר בקול מתוק ניגונים של מודז'ץ [Modrzyec]. היה גם שטיבל של חסידי ביאלובז'ג, שנמצא אצל ר' אלימלך כץ, תלמיד חכם גדול, צנוע ומתעניין בכל אדם.

הייתה בפשיטיק חברה קדישא ובה אנשים שונים: חסידים, בעלי מלאכה, סתם בורגנים. זכורים לי הגבאים: ר' מנדל סולטיס [מלצמכר], ר' יואל הוניג, בעל מלאכה; החסידים הגדולים – אברהם הברבורג, ר' בצלאל. הכרתי גם את ספר החברה קדישא אשר בו נרשמו החקנות. ר' מאיר-לייזר, אבי הרב ר' יחיאל-גדלי' [?]. הספר היה מונח אצל הגבאי הראשון. בעשור שלפני המלחמה סידר ר' איצ'לה אופוצ'נר [?]. הכניסו לחברה כעשרה חסידים צעירים. גם אני הייתי אחד מהם. בפשיטיק היה בית כנסת יפה, עוד מימים קדומים. בקיץ התפללתי שם מנחה ומעריב, ובשבת מנחה. היה בית מדרש יפה. בחצות הלילה כבר ניתן היה לפגוש שם בורגנים, בעלי מלאכה יושבים ללמוד משניות, לומר תהילים ולהתפלל עד השעה שתיים-עשרה בצהריים.

כך נראתה פשיטיק על אנשיה, השטיבלך והמוסדות שלה, עד למלחמה.

מתוך הפרק: בין שתי מלחמות העולם, ע' 119 – 122.

כיצד זוכרים יוצאי פשיטיק בפריז את עיירתם

חלפו כבר שנים ארוכות מאז עזבנו את פשיטיק, עם זאת עיירת הולדתנו מושרשת מאוד בלב. אנחנו סבורים שיוצאי פשיטיק אינם חריגים בזה. זו כנראה תופעה רגילה. לכל אדם יש קשר טבעי אל מקום הולדתו, ואולי זה מפותח יותר בקרב יוצאי עיירות קטנות.

זה ודאי עניין של סנטימנטים, געגועים למקום בו ראינו לראשונה את השמים, העצים, העולם שסביב. לאחר מכן בילינו שם את נעורינו. ואולי פרחו אז אהבה ראשונה לנערה, לנער.

לכן מובן, כי לנו, יוצאי פשיטיק, נדמה שהעיירה שלנו היא מעין יוצא מן הכלל במובן של יפי הטבע.

"אינני מכירה אזור יפה יותר, המבורך בכל המעלות, כמו פשיטיק" – אומרת חיה.

אמת, פשיטיק לא הייתה גדולה. אך הסביבה: כרי הדשא, פרחי השדה – צהובים, לבנים, סגולים – מילאו בניחווחותיהם הנעימים את האזור כולו. לא ניתן לשכוח כיצד השפיע הדבר לאחר צאתנו מן הדירה המחניקה או מן ה"חדר" של מוטל המלמד. בדילוג אחד נכנסנו אל כרי הדשא והשדות הרעננים, נכנסנו למים. נוסף לכך, היערות שסביב, בחי העץ הקטנים.

אך יש לזכור, הנאה מטבע יפה זה הייתה פעמים רבות תלויה בגחמה של איכר, אשר הזכיר לנו בכל הזדמנות שאנחנו "זיזים". אך בסביבה ובכפרת הארץ היא גדלו ופרחנו חברתית.

בפשיטיק צמחו, כמו על שמרים, ספריות, מועדוני ספורט, איגודים מקצועיים וארגונים פוליטיים: מזרחי, פועלי ציון, בית"ר, קומוניסטים ואחרים. כל הארגונים האלה היו כמגן נגד האנטישמיות של האנ-דקים בתקופת פילסודסקי.

דור המבוגרים נאחז במסורות העבר. חסידים ובתי התפילה שלהם: גור, אלכסנדר ואחרים; דתיים, יהודים פשוטים והחלק החשוב ביותר – פועלים יהודים ובמיוחד העובדים בבית ובעלי המלאכה, אשר פזלו לעבר השמאל.

אנחנו מזמרים את כולם בראת כבוד, חרף השונות ביניהם. אנחנו מצטערים מאוד, ובלב צביטת כאב על כך שאיננו יכולים לראותם עוד ולהוקיר את יהודי פשיטיק שלנו.

למרבה הצער, לא נראה עוד לעולם את היהודים הלבביים השקטים, אשר מלאך המוות ההיטלריסטי עקר משורש באכזריות, ואפילו לא נודע היכן מצויים קבריהם.

אנחנו מרמינים ראש על הקברים הלא-נודעים – הפזורים במחנות הריכוז, בתאי הסים ובגטאות!

[שוחפים בכתיבה: חיה קירשנצווייג [הלן בויס], מוריס רוזנשטיין, שפרה פרידמן, שלום צימבליסטה]

יוצאי פשיטיק בצרפת ליד מצבת זכרון לקדושי פשיטיק בבית הקברות בטאריס.

מתוך הפרק: בין שתי מלחמות העולם, ע' 123 – 124.

הלן ביום [קירשנצווייג] פריי פשיטיק הלוחמנית

ב"חדר"

למדתי אצל מוטה המלמד עם הבנים. בעת ההיא הייתה זו התקדמות גדולה – בית ספר מעורב, בנים ובנות.

הרבי שלנו, ר' מוטה [צוקרמן], לא היה בטלן. איש אינטליגנטי, למד עם חלמידיו חומש, גמרא, פולנית, רוסית ויידיש, ספרות והיסטוריה.

מוטה המלמד היה איש נדיר בכישוריו והיה לו כישרון מיוחד לספר מעשיות ילדים. הוא נהג לעורר את סקרנותנו בסיפוריו, שאותם חיבר בעצמו, וסיפרם בהמשכים לאורך שבועות. בתנאים אחרים עשוי היה מוטה להיות אחד מאמני סיפורי המעשיות לילדים ולהתחרות בגדולי המספרים והמתחברים לילדים.

אני נזכרת בסיפור מעניין מן השנים 1922-1923, כשלמדנו אצל מוטה מלמד.

בחורף הלכנו לחדר ביום וגם בערבים. בעת ההיא התקיימה שביתת פועלים, האחים הבוגרים של נערי החדר, אשר דרשו העלאת שכר. נערי החדר נדבקו באווירת השביתה והציגו את דרישותיהם. הם החלו לחקות את המבוגרים – התארגנו, בחרו מנהיג אחראי, הציבו משמרות שובחים – הכול לפי דוגמת הגדולים.

התדעו מה היו דרישותיהם? דבר קל ערך "איננו רוצים ללכת ל'חדר' בלילה! בבתי הספר החילוניים לא רואים זאת. מה, שאנחנו 'נעבוד' ביום ובלילה?"

השביתה הייתה מאורגנת היטב, המשמרות לא הניחו לשום נער לעבור, ומי שהעז ללכת ל"חדר", הוכה כחוגן. הנערים ניצחו! ולמן היום ההוא ואילך לא הלכנו לחדר במחצית השנייה של היום.

הבחירות לסיים

בתקופת שלטון הסנציה בפולין, בשנת 1931, נערכו בחירות. הבוחרים היו אמורים לבחור בין ארבע רשימות (או ארבעה מספרים).

מובן שהמפלגה השלטת של מרשל פילסודסקי (סנצ'ה [Sanacja], הכנית (להבראה כלכלית)) נטלה לעצמה מספר אחת. לקומוניסטים, למשל, היה מספר ארבע. היו גם רשימות יהודיות של הציונים, "מזרח", אגודת ישראל, בונד ואחרים.

טבעי שהיו לכל הרשימות תומכים שלהן, והתנהלה ביניהם תעמולה. אך מספר ארבע עשו הכול, ממש השתוללו – כפי שאומרים. אנחנו צעירים, נמרצים, חזקים פיזית – כל זה נוצל במערכת הבחירות.

היינו גם נלהבים, האמנו כי גורל העולם שקול על כפות המאזניים של פשיטיק וכי גורל יהודי פשיטיק מונח על כפות המאזניים. זה היה ברור לנו כשמש בצהריים. כיוון שהיה לנו ניסיון ארגוני רב וסיעונים מוצקים, הייתה לנו הצלחה אצל ציבור העמלים: הסנדלר, החייט, עושה הכובעים וגם אצל הסוחר הזעיר העני.

אין לשכוח כי המפלגה הקומוניסטית, אשר למענה קראנו להצביע, הייתה בלתי לגלית. מדוע הרשה ממשלו של פילסודסקי לתנועה זו להציג רשימת בחירות חוקית, לא היה מובן.

רבים ראו בכך ערמומיות, במטרה לחשוף את החברים והאזהדים, ולאחר מכן להניח עליהם יד. מובן גם כי החשש ליפול בידי המשטרה הפריע לנו והקשה על הפעילות.

היו לנו מתנגדים רבים ברחוב היהודי ואין בזה חדש. היהודים הדתיים צעקו: "אל תצביעו לאפיקורסים!" הציונים האשימו את הקומוניסטים היהודים, כי חסד להם רגש לאומי!

עם זאת יצאנו החזקים ביותר ברחוב היהודי והיינו מאושרים.

בכמה שנות מאסר עלה הדבר לאחר מכן, זה כבר עניין אחר. אני עצמי ישבתי בכלא שלוש שנים. אך זכור לי כיצד בירכו אותי (הייתי מוכרת בעיירה בתור "אדומה" וכינו אותי "חיה הצהובה") על הניצחון. אפילו המתנגדים שלנו עשו זאת. צבטו אותי בלחי וקראו: "בת חיל את חיה!"

מתוך הפרק: בין שתי מלחמות העולם, ע' 124 – 126.

דוד זיתני (בוימאייגריין) תל אביב **מפשיטיק עד ארץ ישראל** (אנשים, אירועים, מאות)

"אל תשכחו אותנו!"

פשיטיק, עיירה קטנה עם עבר גדול, אירועים חשובים ומעשי גבורה. מי היה חולם לפני חמישים שנים [בערך 1920], שיהיה צורך לכתוב ספר זיכרון על עיירה ובה כמה מאות משפחות יהודים, שחיזו דורות על דורות ונארגו בהיסטוריה היהודית בפולין. מי יכול היה לתאר לעצמו, כי העיירה הקטנה, פשיטיק, יחד עם מאות ערים ועיירות אחרות, תמחה לנצח?

לא נותר אפילו זכר לקברי קרובינו. נשמותיהם עלו למרומים בעשן המשרפות. אפרם נישא ברוח על פני עמק הבכא של יהדות פולין שהושמדה.

פשיטיק הייתה סמל לאנטישמיות החוליגנית הפולנית בדורנו. הפוגרום במרץ 1936 היה המבוא לחיסול הנאצי של היהודים, הבשורה לקטסטרופה היהודית הגדולה – ובו בזמן, הראה קומץ יהודי פשיטיק את הדרך להתגוננות עצמית, שנחשפה לימים במשפט ההיסטורי כנגד היהודים הנאשמים. פשיטיק רשמה דף חשוב בקורות יהדות פולין.

היום מוחזקים ספרי זיכרון בבתי שארית הפלטה בעולם כולו ומשמשים עדות לאשר אידע לעמנו, עם של גדולי תורה, בונים ויוצרים של התרבות והספרות היהודית והכלל עולמית.

לכן, אין זו רק מצווה של: זכור את אשר עשה לך עמלק הנאצי ימ"ש, אלא גם חובה לדורות הבאים, להיטיב לזכור את כל פרקי הקדושה והגבורה של אחינו ואחיותינו, אשר בנשמת אפם האחרונה בתאי הגזים זעקו: "אל תשכחו אותנו!"

כך נראתה עיירת הולדת

במרחק לא רב מן העיר רדום מצויה עיירה בשם פשיטיק.

העיירה מוקפת מים, כאי בים. הכניסה לעיירה אפשרית רק משני הגשרים, אחד מהם מוביל לרדום והשני לוורשה. במרחק לא רב מן

העיירה מצויים יערות וכרי דשא, שם היו ילדים מבליים באביב ובקיץ, שם השתובבו והקשיבו לקרקור הצפרדעים.

בלב העיירה הייתה באר, במרכז השוק. גם ליד הבאר היו הילדים משחקים.

בעיירה זו נולדתי בשנת 1902. הוריי היו אדוקים, לכן ביליתי ב"חדר" עד גיל שלוש-עשרה, והשתובבתי ככל הילדים.

בא הקיץ, שאנחנו, הילדים, ציפינו לו בכיליון עיניים כמשך כל החורף, כדי לשאוף מעט אוויר צח. במשך החורף כולו חנקו אותנו הלחות והעשן בבתיים וב"חדר". אך שלחה השמש קרן אור ראשונה, נפתח גם למעננו עולם חדש. התגבנו מד פעם מן החדר, קיפצנו בחוץ, עד אשר הפחד מן הפרגול החזיר אותנו לחדר.

חיכינו וחיכנו לימי תמוז החמים, כשהרבי הלך עם התלמידים לרחוץ בתמזה – כך קראו לנחל. לא היינו מסוגלים להישאר על מושבינו בחדר את השעות הספורות, כי דעתנו הייתה נתונה לרחצה. מה רבה הייתה השמחה, כשהרים הרבי את הפרגול וקרא, אך בחיך:

"בואו שקצים, תתרחצו..."

קטענו את משחקנו בקלפים, אשר הגשנו זה לזה מתחת לשולחן, באמצע הלימוד.

קיפצנו על פני כר הדשא מלאי שמחה, מיחרנו להתפשט ונכנסנו למים. חכופות נשמעה קריאת הרבי:

"שקצים, שם עמוק. אל תלכו לשם!" – ואיים בפרגול. ומאוחר יותר שמענו: "לצאת מן המים, מספיק כבר".

רצנו בחזרה אל החדר. התקשינו להמתין לשעה שמונה, כשהרבי סגר בכעס את החומש והורה להתפלל מנחה ורק לאחר מכן ללכת הביתה. אך אנחנו שכחנו את הבית ורצנו מיד, מאחור, אל כר הדשא, אולי גם משום שהרבי קרא אחרינו שאם ייתקל בנו שם, הוא יתחשבן אתנו למחרת.

על פני כר הדשא שיחקנו חיילים, עשינו קפיצות והתהפכויות עד שעת לילה מאוחרת. בבואנו הביתה, נכנסנו עייפים למיטה וישנו עד שהשמש העיר אותנו בנקישותיו וקרא לנו לבית הכנסת מדי בוקר.

בשנת 1912 למדתי בישיבה, שהוקמה הודות לרב הצעיר החדש שלנו, הרב שפירא. הוא התמסר יומם ולילה לתורה. אני זוכר את שמחתי הרבה, את גודל גאוותי אל מול חבריי, כשהרב צבט בלחיי ואמר: "זה יהיה אש להבה, תלמיד טוב!" מסמיק סיפרתי זאת לחוריי.

במלחמת העולם הראשונה

בשנת 1914, כשפרצה מלחמת העולם הראשונה, הוציא אותי אבי מן ה"חדר", למדתי מדי יום בבית המדרש. התחלתי גם לגלות עניין בחנות. כבר נסעתי עם אבי לקנות סחורה והיו לי רעיונות שונים לגמרי. חשקה נפשי לצאת לעולם הגדול, הרחק מן הבית. לא מצאו חן בעיניי החיים בעיירה הקטנה, שאינה יודעת הנאות שאנשים בעיר הגדולה נהנים מהן. תכופות הייתי מהלך מהורהר וציירתי בדמיוני מראות יפים. לא אחת קיבלתי סטירה קטנה מאבי על כך שהייתי שוקע בהרהורים, הוא היה אומר:

"נער אינו צריך לחשוב, אתה רק צריך ללמוד ולא לתת דעתך לשטויות".

בשנת 1915 בחודש תמוז (יוני-יולי), גירשו אותנו מן העיירה אל רדום, באנו לשם ביום שישי בערב. לא היה לנו לאן להיכנס ועשינו את הלילה בשער, רק ביום ראשון קיבלנו זירה.

כשיצאתי לחצר וראיתי את הילדים משחקים חיילים, סוסים, התעוררו בי געגועים הביתה, שם, לפני שנים אחדות, שיחקתי גם אני. משהו משך לחיי הילדות ההם. כך הייתי שקוע בהרהורים זמן רב, עד אשר קראו לי הביתה לאכול, ישבתי שם על תיבה, לא היו די כסאות לכולם.

רק בעשרים בחודש אב (אוגוסט) 1917 [?], יכולנו לשוב הביתה, לעיירה שלנו. השוק היה מגודל עשב, הבתים נראו עוטי מרה שחורה, אי-שם חלש פגז נתח בניין, גם כר הדשא היה מגודל עשבי פרא, עד שלא ניתן לראות מתוכו אדם. בכל הבתים שורה אנדרלמוסיה מחיפושי החיילים.

ביום הראשון חששנו לצאת לרחוב בלילה בגלל מרה שחורה ששררה סביב, וגם משום שבאו אנשים מעטים. רק מאוחר יותר שבו עוד משפחות והעיירה שבה להיות ידידותית יותר. הילדים שוב שמחו בכרי הדשא ובמי הנחלים, שלא ראו אותם חודשיים. הם הפכו אהובים עוד יותר והילדים שיחקו שם לפצות גם על הזמן שלא היו בפשיטק.

בשנת 1917 נסעתי לראשונה להביא מעט סחורה, אף שהוריי לא הרשו לי, כי לא רצו שאהיה סוחר, העדיפו שאשב בבית המדרש. אבי הסכים עמי קצת, ערבתי לבי להביא את הסחורה וההורים היו מרוצים.

מות אמי

בחורף 1918 למדתי בבית המדרש. כל ערב לאחר מנחה-מעריב – עם אבי; ולפנות בוקר, בשעה שתיים ומחצה, היה חברי מעיר אותי ללכת ללמוד עם הרב. ביום חמישי היינו ערים כל הלילה בבית המדרש. פעמים רבות נרדמנו על הספר. אך לא זמן רב למדתי כך.

בחורף ההוא הייתה אצלנו גנבה. ההורים לקחו זאת מאוד אל לבם. אמי, שתמיד ישבה שמחה ליד השולחן, לא נראה עוד חיוך על שפתיה. מרוב עגמת נפש, שמאמצים ועבודה של שנים רבות שדדו גנבים – היא חלתה זמן קצר לאחר הגנבה.

בשנת תרע"ט (1919) בחודש טבת, כשאמי שכבה חולה, לא משתי ממיטתה. הבטתי בעיניה, שירתי אותה ועשיתי כל אשר ידה הצביעה עליו וכל אשר דרשה. ביום ראשון עטפו אותי בשמיכה מאריג גס והורו לי לנסוע אל הרבי. כשנכנסתי אליו, חנקו הדמעות את גרוני ולא הייתי מסוגל להשיב לשאלותיו. רק שלוש מילים אמרתי: "המצב רע מאוד".

בבואי הביתה, לא הכרתי את אמי, היא לא דיברה עוד. חשתי אליה ונשקתי למצחה, אחותי גטלה אותה הצדה וסיפרה, כי אימא שאלה כל היום היכן אמי. מיררתי בבכי.

עם שחר שכר אבי עגלה והורה לי לנסוע אל פרימנה, מרחק כ-4.25 ק"מ מביאלובז'ג, אל הרופא המקומי. בחוץ שרר כפור עז. השמים היו מעוננים, הרוח נשבה ושרקה, בקושי נשמע משק אופני העגלה שעליה ישב העגלון בז'קט קצר עבה, והרופא עטוף במעיל גדול מפרוות כבשים עם הילד הגלמוד, שעודד את הרפב ללא הרף לנסוע מהר יותר. אימה

גדולה אפפה אותי אז. ישבתי בעיניים עצומות ונדמה היה לי כי שדים מרקדים סביב בשדות הרחבים, בחשכת הלילה. והנה אנחנו כבר על הגשר. הלב מאיץ פעימותיו, רצוני לראות כבר את אמי.

בבואנו עם הרופא אל הדלת, הורידו אותי, משום שלא הייתי מסוגל לזוז בגלל הכפור העז. לרופא נאמר לנסוע אל אחי, שאף הוא היה חולה. מיד הבחנתי כי קרה משהו. נפלתי מתעלף. לא הכניסו אותי הביתה, אלא אל אחי. לא ידעתי מה מתרחש אחי. לאחר מכן סיפרו לי כי ישבתי על שרפרף ליד הדלת, ראשי שעון אל הקיר.

כשהתאוששתי, צעקתי: "אני רוצה לראות את אימא שלי, הביאו אותי הביתה!" שני יהודים נטלו אותי תחת זרועותיי. כשנכנסנו הביתה נפלטה מפי זעקה: "למה לא הייתי נוכח, לא ראיתי את חיוכה האחרון?!"

ביום כ"ח טבת תרע"ט (1919) הובאה אמי לקבורה. עזבתי את בית העלמין יתום צעיר, בלב שבור הלכתי הביתה. הורו לי לשבת על שרפרף, לחלוץ נעליים והגישו לי כוס תה.

אבי האפיר מצער. כבר לא רצה לנסוע להביא סחורה. נאלצתי לעזוב לגמרי את בית המדוש ולהיות סוחר; לשכוח את חלומות הילדות להיות עצמאי, כי לא היה איש חוץ מאחותי, שהייתה מאוהבת בצעיר מרדום, בן תורה, בו בחרה עוד אימא בחייה למען אחותי. הוא היה בחר עני, תמיד ישב ולמד.

דמויות שנעלמו

עיירתי נחקקה בזיכרוני עד כדי כך שתמיד היא מרחפת לנגד עיניי.

הבתים הקטנים, השוק עם הבאר, שם היו עזים מתקבצות בימי הקיץ להתחמם בשמש; כרי הדשא הירוקים משני עברי הנהר, שהשתרעו עד לטחנת המים הגדולה; האגם הצר, שם היינו, אנחנו הנערים, קוטפים אקרוס [צמח מים] לקישוט הבתים בחג השבועות.

אני רואה את הסוחרים הזעירים רצים עם דוכניהם, להציג בשוק את סחורותיהם. ביום שני, יום היריד, היו באים האיכרים מן הכפרים השכנים לקנות מוצרים שונים ולמכור את התוצרת הכפרית שלהם.

אני רואה את מוכרת הפרות, פייגה-צירל, בקיץ עם סל התפוחים ובחורף עם סיר פולים חמים וכוס מדידה ביד, הולכת מ"חדר" ל"חדר" וקוראת בקול צרוד: "פולים חמים!" נערי החדר היו מתמקחים, כדי לקבל עוד כמה פולים. לא אצל כולם מצויה הפרוטה והם מחכים לחסדי אחרים על מנת שיוכלו ליהנות.

נשמע קולו של מאיר-יחיאל, המעורר של העיר, אשר לפנות בוקר, כשבשמים עוד היו כוכבים, היה קורא בקול מלנכולי, שנישא על פני העיירה: "יהודים, קומו לעבודת הבורא!"

מבעד לסדקי התריסים חודר אורה הקלוש של עשית הנפט. בבית המדרש, סביב לספסלים ולשולחנות הארוכים, אומרים יהודים תהילים, שופכים לבם לפני בורא עולם ומבקשים רחמים במצבם הקשה.

אני רואה אותם, את החייטים והסנדלרים המיוגעים, בשעת עבודתם, שקועים בהרהורים של "גיע כפיים כי תאכלו"; את שואב המים הזקן, אברהם, עם שני הדליים על כתפיו, מגובגב, צועד לאטו, נושא אותם בזהירות, שלא תישפך חלילה אף טיפה, כדי שלא יהיו תלונות שהדליים אינם מלאים. הוא מודה לאל על פרנסתו היום-יומית ואינו שוכח להתעכב ליד בית המדרש בשעת מנחה ולהתפלל בחסף "קדושה".

מי אינו זוכר את הסמרטוט של העיירה, ישראל קנייז'ר, שחיה קונה מדי יום את סמרטוטיו, כשהוא נוסע בעגלה רתומה לסוס על אבני הריצוף בעיירה ובכפרים השכנים, שר אגב כך שירי עם.

כך נשאו בעול כל השבוע, כדי שיהיה לשבת – למי לחם עם דג מלוח ולמי חלה ודגים. ביום שישי אחר הצהריים עסקו בהכנות לשבת – המקווה ובית המרחץ תפסו מקום של כבוד. הנערות – שערן מסורק יפה לאחר חפיפה; הסבתות והאמהות, מהודרות בצעיפים וסרטי שער, התכוננו להזלקת הנרות.

ההליכה לבית הכנסת, לבית המדרש ולבתי התפילה החסידיים השונים – מי בקפוטה של אטלס או בקפוטה שחוקה וספוגת זיעה, מי בקפוטה מקוצרת, עם שסע, בשטרדימלים עגולים ומחודדים – כל זה הוסיף לזוית חן לשבת המלכה הקרבה.

יוסף-חיים השוחט, שר בקולו הנאה, ילדיו מלווים אותו, את הניגון "לכה דוד". מבעד לחלונות הפתוחים של בית המדרש נמשכו הצלילים למרומים, אל כיסא הכבוד. אווירת השבת שורה בכל פינות העיירה. בשבת נערכו פגישות של צעירים עם נערות, הטיול ביער, הקריאה בספר מעשיות חדש, שירת שירי פועלים.

בשטיבלך החסידיים נערכה סעודה שלישית ליד שולחנות ארוכים, מכוסים במפות לבנות, וחלה כזית מונחת ליד כל אחד. דוד השוחט שר "בני היכלא דכסיפין" והחסידים, שזעו מצד אל צד, סייעו לו.

בבתים ישבו האמהות והסבתות, עטופות מטפחות חמות, והציצו בציפייה מבעד לזגוגיות הקפואות, חיפשו כוכב, כדי שיוכלו לומר: "אלוהי אברהם יצחק ויעקב, שלח לנו, אל אחוב, ריבונו של עולם, שבוע חדש טוב של בריאות ופרנסה".

הנה כבר הולכים מן השטיבלך ומבית המדרש. ההבדלה נעשית בשמחה רבה ובתקווה. נר הדונג, מפותל בארבע להבות, מאיר את הבתים החשוכים הדלים באור של נחמה לקראת השבוע החדש. "המבדיל בין קודש לחול" מושר בשמחה, ומכוס היין נשפך מעט על השולחן, והוא מנוגב בידיים אל חוץ כיסי המכנסים – סגולה לפרנסה טובה ושפע לשבוע החדש.

כל הדמויות והמראות האלה עולים עתה בזיכרון – אתה רואה אותם צועדים לפניך חיים, שומע את צעדיהם, את אנחותיהם...

הנוער מתעורר

לאחר מלחמת העולם הראשונה, שהביאה עמה שינוי גדול ותסיסה בכל התחומים, השתנה אורח החיים בעיירה. במיוחד, החלו לחדור רעיונות חדשים בקרב הנוער. פה ושם נתהוו קבוצות לדון בחדשות מן הערים הגדולות, אשר נישאו אלינו והסעירו את הרחוב היהודי.

תעשייה לא הייתה בעיירה שלנו, גם בורגנות גבוהה לא הייתה בנמצא, לכן לא היה מה לדבר על מלחמת מעמדות. בעלי מלאכה ואומנים לא העסיקו על פי רוב פועלים. אך הילדים, שהתחנכו בבתים אלה, חשו באווירת העולם שבחוץ, בפרט אלה שעבדו בערים הגדולות, ובבואם הביתה לחג, הביאו עמם פריסות שלום מעניינות מן העולם הגדול.

החלו להישמע שירי הפועלים החזשים, אותם שרו בהתלהבות בזמן טיול השבת ביער ובסדנאות.

בו זממן החלה להתארגן התנועה הציונית, במיוחד לאחר הצהרת בלפור. חלק גדול מן הנוער היה פעיל בקרן קיימת ובקרן היסוד. לאחר ההרצאה של פינחס פוגלמן, אשר הובא במיוחד מרדום, הונח יסוד לתנועה הציונית בעיירה.

במרוצת הזמן התארגנו קבוצות חדשות: "מזרחי", "אגודה", "פועלי ציון" שמאל ומאוחר יותר – המפלגה הקומוניסטית, שסחפה עמה הרבה בחורים ונערות מן המעמד הבינוני ומבתיים מהוגנים.

בעיירה היה נעים. היה חיכן לגלות את הזמן הפנוי. אחד חלם על שחרור חברתי, מחר טוב יותר על אדמת פולין. אחר לעומת זאת – על ארץ ישראל, להיות חלוץ, לסלול כבישים ולחיות תחת האנים וחרובים. בשאלה זו היו מתקוטטים ורצו לשכנע זה את זה באותות ובמופתים. פעמים רבות לא נעדרו גם חילופי מהלומות. ראוי להזכיר, פעם בל"ג בעומר, כשהנוער הציוני יצא ביום פרוח לגייס כסף למען קרן קיימת, התיזו המתנגדים טוש על המעיל החדש של רחל מיירפלד, אשר יחד עם חברתה רחל של הגבאי, השתתפה בגיוס למען קרן קיימת. אירוע מכאיב זה עורר עוד מרידות וחיכוכים.

ספרייה גדולה לא הייתה לנו עדיין. היו חמישים ספרים, שהיו מוגחים בחיבה בבית קוראנט. נרשמנו בתור לקבלת ספר. אני זוכר, כי בבואי, היה איצ'ה קוראנט, הספרן, מודד אותי מכף רגל עד ראש ואומר:

"הנה לך הספר 'עולם הבא', כשלושים עמודים בערך, שמור עליו, לא לקרוע חלילה את הדפים".

בפעם הבאה כבר לקחתי את הספר "אהבת ציון" מאת מאפן, ביידיש. כעבור זמן קצר גדלה הספרייה ועברה אל המועדון של יוסף הגבאי. שם קוימו גם אספות המפלגה.

נוסף לכך היו גם חוגים והרצאות בבתי פרטיים, אצל יוסף לוונטל, שנחשב המשכיל של העיירה, ואצל אחרים. שם התאסף מדי שבת חוג של נערים ונערות מבתי מהוגנים, והוא קרא באוזניהם מתוך עיתונים את אירועי השבוע. אשתו, חיה-איידל, הגישה ממתקים ופרות שבת.

הודות למפגשים אלה נודע לצעירים רבים על האירועים החשובים בעולם, במיוחד ברחוב היהודי.

תאטרון

זמן רב חלם הנוער היהודי על משחק בתאטרון. אך חסר האיש שיבין עניין פחות או יותר. ניצבה גם השאלה היכן ימצא אולם?

עם שובו לעיירה של יוסל בן שמואל-דוד (מייזלס, מלמד ודיין בפשיטיק), אשר שהה בעולם הגדול שנים רבות, החל העניין לזוז. ידעו כי יוסל הוא בחור אינטליגנטי, וכפי שסיפרו, הוא כבר שיחק אי-שם בתאטרון. וכך, בהנהלתו, ייסדה קבוצת צעירים, יחד עם ולוול גולדשווסקי, חוג דרמתי לבצע מחזות שונים. ראשון נבחר "המלך ליר" מאת "גורדין" ["מירלה אפרח"]. בחירת האנסמבל לא באה על נקלה, אך לבסוף הרכיבו אותו. נמצא גם אולם, אולם החתונות של קוראנט, בבית של איצ'ה ספירין[טוס].

בסופו של דבר, לאחר חודשים אחדים של מאמץ וחזרות מתמידות, נודע כי במוצאי שבת תוצג לראשונה הצגת תאטרון בעיירה, מה שעורר מתח וסקרנות. לא לכולם הייתה אפשרות לרכוש כרטיס, והיו שעלו על החלונות ודרך חריצי התריסים הציצו פנימה.

לפתע, בעת ההצגה נשמע צחוק מהדהד. מה קרה? את תפקידה של חיה גילם יוסף מיירפלד, מחופש לאישה. תוך כדי משחק גלשה מטה החצאית, וכשביקש להרימה, נפלה הפאה מראשו. הקהל פרץ בצחוק. בכך לא תם הדבר. בינתיים התחוללה בעיירה מהומה גדולה:

"הייתכן? שד התאטרון חמק לעיירה שלנו! – צעק ברחוב שייע הגבאי נוכח קהל יהודים – אסור להרשות זאת, אלא לכבות את האש מיד, קודם שתתפשט, לעקור מן השורש. להטיל חרם על הפושעים. חייבים לעכב את הקריאה בתורה בשבת".

הקהל סביב הניעו ראשיהם בהסכמה ושאלו: "מה עושים? זה עלול חלילה להוגות מן הדרך את ילדינו" – אמרו זה לזה. אך הזמן עשה את שלו. הרצון ליהנות מן התאטרון גדל מיום ליום.

לא חלף זמן רב ובעיירה צצו פלקטים, כי במהרה תבוא הלהקה הנודעת, עם מוריס למפה בראשה. יציגו את המחזה הידוע "טוביה החולב" מאת שלום עליכם. הם יבואו אל אסם התבואה שנמצא בביתנו, [ברובע] זחנטה.

יום ההצגה היה יום של שמחה בעיירה. הציבור בא לחזות בפלא. יותר היו בחוץ מאשר בפנים. "למה לשלם מחיר כרטיס? – טענו רבים – לשמוע אפשר הרי גם בחוץ, ואת השחקנים אפשר יהיה לראות בזמן ההפסקה בין מערכה אחת לשנייה, כשיצאו החוצה לשאוף מעט אוויר צח" – כי מאחורי הבמה לא היה מרחב רב. כך התבדר הציבור.

התאטרון חדר לעיירה יותר ויותר. לימים באו אליה להקות, וגם החוג הדרמתי המקומי הציג מעת לעת. האולם כבר היה טוב יותר, בסככה של כבאי האש, שהכילה מספר ניכר של אנשים. הבמה הייתה מסודרת כראוי והעניקה לתאטרון מראה מכובד יותר.

חתונה בעיירה

בלב השוק ניצב מבנה נמוך בעל שער גדול המוביל לחצר, שם נמצא ביתו של ר' יעקל הגביר, סוחר העורות בעיירה.

ר' יעקל, ממוצע קומה, בעל זקנקן קטן, רחב כתפיים במקצת. הוא עסוק במסחר יומם ולילה. לעתים תפגשו בו מטיל בחצר היורדת אל הנהר.

כבר ימים אחדים טורחים בביתו של ר' יעקל ובחצרו, נכנסים ויוצאים, מתכוננים לחתונת בתו היחידה של הגביר עם בנו של מורה ההוראה, הצפוי להיות בשבוע הבא, ביום שלישי.

את הכלה כבר ממעטים לראות יוצאת לרחוב. לכן באות אליה החברות. הן מנהלות אותה שיחות על מה שכלה צריכה לדעת ועל כל הנחוץ לה. היא מראה להן את בגדי הכלה. הן מאחלות לה כל טוב, מפטפות קצת ואט-אט הולכות לדרכן.

הכול מחכים ליום השלישי, מייחלים כבר לחזות בשמחה, ועוד חתונה שכזו!

עם קרן אור ראשונה, החומקת פנימה דרך חריץ התריס, נייערו גם האנשים בביתו של ר' יעקל. היום צפויה להיות החתונה. מיד נשמע הד כתישת הבשר והדגים.

כל העיירה כבר ערה. השמש גבוהה בשמים. אווירת חג שוררת בכל, חיוך של שמחה נסוך על כל פנים. זקן ונער מצויים ברחוב. מסתודדים זה עם זה בדבר החתונה, על כל מה שהוכן.

בבית המחוזתן כולם טרודים. נשים בסינרים מסתובבות הלון ושוב, מנדל המלצר, בעיניים רדומות למחצה, מתרוצץ ומגש בידו, חוטף מגנבה פיסת דג, ומשתעל אגב כך על מנת שלא יבחינו.

המחותנת מתרוצצת פנימה וחוצה, נושאת משהו תחת סינרה. נשים שכנות באות לשאול דבר-מה, לכאורה, כדי לראות מה מכינים לחתונה.

המחותן שוהה בבית. הוא מעמיד י"ש על השולחן, בודק שמא יהיה מעט לקהל הגדול הצפוי לבוא מצד החתן. הוא מביט בהתמדה בשעון. "הייתכן, עדיין אין רואים אותם" – הוא מהרהר לעצמו.

לפתע נשמעת הלמות פרסות סוסים. במהירות בלתי רגילה דהרו בשוק זוג סוסים כאריות, רתומים לעגלה. לפני בית המחוזתן עצרו. מכל עבר נשמעו קולות: "הכליזמרים כבר כאן! הכליזמרים באו!" אנשים, מקטן ועד גדול יצאו לרחוב. קונדסים התאספו סביב לנגנים, בהם – ברל הסומא עם הבס שלו. אחד מהם מתגנב ופורט בחטף. נשמעת נהמה: "הסתלקו, שקצים!" בעל העגלה מגנפך ורועם בשוט ומרחיק את הזאטוטים, העולים על העגלה. גם הוא נכנס הביתה, מקום בו המחוזתן מחלק לכליזמרים עוגת לקח וי"ש.

השוק מלא אנשים שבאו להמתין לחתן. נשמעת דהרה. החתן קרב ובא! מיד נראה המחוזתן יוצא בריצה בקריאה: "העגלות, איפה העגלות?" מכל עבר נשמעים קולות: "החתן קרב ובא! החתן קרב בא! ניצבות כבר כמה עגלות מוכנות. מכל הסמטאות מופיעים בחורים בפאות מסולסלות, קפוטות מוברשות, והם רצים מתנשמים אל העגלות. אצל אחד צווארון החולצה הפוך, לשני – הכובע שמוט לצד.

הם עולים לעגלות, מפשילים את שולי הבגד, רק הציציות מתנפנפות ברוח. בעל העגלה מצליף בשוט, האופנים הולמים שוב על פני השוק.

על הגשר נראית עגלה, מיד פורצת המולה: "החתן קרב ובא!" כולם עומדים מלכת, נשים חוטפות את ילדיהן ורצות החוצה, לפני הדלת. המחנות קורא לכליזמרים, היוצאים, אחד עם גלוסקה בפת, שני עם נתח בשר ביד, וממהירים אל הגשר.

צעקות, המולה. רבקה החירשת רצה וצועקת: "שרפה? איפה שרפה? טובעים?" אט-אט מתחילים להישמע קולות כי פרצה שרפה, אנשים טובעים. אך מיד מתברר כי זו טעות, אין שרפה, לא טובעים. גם החתן לא בא, סתם עגלה באה מדרך רדום. כולם פורצים בצחוק. הכליזמרים אכלו בינתיים את אשר אחזו בידיהם, הנערות נכנסו לסדק את השער הפרוע. אך ההמולה בעיירה אינה פוסקת: "החתן קרב ובא! החתן קרב ובא!"

קונדסים רצים מן הרחצה בנהר, גם הם אומרים כי החתן קרב ובא, ותוך כך שורקים בשובבות.

לפתע, קול נפץ, כרכרה זוהרת על הגשר, האבנים רועדות, השוט מצליף. נשמעת צרימת הכינורות וקול החצוצרה מחריש את הרחוב. העצים, מרוב בחלה, נמלטו אל כר הדשא של בית הכנסת, והפנו את ראשי העץ עם הזקנים לראות את המתרחש.

הנשים עומדות על מפתני הבתים כדי להיטיב לראות. אחת מורה באצבעותיה: "הנה הוא!" נשמעת קריאת המחנות: "בשעה טובה וממזלת! החתן כבר כאן". מופיעות העגלות עם הבחורים, מלוות שירה וצעקות.

מבניין המועצה הגבוה, הבניין היפה בעיירה, שם שוכנת גם המשטרה, יצאו בריצה הלבדר והלבדרית, כל השוטרים והעתר, שקולמוס מאחורי אוזנו. הם ראו שני בחורים צעירים נוטלים את החתן תחת זרועותיו – פנים כחוישים, זקנקן קטן ומטפחת משי על הצוואר – ומובילים אותו לאכסניה. תבורת השוטרים התגלגלה מצחוק.

אל בית המחנות באו העגלות עם הנשים, ובראשן אם החתן. עוטה סרט שער ועונדת זוג עגילים ארוכים, בשמלת משי שחורה ועל הצוואר קטיפה. היא חייכה אל הנשים האחרות והורתה באצבעה על הילדים שהתקהלו.

ברחוב עומד יוסלה החקרן, קורא העיתונים היחיד בעיירה, יודע-כל בעולם הפוליטיקה, מרכיב משקפי צבט. סביב עומדת חבורת אנשים ומקשיבה לדבריו אגב חנועות ידיים והרמת כתף בשעת מעשה. הוא אומר, כי כיום זה קצת יותר מדי, בעבר היה אחרת, בימים ההם זה היה דבר גדול, היום חייבים קצת ל... ואינו משלים, כאומר: "עליכם כבר להבין בעצמכם".

הציבור קולט לפתע כי החשכה יורדת, רצים היישר לבית הכנסת להתפלל מנחה.

ערב קיץ שקט. רוח ערב קרירה. החשכה יורדת. נערות לבושות לבן נחפזות לחתונה המתקיימת באולם של דודצ'ה. קריאות של ילדים סביב לחלונות ולדלתות – הם רצו לפרוץ פנימה, אך ביינישיל הסבל לא הכניסם בשום מקרה, הרחיק במקל והתכעס על הנערים שלא נסוגו.

ברחוב שקט יותר. אנשים מבוגרים מסתתרים בבתייהם. נערות ובחורים עומדים ברחוב, חלקם מחכים בבית עד לחופה.

שם, בחתונה, יושב ליד החתן ר' אברהם הזקן ומעשן סיגריה. בחורים מחליפים עקיצות ליד השולחן. האיש הצעיר, בריש, יושב סמוך לחתן, לידו – בחורים אחרים, המטים ראשיהם כדי לשמוע את החזשות. בריש מזיע ומניע ידיו, מפגין את בקיאותו בפוליטיקה העולמית.

לפתע נרחעו כולם, כמו שפכו עליהם מים צוננים. נשמע קולו הצרוד של הברדחן. הכליזמרים נכנסו. כולם הבינו כי באו לשיר שירי שבח לחתן.

מוטל-חיים הכליזמר טורח בכינורו. לפעמים נשמע צליל עליז, לפעמים פורץ צליל דקיק, צועק ובוכה, כאחד המבקש רחמים. הוא מסמן בידו לחבורה, והם מבינים את כוונתו, אפילו ברל הסומא.

החבורה מתחילה לנגן מרש, יוצאת מגדרה עד תומה.

ואז משמיע הברדחן צעקה: "בשעה טובה ומוצלחת!" הנשים מתחילות להידחק אל המקום בו יושבת הכלה, לבושה בשמלת החופה הלבנה. לפתע נשמעת פקודה: "פנו מקום, החתן הולך!"

החתן, חיזור, עייף מן הצום כל היום, נע בצעדים אטיים גם בגלל הצפיפות. הוא ניגש אל הכלה ובידיים רועדות מכסה את ראשה בחינומה.

הבדחן מתחיל בשירי שבה לכלה בחרוזים נוגעים ללב על הגורל הצפוי לזוג הצעיר. הנשים מוחות דמעות, נאנחות ואינן חדלות לחשוב ולאחל לעצמן: "שכבר נזכה אצל ילדינו".

תחילה החתן, לאחר מכן הכלה, הם מובלים לבסוף לחופה. חבורת הזאטוטים רצה קדימה, לפני הכליזמרים. הנשים והגברים, נרות בידיהם, ניצבים בטורים לאורך הדרך – עד חצר בית הכנסת, שם מבצע הרב את הטקס.

לאחר מכן – הסעודה, ליד שולחנות עמוסים כל טוב. הציבור נחנה לא רק ממאכלים טובים, אלא גם מנגינת התזמורת ומחרוזי הבדחן, המונה בהם גם את מתנות הדרשה. מאוחר יותר – ריקוד המצווה, שמחה, איחולים להתראות בשמחות בעתיד.

אני נוסע לארץ ישראל

יום אחד ניגשתי אל אבי ואמרתי לו כי רצוני לנסוע לארץ ישראל. "מה פירוש? – שאל – ותעזוב אותי, בני יחידי, נזר ראשי, מה אתך, ילדי?"

"אבא – אמרתי חדש – אני מתהלך עם רעיון זה כבר זמן-מה, ולא רציתי לעלותו על דל שפתיי. אך נודע לי כי ברדום מתכוננת קבוצת חלוצים לנסוע לארץ ישראל, ויש בדעתי להצטרף גם כן בהזדמנות זו". דמעות עמדו בעיני אבי: "אם זו דרישתך, אולי זהו רצון האל. אך בלי הסכמת הרבי לא אעשה דבר".

כך נסענו לרדום, אל הרבי ר' שלמהלה. אבי הגיש את פתק הבקשה עם הפדיון והמתין ברעדה לדבר הרבי. וקרה משהו שנחקק לימים בזיכרוני לזמן ממושך.

כשנטל הרבי את הפתק לידו והתעמק זמן-מה, אמר: "כן, חיים-דוד בן רבקה, ראשי תיבות "חדר". ייקחו אותך לחדר (בלשון העם – כלא). בהושיטו את היד לאבי ולי, אמר: "סע לחיים ולשלום". אבי לא הבין

את דברי הרבי, מה כוונתו. לימים התברר כי אכן לקחו אותי ל"חדר", אפילו פעמיים.

כעבור שבועות אחדים פרצה המלחמה בין פולין ורוסיה. היהודים בפולין חוו בתקופה זו אימה רבה והדבר השפיע על יחסו של אבי לרצוני לעזוב את פולין. לבסוף בא היום.

בדמעות בעיניים ושמחה בלב נפרדתי מאחותי. קשה לחאר את רגעי הפרדה. אבי ואני התיישבנו בעגלה ונסענו לרדום. משם, ברכבת, אל סוסנוביץ, שם נשארו ימים אחדים וחיכינו להכנות של מבריה הגבול.

הלילה המיועד לגנבת הגבול היה אפל. הביאו אותי, יחד עם רבים אחרים, לשדה מגודל עשב גבוה והורו לנו לשכוב, לא לדבר, לא לזוז, עד אשר יובילו אותנו הלאה. מרחוק קרע אור את החשכה. שם, מעברה השני של העיירה מיסלוביץ [Mysłowice], היינו אמורים לחצות את הגבול דרך קטוביץ, ורק אז להיות חופשיים לנסוע לאן שנרצה.

לאחר שכבר עשינו את מחצית הדרך, נשמעה לפתע פקודה לעצור. שוטרים ואנשי צבא כיתרו והחזירו אותנו אל סוסנוביץ [Sosnowiec], שם הושיבו אותנו בכלא. דברי הרבי כי "ייקחו אותי אל החדר", הדהדו באוזני. יותר חששתי לאבי, הייסורים שיהיו מנת חלקו כשייוודע לו דבר המאסר.

לאחר ישיבה של ימים אחדים בכלא, הצליח אבי במאמצים רבים וכסף, ובעזרת עורך דין ידוע, לשחרר אותי מן הכלא.

לאחר מכן החלה פרשה שנייה של גנבת הגבול. הפעם צלח הדבר, עברתי לקטוביץ. שם נפגשתי עם צעירים רבים מרדום, אשר כבר היו במקום והמתינו לנסיעה לארץ ישראל. ועדה תיאמה את הפעילות עם הקהילה המקומית, דאגה לנסעים לצידה לדרך, וגם שמרה על סדר במחנה למען מאות האנשים.

ב-17 באוגוסט 1920, כיתרו את המחנה אנשי המשמר של שלזיה ושוטרים במדים ירוקים. ציוו על כולם להיכנס למשאיות והובילו אותנו אל בית הנתיבות. לאחר מיון העצורים, העבירו אותנו בקרונות משא לצד הפולני, ולאחר כמה ימי נסיעה הלוך ושוב – הושיבו אותנו במחנה-מבצר של מונטהלופה [Montelupi] סמוך לקרקוב.

זו הייתה הפעם השנייה ש"נלקחתי לחדר". מאוד רציתי לראות את אבי או לשמוע עליו. לדאבון הלב, לא ניתן לקבל דבר מן החוץ. התייחסו אלינו בחומרה רבה, משום שהממשל הפולני ידע כי בין העצורים היו גם עריקים מן הצבא. חקרו כל אחד. כיוון שעוד הייתי צעיר, לא בגיל צבא, העבירו אותי לצריף נפרד, יחד עם אנשים מבוגרים. לאחר עשרה שבועות, הצליח אבי להוציא אותי משם ושבותי הביתה, לעיירה שלנו, שם שקעתי עוד יותר בפעילות של התנועה הציונית. בזמן זה הרבה השתנה בפשיטיק. רבים מחבריי התפזרו ונסעו לערים גדולות. בכל זאת היו מפגשי הצעירים תכופים ומעניינים יותר. הצעירים נמשכו אל העולם הגדול – מי ללמוד בישיבות, מי לעבוד במפעלים. הוויכוחים בין חברי המפלגות תפסו מקום ראשי בחיי היום-יום.

ב-22 בפברואר 1922, נבחרתי כציר לוועידה האזורית של קרן קיימת, שהתקיימה בקילץ [קילצה Kielce] ומאוחר יותר גם לוועידה האזורית של התנועה הציונית ברדום, אשר התקיימה ב-12 במאי 1922. זה הגביר את שאיפותי לנסוע לארץ ישראל.

לבסוף בא יום נסיעתי השנייה. זה היה ב-22 ביולי 1924 (כ' חמוץ), ביום השנה העשירים למותו של המנהיג הציוני הדגול ז"ר בנימין-זאב הרצל. ביום ההוא אמור הייתי ליטול חלק במגביות של קרן קיימת, אך קיבלתי ידיעה, כי קבוצת בחורים נוסעת באורח בלתי לגלי ביום זה, ושצורך אחסן קשר. נאלצתי לעזוב הכול ברגע האחרון, ואפילו לא הודעתי לאיש מחבריי הקרובים. עם קרן אור ראשונה מבעד להריץ התריס, התעוררתי ויצאתי לרחוב בחיפזון רב, שלא לאחר חלילה. איש לא נראה ברחוב, פרט לעגלה עם האיכר, אשר המחין כבר על מנת להוביל אותי לרכבת לרדום, ומשם – לוורשה.

נכנסתי הביתה, נטלתי את המזוודה הקטנה ובדמעות בעיניים התנשקתי עם אחותי (אבי לא חי כבר אז) ובחיפזון עליתי לעגלה. העגלה נוסעת לה במתינות ואני שקוע בהרהורי. מבטי מופנה אל הארץ החדשה, חלום חיי.

הנה אנחנו כבר ברדום. בו בערב נסעתי לוורשה. נפרדתי מאשתי ומהוריה, אשר ליוו אותי לרכבת.

לאחר כמה ימים בוורשה, נסעתי עם ולוול וסרמן מרדום אל דנציג [גרנסק]. החיידדנו מאוד, ולאורך כל הדרך היינו יחד. מדנציג נסענו עם קבוצה של שניים-עשר אנשים אל טריאסטה (איטליה).

ב-4 באוגוסט 1924 באנו אל טריאסטה. האנייה שלנו יצאה לדרך שעות אחדות קודם לכן, לכן היה עלינו לחכות שבוע נוסף לאנייה שנייה. ביום שישי, 15 באוגוסט 1924, לאחר המתנה חסרת סבלנות, עלינו לאנייה. הדוחק היה גדול, כל אחד רצה להקדים להיות בפנים. לעת ערב עזבה האנייה את החוף. נשמעה שירת "התקווה" נלהבת מפי קבוצת חלוצים.

הימים היו נאים, הים שקט. אנחנו קרבים אל חופי ארץ ישראל. חלק גדול מן הנוסעים סירבו לעזוב את סיפון האנייה, כל אחד היה סקרן לראות משהו, במיוחד קבוצת החלוצים, שלא חדלו לשיר. רואים כבר את קצה המגדלור הסמוך ליפו. משם באה ספינה קטנה עם אנשים אחדים – זו ביקורת הממשל.

מסיבות לא ברורות לא הודידו אותנו ביפו, אלא הובילו לחיפה. בו בערב, יום חמישי, 21 באוגוסט 1924, באנו אל חופי חיפה. מאוחר בלילה הובילו אותנו בסירות להסגר, סמוך לבית החרושת "שמך" וכעבור יומיים שוחררנו. אני וסרמן נסענו מיד לחל אביב, כי היו לנו כתובות של מכרים מרדום.

חל אביב הייתה בתנופת בנייה והתרחבות. תבתים הדו-קומתיים הספורים והגינות הקטנות סביב עוררו בנו רושם שזו עיירה קטנה. רחוב הרצל, שהחל מן השער, מקום בו עברה הרכבת מיפו עד לגימנסיה, יפה את האזור. כאן היה מקום הטיוח והמפגש מדי יום שישי בערב.

ארוחת ערב ראשונה אכלנו אצל חנה מייזלס, בבית קטן בנחלת בנימין. ניצבו שם שולחנות ארוכים, סלסילות לחם וכד חומר ובו מים קרים. בשתי פרוטות קנינו שוברים ויכולנו לאכול מה שרצינו. רבים הסתפקו בצלחת בורשט בחצי פרוטה. הלחם היה ללא הגבלה.

שבת ראשונה בלינו אצל אביגדור בקמן מרדום. הוא הוביל אותנו למקום בו נמצאו צריפים של מכריו. זה היה על גבעת חול, היום הרחובות מאז"ה ובלפור. יללת התנים בלילה הפילה אימה על דרי

האזור. נכנסנו אל שמואל נייריק לצדיק, שהיה היפה והמרווח ביותר. המקום בו נפגשו כל מי שזה מקרוב באו מרוס והסביבה. שם חש כל אחד בנוח ונתקבל בחמימות רבה בידי אשתו של נייריק. בערב החוא שתינו יין מארץ ישראל ונהנינו מפרי ארץ ישראל. כמה ארך הלילה אינני זוכר, למחרת סיפר לי החבר וסרמן כי הוליד אותי שימור הביתת, בברכה.

באירוע זה החלה עבודי ההשתרשות בארץ.

ראשוני החלוצים בפסיסטיק. בצלו ארצה כי' 1924. מימין לשמאל: דוד זיתני (יורר ארגון יוצאי פסיסטיק בישראל), אברהם גולרסקין, פלכה פרידמן, לייב שוסלנד ז"ל, ואב חסרמן. מיניה פרידמן.

מתוך הפרק: בין שתי מלחמות העולם, ע' 135 – 153.

עס ברענט

(אָנגעשריבן אין יאר 1936. נאָך די
געשעענישן אין משיטק)

עס ברענט, ברידערלעך, עס ברענט!
אונדזער אַרעם שטעטל, געבער, ברענט!
בייזע ווינטן מיט ירגון
רייסן, ברעכן און צעבלאָזן —
אַלץ אַרום שוין ברענט.

און איר שטייט און קוקט אַזוי זיך
ווי אונדזער שטעטל ברענט.
און איר שטייט און קוקט אַזוי זיך
ווי אונדזער שטעטל ברענט.

עס ברענט, ברידערלעך, עס ברענט!
אונדזער אַרעם שטעטל געבער ברענט!
עס האָבן שוין די פֿייער־צונגען
דאָס גאַנצע שטעטל איינגעשלונגען,
אַלץ אַרום שוין ברענט.

און איר שטייט און קוקט אַזוי זיך
מיט סאַרלייגטע הענט,
און איר שטייט און קוקט אַזוי זיך
ווי אונדזער שטעטל ברענט.

עס ברענט ברידערלעך, עס ברענט!
די הילף איז נאָר אין אײַד אַליין געוועננס.
אַז דאָס שטעטל איז אײַד פֿייער —
נעמט די כלים, לעשט דאָס פֿייער,
לעשט דאָס פֿייער מיט אײַער אייגן בלוט.

שטייט גיט ברידער, לעשט דאָס פֿייער,
ווייל אונדזער שטעטל ברענט.

[השיר נכתב בשנת 1936, לאחר האירועים בפשיטק. קישור למילות
השיר בעברית: <http://www.zemereshet.co.il/song.asp?id=526>]

מתוך הפרק: המאורעות בפשיטק, מרץ 1936, ע' 167.

יעקב לשצ'ינסקי פוגרום פשיטיק

יהודים עשו פוגרום בגויים! הידעתם? גם אנחנו בפולין לא ידענו. אך עתה אני מחזיק לנגד עיניי בכתב האישום, קורא ותמה, ומסתבר בכל זאת, כי יהודי פשיטיק עשו פוגרום בנוצרים! במשך חודשים ארוכים עד לפוגרום, סבלו יהודי פשיטיק המעונים והנרדפים, אשר חששו להתייצב בשוק עם סחורת, אלימות מכל שייגץ קטן [גוי צעיר] – יהודי פשיטיק אלה, התנפלו – ביום הידוע לשמצה של 9 במרץ, בזמן היריד, בשעה שבעיירה היו אלפי איכרים בני כפרים – על הנוצרים באבנים והכו במקלות ובכלי ברזל. ולא רק הכו, גם ירו פעמים רבות. וכך בירי ובהכאת גויים גרמו היהודים לפוגרום.

כתב האישום פותח אפוא בארבעה-עשר היהודים היושבים על ספסל הנאשמים. הם, היהודים, עלולים אכן לקבל עונשים חמורים. אף לא מילה על כך שנאלצו להתגונן, להגן על עצמם מפני המון אדם שהפך חייתי, המון מוסת, שכבר שדד והכה והיה מוכן לרצוח. כמובן, קשה לקבוע במדויק מתי יש לאדם זכות להתגונן באמצעים החריפים ביותר. האם בהתחלה, כשתוקפים אותך, כשיש לו עוד כוח ואפשרויות באמת להציל עצמו מן התוקפים הפורעים, או כאשר הוא מוטל פצוץ וחבול ואינו מסוגל לזוז, רק אז יש לו זכות לאחוז באקדה. שאלה זו היה על רשויות החקירה להציב לעצמן ולברר: האם הצעירים היהודים הספורים ירו במהלך הפוגרום או לפני תחילתו. ובאמת אין זה חשוב אם הפורעים הרגו את משפחת מינקובסקי לפני או אחרי הירי. הפורעים, בלאו הכי היו הורגים, אם לא את בני הזוג מינקובסקי, אזי אחרים. כתב האישום קובע בעצמו כי הפורעים שבעו, כשהריחו את ריח הדם היהודי, כשראו את הגויות הטבולות בדם של בני הזוג מינקובסקי, שכבר לא ניתן היה להכירם אפילו.

מהי אפוא גישת כתב האישום כלפי האירועים בפשיטיק?

הוא פותח בכך שאיכרים אחדים התייצבו כנגד המשטרה ולא הניחו לה להשליט סדר. והרי היה מן ההיגיון להתעכב מיד במדויק על האירועים, לתת תמונה של הפוגרום, של ההמון שהשתגע, של המסיתים שהסיתו וקראו לפוגרום ולרצח, של תקיפת היהודים והמכות, בקיצור – הפוגרום האמיתי. ולאחר מכן לספר איך ניסו היהודים להתגונן, מי באקדה ומי במקל. מחבר כתב האישום עושה זאת בדרך שונה לגמרי.

משה פרעש

שמואל פרעש

הוא גורר את היהודים אל קדמת הבמה:
הוא מציב אותם, שהריבו עוז להתגונן,
בחזית, בראש, וכך נפתח כתב האישום:

"היהודים יענקל-אברהם הברברג, ליזר
פלדברג, יענקל זיידה, דפאל הוניג, משה
פירשט, שאול קרנגל, משה צוקר, לייב
לנגה, יצחק בנדה, יצחק פרידמן ואשמים, כי בזמן
שאיננו ההתנגשות בין המשטרה והאיכרים, הם התנפלו
על האיכרים שנחפזו לנסוע הביתה, כשהם מכים אותם
במקלות ובאמצעים אחרים ומיידיים בהם אבנים, כך
פצעו את יוזף שימנסקי בראשו, והוא לקה בזעזוע מוח;
פצעו איכרים רבים אחרים, שקיבלו חבורות כחולות
ונפחיות".

יצחק בנדה

יהושע הרשקוביץ

התחלה זו, מבוא זה, הופך את הקערה על
פיה. איכרים ממהרים לברוח מן השוק,
איכרים נחפזים הביתה, באים יהודים
ומתחילים להכות אותם. כבשים חמות
מותקפות ביד חיות פרא יהודיות, שאינן
מניחות לכבשים לנסוע בשלום ובשלווה
הביתה! הנה למה מסוגלים יהודי פשיטיק!

יהושע הרשקוביץ

ואנחנו כלל לא ידענו על הגיבורים שיש לנו בפשיטיק!

אך בזה לא די. והמשכו של כתב האישום:

"היהודים נאשמים ברצון להרוג את האיכרים, אשר עזבו
את השוק בחיפזון, הם ירו לעברם פעמים אחדות אך לא
פגעו במטרתם, מן הירי נפצעו קשה שלושה איכרים בלבד,
אחד מהם אנושות".

לייב קרנגל

יהושע הרשקוביץ

ובכן, שוב, האיכרים אינם מציקים לאיש,
אינם פוגעים באיש. גויים טובים של פשיטיק,
שקטים ושלווים, רוצים, המסכנים, לרוץ מהר
ככל האפשר אל נשותיהם וילדיהם. אך עשרת

יצחק בנדה

היהודים הנמנים לעיל, חמושים באקדחים, מוכנים ונכונים בפירוש להרוג; יהודים מרושעים אלה, יורים מתוך רצון ברור להרוג, אך הדבר אינו עולה בידם.

בהמשך מוזכרות עוד האשמות מיוחדות כנגד יהודים בודדים: שלום לסקו "רצה להרוג את האיכרים אשר הלכו בשוק, הוא ירה מחלון ביתו והרג איכר אחד".

ובכן, שוב, האיכרים מתהלכים בשוק בשלווה, והיהודי לסקו יורה מן החלון, פשוט כדי להרוג ולרצוח.

אך כתב אישום זה עצמו קובע בהמשך, כי החלון היה שבור. מי אפוא ניפץ את השמשה שדרכה ירה לסקו לאחר מכן? אם האיכרים רק טילו בשלווה, למה היו השמשות בחלונות היהודים מנופצות?

בהמשך באה האשמה כנגד יענקל בורנשטיין, שרצה אף הוא להרוג איכרים, ירה אך לא פגע.

ורק כשגומר כתב האישום עם היהודים, הפושעים המרכזיים, הנאשמים, הוא עובר אל ארבעים הנאשמים הנוצרים, אשר "לאחר שנורה האיכר", התנפלו בחבורות על בתי יהודים "שברו דלתות וחלונות, פרצו לבתים, הרסו את הרהיטים, שברו כל מה שנתקלו בו, הכו את היהודים והרגו את היהודים יוסף וחיה מינקובסקי, פצעו קשה חמישה יהודים ופצעו קל יותר עוד כמה יהודים".

ובכן, עתה הכול ברור: אלמלא הכו היהודים את האיכרים שנחפזו לנסוע הביתה, אלמלא ירו היהודים אל האיכרים שהתהלכו בשלווה בשוק, כלל לא היה פורץ פוגרום, פשיטת הייתה נותרת עיירה אלמונית ומזוהמת ולא הייתה מתפרסמת בעולם. וכבר ברור גם, מי האשמים.

ברוח זו יתנהל בוודאי גם המשפט המתחיל ב-2 ביוני בדרום, בו נאשמים ארבעה-עשר יהודים וארבעים נוצרים. אך הראשונים נאשמים לפי סעיפי ענישה המאיימים בחמש ועשר שנות מאסר, שעה שהאחרונים נאשמים לפי סעיפים המאיימים בעונשים קלים בהרבה.

יְהוֹשֻׁעַ בֶּן-צְוִי

כשמניחים לכתב האישום וניגשים לקריאת הדוכחות להאשמות, רואים כי הלכלך נסחף אחר העובדות שהיו לנגד עיניו, עד כי שכח על מה עליו לחנן כאן, ובלא סוּנָה גילה אמתות רבות. אמת, הוא נזכר לעתים במטרתו ומרגיש כי יהודים התחמשו, יהודים קנו אקדחים בדרום, אפילו היו מי שראו שיהודים הביאו תשעה אקדחים; בקרב האוכלוסייה הנוצרית דיברו כי יהודים מתסננים להתקפה כללית. אך התמונה בשלמותה, כפי שהיא מתוארת אפילו

בהכחה בכתב האישום, חושפת לבסוף את האמת: היהודים חיו במשך חודשים ארוכים בפניקה; הנרדובצים [חברי מפלגת העם, לאומנים קיצוניים] הטילו כבר מזמן חרם על חנויות יהודים, ובכוח לא אפשרו קנייה אצל יהודים; חנויות אצל יהודים כבר מזמן היו הפקר, וביום ההוא ניתן לחוש באוויר בהלך רוח של פוגרום.

הנה רק תמונות אחדות מתוך ההכחה של כתב האישום: לרירתו של יענקל בורנשטיין פרצו דרך החלונות, שברו את הארון, השולחן, הכיסאות, הם את בורנשטיין במקלות, באבנים. בתחקיר שנערך נמצאו בבית 48 אבנים, רבות מהן גדולות. מתי אם כך ירה בורנשטיין, לפני שזרקו אבנים או אחרי? בשעה שהפורעים כבר היו בבית, הם הרי לא זרקו אבנים. אות הוא, שבדיווח ביקש בורנשטיין להרחיק ולגרש את הפורעים. כמובן, אם בכלל ירה, בורנשטיין עצמו מכחיש זאת.

היחודי לסקירה זוהי בירי ובחריגת האכזר, וגורלו היה אכן קשה מאוד.

רושם עצום, אפילו כרישום הדשמי היבש, עושה הסצנה בביתה של פייגה שוך. היא הסתירה את שמונת ילדיה בעליית הגג, ובעצמה התייצבה בדלת ונאבקה בנכורה בחמון איכרים, אשר הבו אותה במקלות, גרמו לה שלושה פצעים קשים בראש, שברו את עמוד השדרה שלה, והתירו בה חבורות כחולות על החזה ועל הגב – אך את ילדיה היא הצילה.

והנה עוד סצנה נוגעת ללב: בעיצומו של הפוגרום, בשעת הסכנה הגדולה ביותר, יצאה לרחוב אישה יהודיה בבת שבעים, יוכבד פאלאנט, לחפש את ילדיה. הקיפו אותה והם אותה באכזריות, גרמו לה פצעים רבים בראש.

רושם מזעזע מותיר תיאור ההתפרצות לדירת הסנדלר מינקובסקי, הכאתו באכזריות וברצחנות במוטות ברזל בראשו, גרירת הילדים מתחת למיטה, נפילת אשת הסנדלר תחת המכות, והסנדלר עצמו שהפך לשלולית דם.

אתה קורא את התיאור הרשמי ולנגד עיניך קמות קשייב, הומל, ביאליסטוק וכעשר ערים גדולות אחרות, שהיו בהן פוגרומים בימי הצאר. אותה אכזריות, אותו סדיזם, אותה פראיות וחייתיות, אותו אבדן צלם אנוש ורגשות אנוש.

יש עם זאת גם משהו ממזם. יהודים כפי הנראה התגוננו! יהודי פשיטיק סירבו להיות כצאן לטבח! כתב האישוש אמנם מפריז, אך משהו היה. היו צעירים יהודים שהיו מוכנים לקרבנות גדולים וקשים ביותר, ובלבד שלא ישימו את שמנו לחרפה ואת כבודנו לשנינה.

15 ביוני 1936

אפתח את הדוח שלי על משפט פשיטיק בתמונה הבאה: היה צורך להשביע למעלה מ-400 עדים. הובילו אותם לאולם בקבוצות, 320 עדים, רובם שקצים צעירים, בעלי פני איכר דשנים. הם נועלים מגפיים, פוסעים בצעד איתן ובטוח אל תוך האולם, כמעט בשמחה, כמעט בחוצפה. הם משיבים על שאלות יושב ראש בית הדין בקול רם, בחוצפה, בהתרסה, כמעט בתוקפנות. וכך, קבוצה אחר קבוצה, הרצפה רועדת תחת 320 זוגות מגפיים איתנים, מרקיעת העקבים המפורזלים, מחיכוך הסוליות העבות.

הנעלה קיילי מינקובסקי ליד ביתה
קרבות הרצה.

והנה הולכים 80 העדים היהודים: בראש, חמשת יתומי מינקובסקי, בני שש עד ארבע-עשרה; אחריהם הסבתא הזקנה, בת שבעים ומעלה, ועוד ממין יהודים זקנים, שחוחים ומכווצים; נשים זקנות שבקושי ניתן לראותן, כה קטנות וגמוכות הן; וחבורה של יהודים, גברים ונשים, מרופטים

והחיים, מדוכדכים, חסרי ביטחון, מנים אבודים, עיניים קמות. הם נראים כמעט כמו חברת מקבצי נדבות או לפחות כחבורת נוודים הבאה מדרך ארוכה וקשה. עיפה, זרה, מותשת, נכספת למנוחה ולביטחון.

עמדתי קרוב למוז' לשולחן השופטים ויכולתי להבחין ברושם, שהופעת קבוצת עדים זו הותירה בכולם – בשופטים, בעורכי הדין, בעיתונאים – מדא, מזעזע! לא הייתה זו כלל תמונה מדינית עין. הניגוד לפנים האיכריים הצעירים השזופים, הדמויות האיכריות הגבוהות, היה גדול. רגשות אחרים אחזו בכולם. בלא שרצו בכך, אצל כל אחד, אפילו אצל עורכי הדין האנטישמיים-חיייתיים, הבזיקה ודאי בראש המחשבה: הנה ניצבים לפנינו המוכים והמוסרים, הנה לגד עינינו המעונים והנרדפים.

ברגע זה קיבל המשפט את משמעותו ההיסטורית האמתית, כל החקירות והדרישות, השאלות והמאמצים למצוא את האשמים והחפים, נראו מיותרים ברגע זה, משהו טיפשי ומגושם. ברור הרי כי החזק הוא המכה. ברור עוד יותר כי החלש הוא המוכה, ולשם מה הטקסיות המרובה והארוכה?

לאמתו של דבר אין זה פשוט כל כך, כי הסבים החלשים והאבות העייפים, הסבתות המגובנות והאמהות הקמוטות, יש להם ילדים צעירים. וכיום לא כל הילדים היהודים הצעירים הם קטנים וכחושים. ואפילו אם הם קטנים וכחושים, הם איתנים ברצון שונה לגמרי, באומץ שונה לגמרי: לא בעלי רצון עמומי, שאלוהים יושיע ויעזר, אלא ברצון אקטיבי, לא להניח שיירקו בפניהם; לא תחינות ותפילות בקשות וחזרה על הפיתחים, אלא קליע במענה לתקיפה.

יהושע שלום

במובן זה, דמותו של שולית החייטים לסקו היא ממש סמלית. טרם מלאו לו עשרים, נמוך וכחוש, קצר רואי וממשקף. הוא הודה כי ירה מאקדח. הוא אכן פגע באיכר והרגו. איננו פוסקים עתה, ביום השלישי למשפט, אם לסקו צריך היה לירות ברגע בו ירה, אך לסקו מפשיטק – עודו בקפוטה ארוכה, לפני שנה עוד היה בישיבה, חבר ארגון "המזרחי", כלומר מחרם ציוני-דתי – בחורון שלא מאביו ולא מסבו

ראה ושמע על כלי נשק, על ירי, על אקדחים ורובים – בחורון זה היה חמוש ומוכן ללחום למען עצמו, למען הוריו, למען אחיו ואחיותיו הקטנים.

ארבעים ושלושה נאשמים נוצרים, וכמעט כולם מדגם אחד – בני איכרים, הראשונים שלבשו בגדי עיר: נעליים, עניבות, צוארון לבן, חליפה מגוהצת, שער מסורק עם פסוקת. זהו דור האיכרים הראשון בוגר בית ספר עממי, הם באו לכבוש את השוק והיריד והתנפלו על היהודים.

יושב הראש מתחיל לשאול כל נאשם לשמו ועברו. מיד מתגלה ההבדל בין הנוער היהודי הקרנתי והנוער הלא-יהודי.

"היית בכלא?" – שואל יושב הראש. כמעט כל היהודים משיבים: "לא!" אחדים ישבו, אך בגלל היותם קומוניסטים. אך מספר גדול מן הנוצרים ישבו בכלא על גנבת כבסים, סוס, תגרות, תקיפת יהודים. גנבות, קטטות, תקיפת יהודים – אלה הפשעים הנפוצים ביותר בכפר ובעיירות, שהן עצמן כמעט כפרים או שוכנות סמוך לכפר.

כמובן, אין לעשות הכללות. ניתן למצוא בפולין גם גנבים יהודים, גם פרחחים יהודים שהתהלכו עם סכינים והיו מוכנים לתקוע סכין בכל התנגשות קלה. עם זאת שני הטיפוסים נפוצים פחות אצל היהודים. העיקר – כאן במשפט, יושבות קבוצות שונות לגמרי: מצד אחד חוקפים, מכים, חוליגנים, אנשים שהניחו לשכנעם כי כל הצרות באות מן היהודים. מן הצד השני – אנשים, שבמקרה הגרוע ביותר ביקשו להתגונן, ניסו להתגונן, סירבו להסתתר בבידם או במרתף ולשמוע את בכיים וזעקותיהם של נשים וילדים מוכים.

אני אומר "במקרה הגרוע ביותר", כי היהודים הנאשמים מכחישים כולם, שהייתה זו התגוננות עצמית, שהיו להם אקדחים אחדים, שרצו להתגונן מפני החוליגנים והרוצחים, ושלכל אדם הזכות להתגונן.

ההבדל גם הזדקר לעין בחשובות לשאלות יושב הראש: המכים היו עזי פנים, בטוחים, אפילו מעט חצופים. אחדים אף הרשו לעצמם לומר כי אינם רוצים להשיב עתה, והם שומרים לעצמם את הזכות לספר לאחר מכן. לא הועילו דבריו הכעוסים של ראש בית הדין, הם שתקו בעקשנות. הנאשמים היהודים לא היו בטוחים, על פניהם היה הפחד,

חסודר אמון כלפי מי שבירדהם מונח גורלם. אך השיבו לעניין, בכבוד ובחכמה, לא הניחו לעורכי הדין האנטישמים לבלבל אותם.

נתעכב בקצרה על השופטים ועל עורכי הדין, ויהיו לפנינו כל שחקני הטרדיה המועלית עתה בבית המשפט ברדום.

יושב ראש בית הדין מעורר לפי שעה רושם סימפטי למדי. הוא חסד פניות, רציני והגון. הוא נשא בפני העדים הנוצרים נאום העשוי אולי לשמש מפתח לדרך בה רצונו לנהל את המשפט ואולי גם לתוצאותיו. הוא דרש מהם את האמת, כי רק באמצעות האמת ניתן להפחית את

היושם: בית הדין פקדישטיס.

השנאה ואת האיבה בין חלקי אוכלוסייה שונים. היו כבר די קרבנות, הקטטות עלו ביוקר, וכל עד חייב לעשות מאמץ לא לנקום בפלוג, אלא, באמירת אמת, לסיע בהשכנת יחסים של שלום. יושב הראש אמר מילים אלה בקול נחוש ומצווה. למרבה הצער, לא עשה הדבר רושם רב על העדים הנוצרים והם המשיכו לנהוג בחוצפה ובהתרסה. נתעורר רושם כי בקרב העדים מצויים יוחד פורעים ויוחד מסוכנים מאשר על ספסל הנאשמים. יושב הראש נשא נאום גם בפני העדים היהודים, אך בנוסח שונה במקצת: ראה לנחון להזכיר, כי שבועה בלי רב גם היא שבועה, כי אלוהים נמצא בכל מקום.

אך לעומת זאת יש ליושב הראש שני שופטים נלווים המוכרים כאנטישמים וכלל אינם מסתירים את סלידתם מן הנאשמים היהודים.

הנאשמים היהודים מוצגים להגנתם בידי קבוצת עורכי דין נוצרים וידועים מאוד. חוץ מן היהודים ברנסון, אטינגר, מדגוליס, קריגור, נוכחים גם הנוצרים פטרושוויץ, פסחלסקי, שומנסקי.

הראשון, פטרושוויץ, הוא עורך דין מווילנה, מאותם סגורים רוסיים פוליטיים, ירד אדם אמתני, איש שמאל אמתני, משפטן נכבד ומוערך ופרופסור באוניברסיטה של וילנה. פסחלסקי הוא נשיא Strzelec

[ארגון הרובאים] של פילסודסקי, הממלא תפקיד חשוב בחיים הפוליטיים בפולין.

מצד הפורעים מופיעים חמישה-עשר עורכי דין אנטישמים. עורכי הדין הטובים ביותר של ורשה, לודז', חוץ מאלה של רדום, ראו חוב מוסרי לבוא להושיע את הפורעים. ולמן הרגע הראשון בהדירו כי לא באו בגלל כסף, לא בגלל נאשם זה או אחר, אלא להציל את האומה הפולנית מן העלוקה היהודית. זו אכן, למרבה הצער, עובדה, איש מהם אינו נוטל כסף. באו לשם מצווה, והם טורחים ימים תמימים במשפט, רק לשם מצווה. בקיצור, אנטישמים משוכנעים, מוכשרים, אכולי שונאה. ביניהם עורכת דין צעירה, יפה למדי, פנים נעימים למדי, שממש לא מתאים להם ארס השנאה הנובעים מפיה כל אימת שהיא מציגה שאלה לנאשם יהודי. אך היא פעילה מאוד.

המסך פתוח: השחקנים על הבמה. בלב הולם חוטפים יהודי פולין ואולי גם היהודים בעולם כולו כל ידיעה מתוך מחזה זה.

*

שני הימים בהם ביליתי במשפט פשיטיק היו ימים היסטוריים באמת. לא משום שהופיעו גיבורים גדולים וחשפו את המצב הטרדי של קבוצת אנשים המותקפים יום-יום, אנשים שאמורים להיות מוגנים בידי המשטרה, ואינם מוגנים; ונאסר עליהם להתגונן בכוחות עצמם, להתארגן להגנה עצמית. למרבה הצער, אין במשפט פשיטיק גיבורים גדולים. כמעט כל הנאשמים מנסים להוכיח שהם אנשי-בזים ולא יכלו לירות ולא רצו לירות ואף לא חשבו על הכאת הפורעים. העד לסקו ניצב כאן כיוצא מן הכלל, אך החשש הוא, כי רק משום שמזלו לא שיחק לו, נקלע לצרה, ונאלץ להודות ולהבליט את מוטיב ההגנה העצמית, התגוננות כנגד התוקפים. לסקו, כידוע, ירה מן החלון והרג איכר, וצפוי לו העונש החמור ביותר.

הבה נהיה חסרי פניות כלפי כל הנאשמים היהודים היושבים בפחד ומורא במשפט, עולבים בעצמם ומבזים את עצמם ואת כבודם העצמי. ביום הפוגרום נהגו ביהור אומץ, באופן נאה ונכבד יותר. לא חולגן אחד חש על גבו את טעמו של מוט ברזל יהודי, הם נהגו כפי שאנשים בריאים נורמלים צריכים לנהוג בשעת תקיפה.

עם זאת היו שני ימי המשפט היסטוריים, משום שתוכן הדיונים נישא למדרגה גבוהה, ומשום שבאולם בית המשפט מעקו הכאב והצער לא של אנשים בודדים, אלא של כל יהודי פולין, קיבוץ של שלושה מיליון הטובע בצרות.

הגמול על כך מגיע ליהודי פשוט, ממש יהודי פשוט, מן הטיפוסים שהנציח שלום עליכם בספרו "טוביה החולב". אותם יהודים פשוטים, איתנים באמונתם, בטוחים בהכרתם הפנימית, שלמים, שאופיים אינו סדוק, גלוי לב ובעלי אומץ רב, לא מן הנבחרים, אינם חוששים לעורם ומוכנים להיות קרבן, אם הכלל נזקק לכך – אנשים כאלה הופכים תכופות לגבורים, מבלי לדעת אפילו שהם מדברים או נוהגים בגבורה. כזה אני! – זה הדבר החביב באנשים פשוטים אלה, אנשים עממיים חכמים, בזה הם מאלצים אפילו שונאים להקשיב להם.

אליזר פלדברג

והנה שלח אלוהים למשפט טיפוס כזה של איש עממי, שאינו מעמיד פנים ואינו מסתתר. מגלם את תפקידו בטבעיות מוחלטת ובהגנות, במצפון חופשי, בכנות ממשית, עד שהפך בשני ימים אלה לדמות מרכזית. שמו כבר מן הסתם נותר ברישומי המברקים – פלדברג, ליזר פלדברג.

יהודי גבא קומה בן 68. פנים חיוריים משבועות של ישיבה במאסר. תפוחות אחדות על הראש החשוף. הוא חירש, לכן כל דמותו, במיוחד הפנים, תמיד מאומצת ומתוחה. הוא משך אליו את תשומת הלב למן היום הראשון. כל מראהו כמו זעק, כי במדינה בה איש זקן זה יושב במאסר על תקיפת איכרים חפים מפשע והכאתם, שולטים ודאי התגוששות ואסכיה, עיוות דין ואי-סדר, כאוס. כבר בתשובה לשאלת הפורמליות הראשונות של ראש בית הדין, ניכרו ביהודי זה ביטחון פנימי ייחודי, מצפון נקי ייחודי והכרה פנימית איתנה. בשלווה מתוחה הוא ניגש אל דוכן בית הדין ומשיב – ולתשובתו חייבים להאמין. ביום השני למשפט חש ברע ונאלצו לשחררו מיישיבה במשפט, אך היום, ביום הרביעי למשפט, הוא נחקר.

חקירה זו גרמה לנו כבוד ונחת. יהודי זה, בן 68, מסביר בגלוי, בטאווה, באומץ, בקול רם, כמעט בזעקה, כי אילו היה בידו ברגע ההוא נשק,

הוא היה יורה, והוא מתקרב אל השופט וצועק היישר אל פניו: "אפילו אם אתה, אדוני השופט, היית גורם לי רעה, גם אז הייתי מתגונן!"

הדבר מוחיר רושם עצום. אך מעניין, פיקנטי ומרשים יותר היה סיפורו. הוא מספר, כמעט כמו בפואמה, שהוא משתייך לאגודה, אגודת אברהם אבינו! בני אגודה זו ניצבו למרגלות הר סיני והיו הראשונים לקבל את דבר האל, אשר ציווה: לא תרצה, לא תגנוב! דברות אלה של אלוהים, קדושות עד היום, קדושות ביותר באגודה זו. זה היה המבוא, כדי להביא למסקנה שיהודים, בני אברהם אבינו, לא נגעו לרעה באיש והיו מאושרים כשהניחו להם לעבוד ולחיות בשלווה. בלי סכנים ובלי מקלות, היו שורדים בעיירה שלום ושלווה – על כך חזר פלדברג פעמים אחדות. בקול רגוע, אך משפיע מאוד, הוא מספר איך התחילו להשתמש בסכנים ובמקלות, הכו אפילו איכרים שביקשו לגשת אל דוכני יהודים, הפכו את העיירה לגיהנום ואת ימי השוק לימים מייסדים, ימי אסון, ויהודים מיהרו אל רשויות השלטון המקומי וזה של דרום.

הוא מספר בפתיחות כיצד קיבל הסטרוסטה [מושל, ראש יישוב] את פני המשלחת היהודית, שאף הוא נכח בה, וכיצד הרגיע הסטרוסטה בציונות את היהודים "לפי שעה הרי אין הרוגים". במילים פשוטות הוא מספר על השלכת הסנדלר היהודי פאלאנט אל חוק הנהר ועל דרישת המשלחת היהודית להגנת, על הבקשה להציל מרצח. אך הסטרוסטה התלוצץ ואמר כי מכים אותם בכיסם. "לא – זעק במשפט לייזר פלדברג הזקן – מכים אותנו בראשינו ולא בכיסנו! יניחו את ראשינו שלמים והגויים ימשיכו לקנות אצלנו!"

לא ניתן לתאר את כל הנאום של יהודי חסר פחד ואמיץ זה. הוא, כפי הנראה, היה בהתעלות. הוא שילב ביטוי כזה: "לי עדיף כומר טוב על פני רב רע", זה עושה רושם, חשים בכנות דבריו.

למחרת היה אף מעניין יותר. רק אז הראה הזקן איך הוא חווה את הטרגדיה של פשיטיק, שהיא הטרגדיה של למעלה משלושה מיליוני יהודים. הוא בא לבית המשפט חיוור, מותש. ניכר על פני הזקן כי שנתו הייתה רעה, משהו מייסר אותו. הוא קם ממקומו מיד בתחילת הישיבה ומבהיר כי יש לו להוסיף דבר-מה לדברים שאמר אתמול. בשכבו על הספסל הקשה בכלא, נזכר בפרטים ששכח לספר אתמול. והזקן מספר

בפרוטרוט על הסלת היהודי פאלאנט אל תוך הנהר, כי סיפר לסטרוסטה שהרגו יהודי. בדגע זה קראו יושב הראש, התובע ועורך הדין האנטישמי קובלסקי: "הרי לא היו מתים יהודים!" לייזר הזקן חולה בכלם זוג עיניים גדולות חדות ומשיב: "הם הרי רצחו אותם!" מילים אלה אמר בקול חרישי מאוד, כי שאלת השלושה, זכוכה אותו כנראה ביותר, אך במבטו היה הכול: פליאה ובוז.

חיזור ונרגז הוא מתיישב על ספסל הנאשמים. חוקרים כמה עדים נוצרים. נכנס העד הנוצרי, רוגולסקי, בעל הבית שבו נרצחו באכזריות בני הזוג מינקובסקי. רוגולסקי זה, שלו למד, מספר כי כאשר נכנס לבית מינקובסקי, כבר היה האיש מת והאישה גססה. לשאלת יושב הראש אם הוא מכיר את הרוצחים, הוא משיב בשלילה. בשעת מעשה קופץ פלדברג הזקן, ניגש בריצה אל שולחן השופט וזועק: "אני לא מסוגל לשאת עוד! אני לא מסוגל לשאת עוד!" – ובהצביעו על רוגולסקי הוא זועק בקול רם עוד יותר – "הוא, הוא הרג אותם! הוא הרוצח!"

פלדברג מתמוטט, אחדים מן הנאשמים בוכים. קוטעים את הישיבה. מובילים את פלדברג לבית החולים.

סצנה זו תישאר לנגד עיני כל היושבים באולם בית הדין. רשאים עורכי הדין האנטישמים – בהם גם נכד של יהודי מומר, ההיסטוריון הנודע קרויזר – לחייך אל תוך השפמים הפולניים המחודדים; רשאים הכתבים האנטישמים לחרוק שיניים, להרחיב דבריו של עד חייתי ולעבור בשיקפה על הרגעים החשובים במשפט – איש לא ישתחרר מן ההשפעה של לייזר פלדברג, מאיש עממי זה, שחכמה עממית ואמת קורנות מכל מילה שלו, מכל תנועה שלו.

*

24 ביוני 1936

הרי מילים אפשר היה לכתוב על משפט פשיטק. כל יום, כל שעה, יש הפתעות, קווים אופייניים. כבסרט מרחפים לפניכם מראות ועוד מראות: עדים, יהודים ולא-יהודים, גויות זקנות ויהודיות זקנות, יהודים זקנים וגויים זקנים, שקצים צעירים בני כפר, ושקצים קרתניים מסורקים ובעיבות. גריה שלמה של טיפוסים, מעניינת עד מאוד,

תכופות מרתקת, מעבדה אמיתית, מוקד תצפית לאמנים ולסוציולוגים, אלה הלומדים את תהליך התפתחותה התברה האנושית.

רואים כאן את הכפר יוצר את אנשיו, והעיירה מקציעה אותם במקצת, נוטלת מהם את פשטות הטבע ואת התמימות הכפרית, מורחת אותם בשמנוניות קרתנית, מלמדת אותם להציץ מעט בעיתון או בספר, מעוררת בהם תאבון ותשוקה, עושה אותם אכזריים יותר ובעלי נשמה אפלה, ציניים יותר וחדו שיניים. ולכן מסוגל איש כזה לשקר ביתר קלות, כבר אינו חושש ממלקות בעולם הבא, אינו נבהל באופן מיוחד מעונש בעולם הזה, כי הוא מאמין, יותר מן האנטישמי הכפרי, שמפלגתו תזכה בניצחון. זה מסביר את חוצפתו, והוא נוהג כאילו כבר יש בכיסו חצי ניצחון או יותר, הוא חש כאדונם לעתיד של השופטים והתובעים ואין לו כמעט כל כבוד כלפיהם.

התבוננות בקהל עדים זה, בעלי העניבות הקרתניות, מזכירה בלי משים את המשפט בברלין, בעניין הפוגרום בשדרות קורפירסטנדם. מובן שחולין ברלינאי נראה שונה לגמרי מזה של פשיטיק, אך הדמיון העצום מפתיע – אותה חוצפה, המבוססת על אמונה איתנה, שהנה, הנה יהיה השוט בידיהם והם ישלטו. ציניות מיוחדת זועקת מחוצפה זו, אך יש להודות, היא פועלת, היא משפיעה במיוחד על השופטים ועל החובע. כמו שם, בברלין, כך גם כאן, ברדום, הם מדברים, עדים אלה – אשר לאמתו של דבר היו אמורים לשבת על ספסל הנאשמים – בטון מצווה ובתקיפות.

כבר במכתבנו הראשון בעניין משפט פשיטיק ערכנו מעיין השוואה בין עדים יהודים ולא-יהודים. אך אז ראינו המון גדול, כמה מאות לא-יהודים וכמאה יהודים. עתה רואים אותם אחד-אחד, ורק עתה מתברר מיהו המכה ומי המוכה, אפילו עורכי הדין האנטישמים הגדולים מאבדים תכופות את נועזותם ונכשלים כשהם מתעקשים, רוצים בכל תנאי לסובב פני הדברים – שיהודים הם שהכו, האיכרים נמלטו – והם נכשלים בגדול.

נביא עוד תמונות אחדות מעדויות שני הצדדים.

היו כמה ימים של יהודים, ימים, בהם חשפו עדים יהודים פינה קטנה של יום שני העקוב מדם, שיישאר כתאריך בהיסטוריה היהודית, פינה

קטנה, כי לפי שעה חיים בפשיטיק, אף שאין מאמינים כי ניתן יהיה להישאר בה לאורך זמן. יושבים בייסורים גדולים בפשיטיק וחוששים לזהות את האשמים. מעמידים פנים שאינם רואים, מעמידים פני תם, ובלבד שלא להתגרות בשונא המר.

הנה ניצבת חיה פרידמן. בזמן הפגרום אחזה בזרועותיה ילד קטן, היא התחננה אל החוליגנים שלא יגעו לדעה בילד, והם עשו עמה חסד, כל המכות הוטחו בה. יושב הראש מבקש שתיגש אל ספסל הנאשמים ותזהה את האשמים. היא מתנצלת, מן המכות בעיניה, נפגעה ראייתה ואינה רוצה ליטול על עצמה את האחריות ולהצביע על אנשים.

הנה עומד גדליה המפל, ריסקו את עינו, שברו לו צלע והותירו פצעים רבים בכל גופו. ימים אחדים שכב בבית חולים, עד היום לא התאושש וכבר לא יתאושש לעולם. ניכר בפניו שהוא לא רק מוכה, אלא מדוכא לגמרי. אין הכרח לאבד דווקא רגל או יד כדי להפוך לנכה. מעשרים מכות בצלעות, כמה חבטות חזקות בראש ובעיניים, מאבדים משהו שהוא לעתים יותר מרגל. גם עד זה, עצבני, חסד ביטחון, חושש לגשת אל ספסל הנאשמים ולהצביע בברור על החוליגנים.

ביחידות הם אומרים בגלוי שהם מכירים את החוליגנים, אך חוששים מנקמה.

הנה נכנסת יהודיה מבוגרת, אמו של הנאשם בורנשטיין, כל אישה יהודייה בפשיטיק שגילה ארבעים וחמש או חמישים, נראית כמו בת שישים או שישים וחמש – פנים קמוטים ורפים מזקנה, עיניים שקועות וגוף כחוש להחריד. וכולן סבתות. היא מספרת חרש, בשלווה, אך כולם מזדעזעים. היא מתארת תמונה, שהיא עם שמונה ילדים ונכד בן שש עלו לבוידם, כולם אמרו וידוי, הנכד בן השש ביקש ממנה, הסבתא, לומר אתו וידוי. עדותה מציגה סצנה החוזרת על עצמה תכופות במשפט. אחד השופטים, אנטישמי מוצהר בשם פלוואק, שואל את בורנשטיין הזקנה אם יש לה בן קומוניסט. היא משיבה כי היה לה בן קומוניסט, אך הוא מת בכלא. היא אפילו לא נאנחת, אך חשים כי לב האם שלה שותת דם. קופץ ממקומו עורך דין אנטישמי ושואל אם הבן הנאשם גם הוא קומוניסט. הנאשם בורנשטיין קופץ ממקומו וקובע, כי מצאו אצלו שקל [ציוני] עוד משנת 1917.

עורכי הדין של האנ-דקים (אנטישמים) מנסים להוכיח כי כל היהודים הם קומוניסטים, והקומוניסטים הגרועים ביותר של פשיטיק הם הארבעה-עשר היושבים על ספסל הנאשמים. יש לציין כי אך נזכרת המילה קומוניזם, הרי זה כאילו שד בעל קרניים גדולות מטיל אל תוך אולם בית הדין ומטיל פניקה על כולם. כולם פולטים את המילה בנימה שונה – עורכי הדין האנטישמים, השופטים, התובע – כאילו היה זה הפשע הגדול בעולם, כאילו זו דרגת נפילה מוסרית, שנמוך ממנה כבר לא יכול להיות. ניתן לחוש בטעם לוואי: רק יהודים מסוגלים להתדרדר כל כך מוסרית ולהפוך לקומוניסטים. הנאשמים היהודים נחרדים. לא רק משום שאינם קומוניסטים, אלא משום שהם חשים כי החשד הזעיר, הפעוט ביותר, בקומוניזם, עלול לקבור אותם. כי חשד זה עלול לעזור את עיני הישר בשופטים.

נכנס יהודי בעל זקן לבן, בקושי הולך; שבועות שכב בבית חולים. הוא כבר ביקש לעצמו את המוות. מלאך המוות אכן עמד כבר ליד מיטתו, אך ברגע האחרון הסתלק. לא התמזל מזלו להיפדות מחיי הגלות. הכו אותו בראשו בכלי ברזל, ועד שלא התמוטט מתעלף, והחוליגנים חשבו שהוא כבר מת, לא חדלו. בבית החולים, במיטה, כעבור שעות אחדות, החאושש, נכון יותר, חש כאבים על-אנושיים, שרק המוות יכול לפדותו מהם. מה יכול לייבש סויבר זה לספר? הוא רועד, עד עכשיו עודו אחוז חרדה, אין אפשרות להוציא ממנו דבר. אך יהודי זקן זה, מת למחצה, היה עדות חיה, מי באמת עשה פוגרום ומי מוכשר להיות פראי, רצחני, חייתי.

אך ככל שמוכשר אדם להיות חייתי, רצחני ושפל, הרי הוא אדם. ואפילו ארבעים וארבעה הפורעים, המתנהגים כחתנים, כגיבורים, כלוחמי לאום גדולים; יותר מזה, אפילו עורכי הדין האנטישמים, החיות האמתיות, השטנים המרושעים האמתיים, אשר דומה שקיבלו הינוך אוניברסיטאי רק כדי לעשות את החייתי שבקרובם חד, סדיסטי וציני יותר – כולם הרי נבראו בצלם אלוהים ולכולם יש בקרבם זיק אנושי. די היה להושיב לפני השופט את העדה פייגה שוך – לעמוד אינה מסוגלת – אם זו, שנטלה על עצמה מכות של עשרה חוליגנים, ובלבד שלא יפגעו מקל או אבן במישהו משבעת ילדיה. אישה רצוצה זו, החזירה את החיות הפראיות ביותר אל הפנים האנושיים שלהם. פייגה שוך זו – חצי שנה בלבד קודם לכן אישה עשויה ללא חת – מתעלפת ללא הרף. ואיך אפשר שלא להתעלף כשרואה אדם את

רוצחיו מטיילים באופן חופשי במסדרון? איך אפשר להחזיק מעמד, כשהרוצחים מופיעים כעדים, המעידים כי הרוצחים היושבים על ספסל הנאשמים, הם שיות תמימות שבאו לשוק לחפש כלות או לחפש קבר של בן משפחה בבית הקברות. ובכן, היא אינה מסוגלת לעמוד, ומחזירה לה לשבת בפני בית הדין. די בזה, וכי עליה לספר עוד משהו? האם עליה לדבר? גופה הרצון והפצוץ זועק הרי, כי בפשיטיק השתוללו חיות, בפשיטיק רצחו מתוך אהבת רצח, מצמא לדם, מחענוג להכות באבנים בראשי אנשים חלשים. ובכל זאת היא מספרת כי נשארה בבית כדי לתת זמן לשבעת ילדיה להסתחר בבוידם. תחילה השליכו אבנים דרך החלון, לאחר מכן פרצו הביתה והחלו להכות אותה, אם לשבעה ילדים.

היא כבר מוטלת, מתה יותר משהיא חיה, על הקרקע, והחוליגנים מתכוננים ללכת, אגב הערת שמחה שפייגה כבר ודאי בעולם האמת, אך לרוע המזל הרעיד גופה, והחוליגנים שבו על עקבותיהם והמשיכו להכות. "לכל הרוחות, כמה היא חזקה!" – התכעס אחד מהם. אך אם נגזר עליך לחיות תחיה, פייגה שוך מתרוממת וזוחלת בקושי אל שכנתה הנוצרייה, אשר אחת חיה עשרות שנים זאת מול זאת, היא מבקשת להניח לה להישאר רגע, אך השכנה מגרשת אותה מן הבית. פייגה פורצת בבכי: "מילא, חוליגנים הם פרוצים, זה טבעי, אך שכנתה מזה שנים, קשיה, שתנהג בחיתיות שכזו, את זה קשה לשאת!" היא מדברת, שבר כלי זה. שריד אדם זה יש בו אומץ, צורך לדבר ולזהות את רוצחיה, והיא מזהה אותם: הם שלושה, המנהיגים, המכים העיקריים, מכי הברזל.

החובע מציע להעמיד את השלושה שהיא מזהה בין שמונה אחרים. בשעת מעשה היא מחעלפת, אך מחאוששת ומזהה שוב את הרוצחים. בתוך הגוף החלש הזה חיה עדיין נשמה ערנית; בראש החבול והפצוץ הזה פועל עדיין מוח בריא, והיא מזהה הכול, והיא רוצה לדבר ורוצה לזהות. כן היא עשויה ברזל, כפי שאמר לה הרופא כשהובאה לבית החולים של רדום.

לא גופה מברזל אלא נשמתה, רוחה. רוח יהודית עתיקה, מחושלת באמונה אמתית, בביטחון יהודי ובתושייה יהודית. אין חדש תחת השמש! פשיטיק אינה מקום הגיהנום הראשון, ופייגה הרצוצה מפשיטיק אינה הקרבן היהודי הראשון! כבר ראינו דברים גדולים יותר:

מוקדים, תלויות, רצח המוני, מאות קהילות חרבות! מאות אלפים מגורשים ומעונים! פייגה מפשיטיק נמצאת בחברה טובה למדי. לבה אינו נופל בקרבה! פייגה היא אם לשבעה ילדים, אחות למיליוני אחים ואחיות בעולם כולו, היא לא חשה אבודה במשפט דרום. הכול כבר היה והדבר עוד יהיה, ואמונתה של פייגה לא תקדוש ולעולם לא תכבה!

קשה לספר על עדים יתומים. אף כגמרא כתוב, שיתומים אינם מסוגלים לרחם. וטבעי שכך. ראיתי את היתומים היהודים בבית היתומים, יתומי פוגרום אינם חידוש בשבילי. ראיתי אותם בערים קישניב, ביאליסטוק, אורסה, קייב ורבות אחרות. ראיתי יתומים בוגרים וקטנים. אך יתומים שלווים ורגועים כמו ילדי בני הזוג מינקובסקי שנרצחו, לא ראיתי. בעיני יתומי פוגרום ניתן היה לראות תמיד את החרדה שנותרה, הפחד שאחזו בנשמת הילד כמכבש. יתומי פוגרום פשיטיק מעוררים רושם שאינם יודעים עדיין כי למות משמעו אברה לנצח, לא לראות עוד לנצח את עיני האם, לנצח לא לשמוע את קול האב. הם עדיין מצפים לס, שהחורים ישובו וייקחו אותם אליהם,

העד הצעיר ביותר במשפט פשיטיק,
שמאליק מינקובסקי. בן 6.

אל ביתם, הכית החם של אבא-אימא. את יתמותם האמתית אפשר היה לחוש רק באולם בית הדין. ואולי הם עצמם חשו רק במשפט את המשמעות האמתית של להיות יתום – חרוצחים לנגד העיניים ודאי העל גם את אבא-אימא לנגד עיניהם, ואת הגרון והדם, ואת הזעקות והפרכוס בתוך שללית דם, ואת השכיבה תחת למיטה, וואים ושומעים איך חובטים בגרון באנשים, באבא, באימא.

ובך היה הדבר, היתום בן השש לא היה מסוגל כלל להרים עיניו ולהביט ברוצחים. לא הזעילו המילים הדכות של יושב הראש ולא הבקשות של עורכי הדין

היהודים. הוא לא מסוגל להביט ברוצחים, ולו רק להותם. אין זה לפי כוחותיו של ילד בן שש. לעומת זאת הרשל, היתום בן השתיים-עשרה, נהג כמיבור ממש. עיניו פקוחות, זוג עיניים שחורות – ביושר ובאומץ הוא מביט בשופטים, בעורכי הדין, באשמים. הוא מזהה את ארבעת הרוצחים, הוא מזהה אותם פעמים אחדות, בכוזות שונות, במקומות שונים, מערבים בין אחרים. הוא מזהה בברור ובפשטות, אפילו עורכי הדין המרושעים אינם מסוגלים לחמוק מידיו. הוא משיב בקצרה ובבהירות על השאלות, לא מדקלם, אלא מן הלב, מן הזיכרון, מעינו החזה, אשר מן הסתם הטמינה לנצח את הפנים הפראיים של הרוצחים ואת הפנים המזאליים בדם של אבא-אימא. עדותו הדהימה את כולם ולבטח תמלא תפקיד חשוב במר הדין.

לא נוכל להתעכב על כל העדים היהודים, דבר אחד ברור, כמעט כל העדים היהודים באו עם סימונים בגופם: מי מהם שהתזרש מן המכות ומי שאיבד את ראייתו; מי שהביא שבעה-עשר פצעים ומי שהביא פצע בנשמה ומי חור בראש. כמעט כולם חבולים, דקורים, הרוסים פיזית, נפשית וחומרית, עם עקבות לנצח, לדורות.

1 ביולי 1936.

(מתוך הספר "ערב חורבן": פון יידישן לעבן אין פוילן 1933-1937 בואנוס איירס, 1951. כרך 77 בסדרה: דאס פוילישע יידנטום)

שבת בחורי ססיפיק ששוחזרו ע"י ביתהמשפט הפולני — ההכנסה במסעדה בראריום.
סימון לסמאל: פירסס, צוקר, קרגל, זיידה, בורגססין, הונג.

מתוך הפרק: המאורעות בפשיטיק, מרץ 1936, ע' 168 – 167.

שפרה ושלום צימבליסטוה מרי: ערב הפוגרום

ימים אחדים לפני פוגרום פשיטיק הידוע, התרחש פוגרום בעיירה היהודית הקטנה קווינו [קוויף, קליף, קלבוב, Klawow], לא רחוק מפשיטיק. גברים, נשים וילדים נמלטו מקווינו כמפני שדפה. נטלו עמם מה שניתן, הנחוץ ביותר כמובן. אוירת פניקה שלטה בכלם.

כשראו בפשיטיק את הפליטים, עשה הדבר רושם על החושבים היהודים ועורר מצב רוח נורא. מובן שקיבלו את כולם בפשיטיק וסידרו אותם ככל שיכלו.

זכורני, כאילו היה זה אתמול: הסד לנו לחם, והכנו במהירות לביבות למען הפליטים האומללים.

באחד הימים התחילו אנשים לספר, כי אספסוף של 300 איכרים, חמושים בחרמשים, קלשונים ומוטות, צועד לעבר העיירה. כשלעינייהם אירועי קווינו, הזעיקו יהודי פשיטיק במהירות את ההגנה העצמית. אך בפעם זו אירע נס. כשהמון האיכרים משולחי הרסן הגיע אל פודגאייק, הם נתקלו בנוצרי מפשיטיק. האיכרים עיכבו אותו והחלו לשאול על המצב והמורל של יהודי פשיטיק.

"מה? – אמר האיכר – אתם הולכים לתקוף את יהודי פשיטיק? אינכם יודעים שהם חמושים מכף רגל עד ראש, ועוד באו לעזור לחם יהודי קווינו. אתם הולכים אל מוות בטוח".

לשמע הערכה זו מפי הנוצרי, שבו האיכרים לבתייהם. אך לא הסתלקו ממעשי הבריונות ושבו במועד מאוחר יותר, לבצע פוגרום אמתי. איך שלא יהיה, לפי שעה הורגשה הקלה.

נחקקה בזיכרוני ההערכה של יהודי פשיטיק בקשר למקרה זו. לוגית זו הייתה תעלומה. הייתכן? איכרים מתארגנים לבצע פוגרום, הם כבר כמעט בשערי העיירה, בא לקראתם פולני, הוא אומר מילים אחדות לאספסוף, והאיכרים מתפזרים. רוב יהודי פשיטיק באו למסקנה כי לא היה זה אלא אליהו הנביא. מובן שכבר מצאו באיש סימנים שונים שאישרו את התזה.

מתוך הפרק: המאורעות בפשיטיק, מרץ 1936, ע' 190 – 191.

צירל וגיטל מוער ישראל סבלנו מפוגרום

אבינו הרשלה נאבק בקשיי הפרנסה למען שמונת ילדיו. אדם מיוגע חמיד. מסחרו העיקרי היה עם נוצרים. מעולם לא היה לו פנאי. באו אלינו סוחרים מוורשה ומטומשוב. סיפקנו גם סחורה (כלי ברזל) לרדום, לאחים מרגוליס.

גרנו ברחוב ורשה. בבית שלנו היו שתי חנויות של גרוטאות ברזל. בזמן הפוגרום, פרצו החוליגנים לחנות שלנו, רצו לקחת חרמשים ובורגי ברזל ארוכים, אשר בהם רצו להשתמש להריגת יהודים. אימא שלנו, אישה נמרצת, אמרה להם: "אתם רוצים לקצור בחרמשים את ראשי היהודים?" – והניסה אותם מן החנות. צעירים יהודים לעומת זאת, חטפו חלקי ברזל שונים וגירשו בהם את הפורעים.

אבינו סבל רבות מן הפוגרום. כל מסחרו היה עם האיכרים בכפרים השכנים. לאחר הפוגרום היה פחד לנסוע לכפרים. האיכרים הכו אותו עד זוב דם. הפנים היו חבולים והשפתיים נפוחות. המכים צעקו לאבא: "ספחת יהודית, סע לפלשתינה, אתם מצחינים את ארצנו".

אליעזר בלסוס אמר לאבי: "הרשלה, אל תשתוק, עשה לגויים משפט". אבי נסע אל ביאלובז'ג והחלונן עליהם בבית המשפט. המשפט נערך, אך האיכרים זכו בו. השופט אמר לאחר מכן לאבא: "עכשיו סע לפלשתינה".

בזמן הפוגרום ניפצו האיכרים שהתפרעו את השמשות, שברו את הוויטריות והדלתות. אנחנו הסתחרנו בביידם. אלמלא משטרת רדום, היו שוחטים אותנו, כי הייתה סכנה שיגלו אותנו.

מתוך הפרק: המאורעות בפשיטק, מרץ 1936, ע' 191 – 193.

הלל שטרסמן תל אביב **ביום הפוגרום**

ביום של מעשי האלימות, כשהפורעים חושלכו מחלק העיר בואך מרדום, לקחתי בכוכרה סוחר סוסים שנפצע קשה והובלתי אותו אל ד"ר חדובסקי, שגר בחלק העיירה ששהו בו עדיין הפורעים המוכים, בפודגאייק.

מול בית ד"ר חדובסקי עמד הבית של רוגולסקי, אשר בו גרה משפחת מינקובסקי. המקום נראה לי חשוד. ניגשתי אל הבית. כשעברתי את הסף, ראיתי מראה נורא: בכניסה שכב מינקובסקי וראשו מבוקע, ללא סימני חיים. סביב הייתה שלולית דם. במרחק-מה שכבה אשתו, פצועה קשה, גנחה ומלמלה משהו בשפתיה. הדירה הייתה הרוסה, הקירות מלוכלכים בנתזי דם. מתחת למיטה הציצו בי עיניים מבוהלות של נער קטן. משכתי אותו משם וניסיתי להרגיעו.

ביום ההוא התגוננו היהודים, בעיקר הצעירים, בגבורה וגם תקפו והכו את החוליגנים.

מתוך הפרק: המאורעות בפשיטק, מרץ 1936, ע' 193 – 195.

חמר קויפמן קרית מוצקין בעת ולאחר הפוגרום

הוריי, משה ומינדל מלצמכר, גרו בשוק. אבא היה חייט קונפקציה ונסע עם הבגדים המוכנים לירידים.

ההורים היו אדוקים מאוד, לכן שלחו אותי ללמוד בבית ספר "בית יעקב". המורה שרה בויס לימדה אותנו יידיש ועברית, חפילה, מידות טובות, אך לא לימודי חול. נאלצתי אפוא ללכת לבית הספר פובשכנה, שם לימדו פולנית, חשבון, היסטוריה, מדעי הטבע. להוריי לא היה די בזה, ולמדתי אצל נחמה (שזכתה לכינוי: חסרת בית).

ביום הפוגרום הייתי בבית הספר ובאמצע הלימודים שמעתי המולה וצעקות. רכנתי מן החלון בקומה השנייה וראיתי איכרים שודדים דוכני סחורות של יהודים ומכים יהודים. יצאתי בריצה מבית הספר, חציתי בריצה את השוק מקצה אחד לשני, מקום בו היה להוריי דוכן הבגדים שלהם. צעקתי להם להכניס את הסחורה הביתה. תחילה לא הבינו דבר, רק כשאני עצמי התחלתי לגרוז את הסחורה, הם קלטו את המתרחש. עד שהגיעו הפורעים לחלק זה של השוק, כבר היה הדוכן שלנו ריק. מוכרי הקונפקציה מרדום לא זזו ממקומם, והאיכרים שלוחי הרסן הכו קשות את משה שטכר מרדום ובזזו את הסחורה שלו. אבי תפס מוט ואמר כי לא יסתתר, הוא חייב להרוג לפחות תוקף אחד. אף שהייתי ילדה, הבנתי כי אבא בסכנה גדולה, מיהרתי אליו וקראתי: "אבא, שודדים את הסחורה מן הבית!" הוא נכנס הביתה במהירות, ניצלתי את הרגע, נחפזתי לנעול את הדלת מבחוץ ולא הנחתי לו לצאת.

*

לאחר הפוגרום התעצם החרם כנגד היהודים. חייט פולני פתח חנות קונפקציה, ואנחנו לא הצגנו עוד את הסחורה שלנו. אך איכרים רבים היו רגילים לאבי, ומפחד המשמדות נהגו לבוא בלילה לקנות לעצמם בגדים. היהודים גם חדלו לשלוח את ילדיהם לבית הספר העממי הפולני. כך נשארת בבית ולא סיימתי את לימודיי בבית ספר. עזרתי להוריי בעבודה, תפרתי, בישלתי, ואימא שלי נסעה אל לודז' להביא סחורה מן הסיטונאים.

שוליה של אבא, יידל גולצ'ווסקי [גולדשווסקי], הביא אותי לבית"ד, השתייכתי אליהם עד פרוץ המלחמה.

שנה לפני המלחמה הייתה אצלנו גנבה. ביום החוא הביאה אמי מלודז' משאית גדולה עם גילי אריגים. הניחו את הסחורה במיטות, במקום מזרוני החציר, ומעל הציעו את המיטות. כשנכנסו הגנבים ולא יכלו לגנוב את הסחורה, הם טשטשו אותנו ונטלו את שלושת "ראשי" מכוונות התפירה "זינגר". זה היה בליל שבת. בשבת בבוקר, כשהמתפללים ראו כי אבי לא בא לתפילה, הם הלכו לביתנו, נכנסו וראו כי הדלתות פתוחות, אנחנו שכובים במיטות וישנים, בדרך זו הצילו אותנו.

לאחר הגנבה עמד אצלנו הכול מלכת. השוליות התהלכו ללא עבודה, כי לא היו מכוונות תפירה. אבי איבד לחלוטין את עשתונותיו, רק אמי לא איבדה את עת רוחה. הגנבים, בני פשיטק, שלחו אנשים והציעו להחזיר את "הראשים" תמורת סכום מסוים. מאוחר יותר דרשו יותר, והדבר כבר לא היה כדאי.

לבסוף פדינו מהם תחילה שני "ראשים", ומאוחר יותר עוד אחד, והמתפרה שבה לעבוד.

בינתיים הודיעו "ידידים טובים" לסוחרים בלודז', כי המתפרה אינה פועלת, והם באו אחוזי פניקה גדולה להחזיר לעצמם את הסחורה, שאמי לקחה אצלם בתמורה לשטרות. אמי הרגיעה אותם, והכסף עבור הסחורה שולם במועד.

מתוך הפרק: המאורעות בפשיטק, מרץ 1936, ע' 195 – 197.

ישראל צימבליסטטה תל אביב **נערכנו להתנגדות**

בשנת 1936 פרצו בפשיטיק מהומות על רקע אנטישמי, בהשפעת פלוני ין קורצ'ק, שגר בפאחי העיר, בפרוור פודגאיין. בעצם הוא היה המארגן המרכזי של מעשי האלימות כנגד היהודים, שהחלו בחרם כלכלי. קורצ'ק קיבל תמיכה מורלית וכספית מרדום. משם שלחו לו את העלון הארסי "פלנגה", שהופץ בידי צעירים. התעמולה האנטישמית עברה לאחר מכן למעשים: משמרות ליד חנויות של יהודים.

תוך זמן קצר יחסית הרסו המשמרות את המסחר היהודי, משום שהעניין החל ביחידות לוחמה ונסתיים בהשמדת סחורה, ניפוצ שמשות ודחיקת הקונים. היה למסית זה עוזר, הסייד מירצק, פולקס-דויטשה, שנחשף לימים בעיירה כמרגל גרמני.

גם בחיזום המלאכה נתנו האנטישמים לבם להרס בעלי המלאכה היהודים. הם פתחו קואופרטיב למצרכים, ביגוד ונעליים. ניהל אותו תושב שזה מקרוב בא, קורנאפל, אשר קיבל בירושה בית של קרוב משפחתו. הוא פינה משם את הזיירים היהודים, ומסר חנות גדולה לקואופרטיב. חרף ההפחדות ואמצעי הכפייה להעביר את הקונים מחנויות היהודים, לא הצליח הקואופרטיב להחזיק עצמו אפילו שנה אחת.

באחד הימים צץ תפר נוצרי מרדום. כיוון שסנדלרות ברובה הייתה בידיים יהודיות, רצו בדרך זו לכפות על סנדלרים נוצרים לבצע את העבודה אצלו. אך הוא לא הצליח לעמוד בקצב ההזמנות של הפולנים, שנאלצו בכל זאת להיות תלויים בתפריים יהודים.

במשך כל הזמן קיימו הצעירים היהודים פטרולים ביום ובלילה, כדי לא לאפשר לחוליגנים אנ-דקים להתנפל על יהודים או להשמיד רכוש יהודי. עמדנו גם בקשר עם ארגוני סוחרים בלוד' וברדום, שלא ימכרו סחורה לסוחרים האנ-דקים. הפעילות נמשכה כשלושה חודשים, עד ליום שני הידוע לשמצה.

בסוף נובמבר 1935 החלו להתקבל פריסות שלום עגומות מן העיירות השכונות בדבר מהומות, בעיקר בימי השוק. שבועות אחדים לפני הפוגרום בעיירה, שמענו על תקיפת יהודים בעיירות אופוצ'נה,

פשיסחה, נובה-מיאסטו [Nowe Miasto] ואחרות. הידועות העמידו את כל התאגדויות היהודיות על רגליהן. התארגנה הגשת עזרה לנפגעים. נסעתי במונית כדי להוביל פצוע יהודי ושני נכדיו לבית החולים ברדום. היה עמי נשק.

על סמך מידע שקיבלנו מן המשטרה (שאתה היינו בקשר), ארגנו הגנה. הנוער היהודי קיבל פקודה לעזוב את העיירה ולהיות מוכן. בו בזמן הלכנו למקומות הציבוריים והרגענו את הרוחות.

הכנותינו ניכרו ברחוב הפולני. שרר רוגז בין שני חלקי האוכלוסייה. באותו יום שישי החלה הסתה עזה בפשיטיק ובסביבתה.

לקראת יום השני הקרוב, יום היריד, מתוך רצון למנוע את התקיפה המתוכננת, נקטנו בצעדים הבאים: הודענו על המצב המתהווה לסטרוסטה, לשר המחוז, גם לנציגים יהודים בסייט.

ההסתה התעצמה. התרחשו התנפלויות על עובדי אורח יהודים, הושלכו אבנים לבתי יהודים ולחנויות, משמרות ליד חנויות יהודים לא הניחו לקונים להיכנס והפריעו לתבאת מצרכים לעיר.

מתוך הפרק: המאורעות בפשיטיק, מרץ 1936, ע' 200 – 202.

ד"ר יוזף ארְבֶּן-הולן פשיטיק מדוע התרחשו בשנת 1936 אירועי פשיטיק? (עיבוד על סמך חומר ארכיוני אמין)

נשלח מוועדת עריכה מיוחדת בפשיטיק, שהוקמה שם לאחר פנייתנו למועצה הלאומית של פשיטיק (העירייה) בבקשה לקבל חומר לספר היכרון. המאמר נכתב בפשיטיק בשנת 1963, מתוך מגמתיות מפורשת ואפילו בעיוות מסוים. בכל זאת אנחנו מביאים את החומר בלי תיקונים והערות [הערות המערכת]

מדוע הרחיקו דברים לכת בשנת 1936 למעשי אלימות מצערים בין האוכלוסייה הפולנית והיהודית?

מדוע דווקא בפשיטיק, עיירה בה קשרי הגומלין בין יהודים ופולנים על רקע חברתי, פוליטי וכלכלי הסתדרו על הצד הטוב ביותר?

על מנת להשיב לשאלה זו, יש לנתח שוב את המצב שהיה אז במדינה. המדיניות של ממשלת הסנציה הייתה מושתתת בפירוש על הבנה עם גרמניה ההיטלרסטית. ניתן ביטוי ליסודות לאומניים קיצוניים, אשר חשפו בפני תומכיהם דגמים של התאוריה הפשיסטית. בבתי הספר הגבוהים דרשו הסטודנטים להנהיג נומרוס קלאוזוס [מכסה מוגבלת ליהודים]. בסיים הוצגה הצעה (שנידונה בסערת יצרים) לאסור שחיטה פולחנית (כשרה), ממניעים הומניים לכאורה. המחנה הלאומי-רדיקלי, שנקרא לימים "פלנגה", מצא לו תומכים לא רק בקרב הסטודנטים השובניסטים. קרקע פורה לתאוריות הנאציות מצאה התעמולה ההיטלרסטית גם בכפר הפולני, בקרב האיכרות שמודעותה מצומצמת, אשר סבלה מצוקה בשל המשבר הכלכלי. מוורשה ומלודז' באה לכפרים סביבי פשיטיק דת חדשה, שהטיפו לה אנשי נ' ר' (המחנה הלאומי-רדיקלי, ארגון לאומני קיצוני ואנטישמי בפולין בתקופה שלפני המלחמה).

האם הממשל המקומי ידע על כך? הוא ידע זאת היטב, אך חרי הייתה זו תקופה של מאבק עז עם הכוחות הפרוגרסיביים; התקופה של ברזה [Bereza] והמשפטים בערים בריסק, לוצק. בנוגע לאזור שלנו, כתב הסטרוסטה של רדום, בדוח שלו על המצב באפריל 1936, כי "לאחר מאסר הפעילים הבולטים של המפלגה הקומוניסטית, באחד באפריל 1936, הובלו תשעה מהם אל ברזה" בקבוצה זו היה גם פעיל ק' פ' פ' Komunistyczna Partia Polski המפלגה הקומוניסטית הפולנית] מפשיטיק, שיעיה פיינטון.

ב-28 במרץ 1936 נידון הקטין, י' בורנשטיין, חבר ק' ז' מ' פ', [Komunistyczny Związek Młodzieży Polskiej] ברית הנוער הקומוניסטי הפולני] לשהייה במוסד לתיקון המידות ולאבדן זכות אזרח במשך חמש שנים, על כתיבת סיסמאות קומוניסטיות במחברתו בבית הספר העממי של גוטמן.

פיקוד המשטרה ברדום הודיע בעת ההיא ש"הנהגת א' נ' ר' [Obóz Narodowo-Radykalny המחנה הלאומי הרדיקלי] מארגנת את נוער הגימנסיות הבוגר, כי היא רואה בהם יסוד מתאים לפעילות, במיוחד בתחום הגילויים האנטי-יהודיים".

גופי הממשל המחוזיים שלנו גם הביאו בחשבון, שאם ירחיקו דברים לכלל מעשים, למעשי אלימות באזור שלנו, הם יופנו כנגד האוכלוסייה היהודית בפשיטיק, עיירה עם מספר גדול של תושבים יהודים (80%) ביחס לפולנים.

פשיטיק, עם המסורות המהפכניות שלה עוד מתקופת המאבקים בשנת 1905; עם השקפת הסנציה, כי זה קן של "הקומונה היהודית", אכן נמצאה ברשימה השחורה.

במשך עשרים שנים בין שתי מלחמות העולם, הרי לא בנו בפשיטיק אף לא בית ספר עממי אחד. הקימו בניין נאה למען הגמינה – המועצה – והושיבו בו מזכיר שידע לזייף את הבחירות לטובת הסנציה, כפי שתואר ב"רובוטניק" [הפועל] הורשאי, (הביטאון המרכזי של המפלגה הסוציאליסטית הפולנית, פ' פ' ס').

חייתה בפשיטיק תחנת משטרה, עם צוות מתוגבר, משוכנת במבנה חד-קומתי. למבנים מסוג זה של זיכוי חברתי דאגו בפשיטיק במיוחד.

בתנאים כאלה ניהלה הראקציה את פעילותה השפלה סביב לעיירה, בכפרים הסמוכים, תוך הסכמה בשתיקה של גופי הממשל.

ב-9 במרץ 1936, ביום שוק באחד מימי שני, התקבצו בפשיטיק אנשים רבים. בקרב האיכרים הסחובו מסיתים צעירים.

מיד לאחר מכן התרחשו ההתנגשויות הראשונות, ומאוחר יותר – קרב גלוי בין היהודים לאיכרים. בדוח הפוליטי שלו, מיום 1-31 במרץ, כתב הסטרוסטה של רדום:

"ב-9 במרץ 1936, לאחר פרובוקציה של יהודים, הכו אותם האיכרים והרסו דירות של יהודים בפשיטיק. כתוצאה מכך היו שלושה מתים ועשרות אחדות של פצועים".

גופי הממשל שלנו החליטו להתערב רק כאשר ההתרחשויות בפשיטיק זכו להדים רמים, לא רק במדינה, אלא גם מחוצה לה.

על ההשתתפות במעשי האלימות בפשיטיק אסרו, ב-16 במרץ 1936, שלושים ותשעה נוצרים ושניים-עשר יהודים.

בחודש מרץ 1936 רשם פיקוד המשטרה במרחב של מחוז רדום שבעים ושש תקריות בין האוכלוסייה הפולנית ליהודית.

המפלגה הלאומית מארגנת פגישות, בלא להיענש, ביום 13 במרץ 1936, במקומות: פוגולין, צ'רנוצ'ין [Czarnoczin], רטושין [Ratoszyn] וקודאט בגלוי להחרים ולגרש את היהודים.

המשפט בעניין אירועי פשיטיק נמשך מ-2 באפריל 1936 עד 26 בו. הסטרוסטה של רדום מדווח בהתברבות:

"גזר הדין הקשה כלפי היהודים הותיר רושם עז על האוכלוסייה היהודית, מנגד, האוכלוסייה הפולנית קיבלה את גזרי הדין בסיפוק".

הטרור, שהופעל מצד הממשל, לא שבר את פעילות מחנה השמאל. הסטרוסטה המעודכן של רדום, כותב באחד הדוחות שלו כי "ביזמת ק' פ' ה' הביאו להבנה בין ההתאגדויות הפוליטיות השמאליות באזור ובין האיגודים המקצועיים היהודיים".

בתגובה לידיעה על גזרי הדין, התקיימה ב-30 באפריל שביבת מחאה בפשיטיק, רדום, ביאלובז'ג, אשר האוכלוסייה היהודית תמכה בה מאוד.

ברית הנוער הקומוניסטי הפולני פרסמה קול קורא לאיכרים ולעובדי האדמה בנוגע להסתה האנטישמית של האנ-דקים בפשיטיק. בהודעה מיום 7 באוגוסט 1936 כותב חוקר מטעם פיקוד המשטרה ברדום, כי אינו מסוגל לשלוט בכל הנוגע לפעילות הקומוניסטית במקומות אחדים, הוא מונה במקום הראשון את פשיטיק. בלודז', בעת חילופי ברכות, מוסיפים חברי היחידות הלוחמות הפשיסטיות את המילים: "שם בפשיטיק..."

*

היום [מועד כתיבת הדברים] לאחר שנים כה רבות, יכולים אנו להתבונן באירועים ההם בלי סערת יצרים מיוחדת. אנחנו מסכמים כי אותם כוחות אפלים, אשר בשנת 1936 הורו לרצוח יהודים – הורו בשנת 1945 לירות לעבר המיליציה האזרחית. בעת ההיא נהרגו בפשיטיק חמישה אנשים צעירים, שנרצחו בידי הכנופיה הפשיסטית של זגדלו. נהרג האזרח באנאשיק. אנשים אלה מסרו את חייהם רק משום שהיו נחושים לעמוד לצד המציאות הנוכחית בפולין.

פשיטיק 1963-1964

מתוך הפרק: המאורעות בפשיטיק, מרץ 1936, ע' 203 – 207.

פוגרום והתנגדות

רשמיו וקורותיו של יהודי עלום שם מפשיטיק, לפי פוטוסטטים שנשלחו מייו"א ניו יורק. דפים שרשם עד חי על האירועים בפשיטיק בחודש מרץ 1936. אנחנו מפרסמים אותם ללא שינויים וקיצורים, למעט תיקוני כתיב ולשון אחדים. הכותרת הראשית של הזיכרונות וכותרות המשנה של הפרקים אף הן שלנו (המערכת).

מי ירה באיכר וישניאק?

... מן החלון בקומה הראשונה של בית הניצב בצדו הימני של הרחוב, דרך השמשה המנופצת, הגיחה הפעם לעבר האספסוף המתקדם והמשטרה יד עם אקדח, שכוון כלפי מטה, ונורתה ממנו לעבר האספסוף סדרת יריות. (?) רכן קדימה, ולאחר ריצה של צעדים אחדים נפל על המדרכה סטניסלב וישניאק בן החמישים ושלוש. השוטר פבלובסקי הבחין, כי מן החלון ירה יהודי צעיר ממושקף. פבלובסקי חש אל הפצוע כדי להגיש לו עזרה. אך החמון נשא אותו אל צד הגשר, המוביל אל דירת הרופא (?).

המרדף אחר היורה הפצוע: השוטרים מן מטה וּוּנְגֶזֶץ, שנמצאו ברגע הירי תחת לחלון, כיוונו אל היורה את הרובים, זו הסיבה שהוא נעלם בתוככי הבית ולאחר מכן קפץ פנימה דרך פרוזדור של אותו בית, יחד עם השוטר, [שבא] כדי לתפוס אותו. אך התברר כי הכניסה לבית, שממנו ירו, מובילה מן החדרים האחוריים של הדירה ולא מן המדרגות, זה גרם לכך שהמשטרה איחרה להיכנס לחדרים ההם.

מן הגרים בדירה התחתונה פגשו בזוג לסקו ובבחם בת חש-עשרה. הם הצהירו כי מן הדירה שלהם לא ירו. זמן קצר לאחר מכן נמצא במקום מבצע המעשה (?).

בעת הבדיקה בחדר בקומה הראשונה נמצאו, בצדו הימני של החלון שממנו ירו, שלושה תרמילים של קליעי אקדח קוטר 35 מ"מ. נשק לעומת זאת לא נמצא. לפי שעה עצרו את לסקו הזקן ואת בנו שלום, שחוו פניו כירה נמסרו בידי השוטר פבלובסקי. בחקירתו בידי סגן החובע, הכחיש שלום לסקו כי הוא היורה. רק כאשר חקר אותו השופט החוקר, הודה כי ירה שלוש יריות מאקדח, מן החלון שבצדו נמצאו התרמילים. אך הוא ירה כלפי מעלה, כדי להרחיק את האספסוף שביקש לפרוץ את דלת החנות של אביו ולחדור לתוכה. את האקדח

השיג ברדום מאדם לא מוכר, כדי להבטיח את עצמו באמצעי הגנה בזמן האירועים האנטישמיים שציפו להם. לאחר חירי השליך את האקדח לנהר.

הנתיחה שלאחר המוות בגופו המת של סטניסלב וישניאק הראתה, כי הקליע פגע בו בכתף ימין, מרחק שתי אצבעות מעצם הזרוע, בשל כך נוצר דימום פנימי והוא מת. מן הריאה השמאלית הוצא קליע אקדח בקוטר תואם לתרמיל שנמצא בביתו של לסקו.

מן ההצהרות שמסרו עדי ראייה שנכחו בהתרחשות, ניתן להסיק כי וישניאק נפל מן הקליע שנורה בידי לסקו. כיוון שעל שפת הנהר, במקום שציין לסקו, לא נמצא שום אקדח, הובילו אותו שוב מן הכלא אל פשיטיק, על מנת שיצביע בעצמו על המקום בו השליך את הנשק.

אך גם בפעם זו לא הניבו החיפושים תוצאות. יש להדגיש כי ברגע שהנאשם ירה, נמצאו ליד ביתו שישה שוטרים, שהוא מן הסתם ראה אותם. וישניאק נפגע מקליע כה קרוב לשוטר פלובסקי, שהלך זה ממקומו. אותה שעה לא תקף ההמון את ביתו של לסקו ולא בתים סמוכים. מן החלונות בבית לסקו, היה מנופץ רק החלון שממנו ירה. לפי הסברי יוזף וישניאק, אחיו של ההרוג, נמצא האחרון ברחוב ורושווסקה במקרה, בחפשו אחר בנו שהשאירו בעיר.

מה ראו העדים הנוצרים

העדה סובסטל מריאנה, הנאשם וצק זריחטה ואחרים הצהירו בחקירה, כי כמעט יחד עם חירי מביתו של לסקו, נודו יריות אחדות מן החצר והחלון של בית סוויצ'קה. עוד קודם לכן, לפי הודעתה של סובסטל, ירו מעליית הגג בביתו של לייזר פלדברג. אסיאנוק ראה את חתנו של פלדברג זה, לייבוש לנגר, טוען אקדח בסמטה. זופיה שיקורסקה ראתה בדלת מאפיייתו של סוויצ'קה את איציק בנדה עם אקדח ביד, אשר בו איים על האיכרים. אקדחים נראו אצל שורה של יהודים אחרים. הנאשם וצק הצהיר כי ראה את אברהם ויצחק פרידמן יורים לעבר ההמון מן החלון בביתו של לסקו. הוא גם ראה את אברהם סוויצ'קה בורח לחצר בית, משם נורו לאחר מכן יריות.

במהלך החקירה לא נאספו די הוכחות להעמדת הנאשמים הנזכרים לעיל. לדין על ניסיון לבצע רצח, ולכן בוטלה החקירה בכיוון זה בעניינם.

השוטרים העדים אישרו, כי מן החלון שלידו נמצא וצק לא ירו. חוץ מזה הוכיחה הבדיקה בזירת ההתרחשות, כי מן המקום בו נמצא וצק לא ניתן לראות את האנשים העומדים בחלון, במיוחד שהחלון היה חסום בקרשים. באותו זמן פחות או יותר, ראה העד רובינצ'ק בפרוור זחנטה את הנאשם רובינשטיין יורה אל האנשים שעמדו ברחוב, אך הוא לא פגע באיש. לפי הצהרותיו של השוטר נוביצקי, נורו כשלושים יריות. העד קורנאפל סטניסלב מצא תרמיל בקוטר 35.16 ס"מ במקום בו, לפי הצהרות העד, ירה לוזר [אליעזר] קירשנצווייג. קליע בקוטר זהה הוצא מגופו של סטניסלב פופילה.

בשעה שהיו שלושה שוטרים עסוקים בחיפוש אחר הירורים מבית לסקו, ניסו שאר השוטרים לשלוט באספסוף. אך היו אלה מאמצים חסרי תוצאות. מראה גופו המת של וישניאק – שנישא ביד משפחתו הבוכייה לאורך פרוור זחנטה, ולאחר מכן הונח ברחוב, לפני בית הרופא, שלא היה אז בפשיטיק – כמו גם הידיעה בדבר ירי מצד היהודים – הכעיסו את האספסוף והציתו מחדש את הצמא לנקמה. החלו להרוס את דירות היהודים.

לפי עדותם של השוטרים אדמיין, שמדרא, ראקוץ', מרגוליס ואחרים, עמדו בראש ההמון, ניהלו אותו בדגעים מסוימים וגררו אותו למעשי אלימות: יוזף פיטלובסקי, אולשווסקי, זריחטה, ולז'ו, קוביאק, צ'צ'בק, אלכסנדר פיטלובסקי, קצפרסקי.

לשני הראשונים היו לכאורה אקדחים, אך הבדיקה שנערכה אצלם לאחר מכן לא הניבה תוצאות. לא אושרה גם הגרסה שמסרו כמה עדים יהודים, כי בעת האירועים נורו יריות ממשאית שחלפה ברחוב ורשווסקה, שבה נסעו סוחרי צאן ובקר.

מעשי האלימות מצד האספסוף החלו כבר במרחק לא רב מן הגשר. העדים, השוטרים ברצ'ווסקי וברק קבעו כי בעת האירועים מילאו חפקיד משמעותי, פרט לזכרים לעיל, גם ין קורצ'ק, ביינקובסקי, בנקיווין, קוויטניווסקי. הם כולם ניפצו שמשות בחלונות והסתערו על חנויות היהודים. בהיהם של לסקו ושל סוויצ'קה לא נחרסו בגלל התערבות המשטרה. המקום הראשון שאליה פרצו ברחוב ורשווסקה, היה פונדק הבירה והדירה של רחל מילשטיין. ריסקו את התריסים וניפצו חלון אשר דרכו חדרו פנימה. הפכו את המזנון, שברו את

השולחנות והארונות. גברת מילשטיין והירש פיש ניצלו, הם ברחו דרך החלון לחצר והסתתרו בשירותים הציבוריים. לפי הצהרותיהם, את הדירה הרסו יוזף פיטלובסקי ופרנצישק ולזלו.

באותו רחוב הכה אלכסנדר פיטלובסקי במקל את האישה חיה הולצמן, יוזף טקאצ'יק הכה את משה בוימאיל במקל עטוף תיל ומחושל בברזל. רחל מיינקוס מצאה לצד המוכה בוימאיל פיסה מן המקל הזה, אשר הוצג לאחר מכן כמוצג במשפט.

אך מעשי אלימות בדרגה גבוהה יותר התרחשו בפרוורים זחנסה ופודגאייק. קבוצות של 20-30 אנשים, חמושים ביצולים, התפזרו ברחובות כשהם פורצים אל הבתים.

חוצאת המכות הייתה: לייבוש טבור, נגרמו לו שני שטפי דם בראש ונק בזרועו הימנית. למאיר טבור נגרמו פצעים בראש. הוכחה הימצאות נתזי דם על הקירות בדירה. נמצאו שם קלשונים, מוטות ברזל, אבנים ויצולים, שהתוקפים השליכו מידיהם. אל החנות של פשיבישוויצ'ובה פרץ אספסוף של כמה עשרות אנשים לנפץ את השמשות. הם שברו כמה דלתות, לאחר מכן נמצא בבית האחרון ישראל פשיבישוויץ' כשהוא מוכה, ידו השמאלית שבורה. הוא זיהה בין המכים את ראיין ואת ולזלו, שדקדו אותו בסכין, ואת אמו יוזפה וייז'ביצקה. על המיטה במטבח נמצאו לאחר מכן יצול וסימני דם. לאישה הינדה הברבוג קרעו ארבע שמיכות. השתתף בזה סטניסלב פראסקי. אסתר מלץ הצהירה, כי לאחר ההתפרצות לדירה הכו אותה ולזלו, זריחטה, פלינק, סטפניאק. גולדה בורנשטיין, אשר אצלה לקחו מן החנות סחורה, הצביעה אף היא על סליזק ועל סטפניאק כאנשים שהכו אותה. אצל גיטל מינקובסקי ניפץ את השמשות אלכסנדר פרוס, אצל שאול פרנקל – סטפן זריחטה וקסקו.

דוד מרגוליס הוכה בידי ין וצק. לאחר ניפוץ השמשות בסדנה של ברוך אייזמן, ניסו לחדור לתוכה קצפןסקי, ולזלו, בוגייצ'יק. אל דירת ירחמיאל פלחטה, בבית מספר 36, חדרו, תוך שבירת הדלת, בין השאר: זריחטה, ולזלו, פראסקי. פלחטה הסתתרו עם משפחתו בבידום. התוקפים השחיתו חפצי בית, כלי אוכל, פסנתר, תמונות, ולאחר מכן קראו להסתלק. אל הבידום לא הצליחו התוקפים לעלות משום שלא היה להם סולם, פלחטה משך אותו אליו למעלה.

במאפייה של עקיבא פרידמן בזחנטה, שברו שעון במשקלות. בתקיפת המאפייה נטלו חלק זריחטה וביז'נסקי. זריחטה, יחד עם קצפרסקי, קושע' וקוביאק, גם השחית את דירת לייבוש והירש-מרדכי רוזנהולץ. בני המשפחה, בשבתם בבידום שמעו קריאה: "להרוג את היהודים האלה!"

בדירת חיה פרידמן עקרו את החלונות והחלו להכות ביתדות. גברת פרידמן הייתה חמישה שבועות לאחר לידה. היא הגנה על התינוק בגופה. הילדים הנותרים הספיקו לברוח מן הדירה. בתקיפת גברת פרידמן השתתף קצפרסקי. בתקיפה על דירת שלמה מיירפלד נטל חלק בודזיק. דירתו של אלתר קזלובסקי, המצויה בבית הניצב מעברה השני של הכנסייה הקתולית, סבלה במיוחד. אספסוף של עשרים אנשים, בראשם קוז'ס, ניפץ ביצולים את החלונות והדלתות. הם החלו להשליך אבנים דרך החלונות, מרסקים בהן לגמרי את הארון, אשר בתוכו הסתתר קזלובסקי עם הילדים. השחיתו מיטה וכיסאות. נוסף לכך הרסו כמה עשרות דירות של יהודים, אגב עקירת החלונות והדלתות על משקופיהם, בעזרת מוטות ברזל, אדנים, אבנים במשקל של עשרות קילוגרמים. אפילו את המנועולים מסוגל היה האספסוף לנסר בקלות בעזרת אבנים, כי אבנים רבות היו מונחות למרגלות הר הכנסייה. בתוך הבתים והחנויות השחיתו מתקנים וסחורות. אף לקחו עמם סחורות וחפצים, הגם שמקרים אלה היו נדירים. אחדים מן הניזוקים הודיעו כי אצלם אבד בזמן הביזה כסף. בכל מקום בו נתקלו בדיירים, הכו אותם בקריאה: "להרוג אותם! לא לחוס עליהם!"

מספר רב של משפחות יהודיות חמקו ממכות ומהניזקות רק הודות לכך שהסתתרו במרתפים או בעליות הגג, שם לא היה לאספסוף זמן או אומץ לחפשם, כנראה בציפייה לבואה של תגבורת משטרתית. ההמון פעל כשהוא נע מן הגשר לעבר הכנסייה והלאה אל פודגאייק. הנפגעים הצליחו לזהות בין התוקפים אחד או כמה אנשים שהכירו קודם כאיכרים שהיו באים בימי השוק, או שאצלם החזיקו הנפגעים בחכירה גנים. העדים מסרו את שמות המשפחה ומקום המגורים של אנשים אלה, אשר לאחר מכן עימתו אותם אתם.

סקירת החקירות המרכזיות

כשחולפים על פני הבתים, החל בגשר על נהר רדומקה לעבר הכנסייה, מתקבלת תמונה כזו:

אל דירת שרה בורנשטיין, אשר הסתתרו בה כמה עשרות אנשים, פרצו דרך החלון ראייק, בנו החורג של זריחטה, אלכסנדר פיטלובסקי, זיילינסקי. בחלון האחורי עמד בודזיק עם יצול ביד. פיטלובסקי נחן מכה לאישה בורנשטיין, זיילינסקי ובודזיק הכו את גדליה המפל בשעה שיצא בריצה מן הבית. הוא נפצע בראשו ובצדו השמאלי.

בעת הבדיקה הרפואית הצהיר המפל כי גם ראייק ובודזיק הכו אותו. לדירה של יענקל בורנשטיין פרצו דרך החלון זיילינסקי, בודזיק פיטלובסקי, קאש (?), השחיתו את השולחנות הנאים והכיסאות והכו את יענקל בורנשטיין ואת אשתו ביצולים ובאבנים. בזמן החקירה נמצאו במקום הזה 48 אבנים בגדלים שונים. בדירה ובחנות של הינדה בורנשטיין, שבבית שלנו, ריסקו חמש מיטות, קרעו את הכסאות, שברו את החלונות. בעלת הבית עם המשפחה הסתתרו בבידום, ומשם יזחו את התוקף קצפרסקי. בשעת החקירה אבדו לגברת בורנשטיין 220 זלוטי, שהסתירה לפני כן במיטה.

הדירה של טוקר [טובר?] מאיר ולייבוש, בבית מספר 3, אותה הרסו יחד עם תוקפים אחרים שלא נחשפו [?]. ראייק – המכונה נאוואריש, שגם הכה ביצול את לייבוש טובר – ואלכסנדר פיטלובסקי הורו להכות את טובר לא בכתיים אלא בראש.

מאיר טובר הצהיר כי פרט לנזכרים לעיל הכה אותו גם ין דאמאנלסקי וקראווצ'יק. לייבוש טובר זיהה בין המכים אותו, את זריחטה, דאמאנלסקי, אלכסנדר פיטלובסקי, סטפניאק. בתקיפה נטלו חלק זיילינסקי [זיילינסקי?] ופרסל. המשרתת של קוזלובסקי, חנה, נתנה מכה לסטיסלב זיילינסקי, ופצעה אותו בראש.

בפרוור פודגאייק, המשתרע מן הכנסייה בצד ז'רצוב, השחיתו דירות. בין השאר השחיתו גם את ביתה של פייגה פייצ'ונטקה. בהשחתת דירתה של גולדה פשיטיצקה השתתפו סידיזינסקי, קוביאק, הוסייץ. הגילוי המרכזי של ההתפרעות, שהפגין האספסוף בזמן האירועים,

התרחש בבית של הנפח רוגיצקי, שלידו העבירו את גופתו של וישניאק, מול ביתו של ד"ר גנדובסקי.

רצח בני הזוג מינקובסקי

אל דירת הסנדלר מינקובסקי חדרו, לאחר פריצת התריס והחלון, אנשים אחדים מקרב האספסוף שהתקבץ בחצר, חמוש ביצולים ובמקלות. אבן שהושלכה דרך הדלת, פגעה בגבריש מינקובסקי בן החמש-עשרה, שנפל על הרצפה מתעלף. שלושה ילדים אחרים של מינקובסקי, בני שש עד ארבע-עשרה, הסתתרו תחת למיטה. בני הזוג מינקובסקי יצאו ברגע האחרון בריצה דרך הדלת אל פרזודור הבית, ושם, בחלק הקדמי של הבית, הרגו את יוסל מינקובסקי, ובחצר, תחת מכות של מוטות ומקלות, נפלה חיה מינקובסקי, שמתה שעות אחדות לאחר העברתה לבית החולים. מתחת למיטה משכו והוציאו את שמואל מינקובסקי בן השש, והכו אותו בראש ביצולים. הרשל ורחל [! צ'רנה] ניצלו, כשהם מסתתרים עמוק תחת למיטה.

יִסְאֵל מִינְקוֹבְסְקִי

הנתיחה לאחר המוות של בני הזוג מינקובסקי הצביעה על חמישה פצעים בראשו של יוסל, שלושה מן הפצעים נעשו בנשק קשה וקהת, זה היה כרוך בשבירת עצם העורף ואבדן מוח העצם. הפצעים היו בהחלט פצעי מוות, שני הפצעים הנותרים נעשו בכלי עבודה קשה וחד. לחיה מינקובסקי היו שלושה פצעים בראש, כרוכים בשבירת העצם הימנית של המפרקת ושל הרקה, אבדן המחצית הימנית של פקעת מוח העצם וגם פצע חתך בחלק העליון של הלחי. לגבריאל מינקובסקי נגרמו פצעים בראש, שגרמו לסדיקת עצם החזה מצד שמאל וחלק ימין בעצם שמאל, מה ששיבש את פעולת מערכת העצבים למשך למעלה מעשרים ימים. לשמואל בן השש נגרמו שלושה שטפי דם בחלק הך בראש. לפי הצהרות העד ישראל בס, אשר בעת בריחתו מפני האספסוף נמצא בצד האחר של בית ד"ר מזדובסקי, במרחק 15 ירדים מביתו של רוגולסקי, לחצר בית זה נכנס לפתע המון אדם, חמושים ביצולים ובמקלות. ביניהם זיהה העד את ין פרוס, פבל קנסציאן, קופצ'ין, וויצ'ק. הם חדרו לדירה זאת לא ראה העד, כי הדבר קרה בצדו האחר של הבית. ברוך הירש, שצפה באירוע ממרחק של 65 ירדים, קבע כי בין האנשים שרצו

לחצר ולאחר מכן יצאו משם, הספיק לזהות את צ'ובק, וויצ'ק, אולשווסקי. פירשט שמע את צ'ובק מצביע בפני האספסוף על הדירה של מינקובסקי, ששם גר יהודי.

העד פירשט עבר בדיקה רפואית: כושר ראייה. רופא העיניים טען כי ספק אם ניתן לזהות פני אנשים ממרחק של 65 ירדים, אך אין זה מן הנמנע. אחד מילדי מינקובסקי הניצולים, הרשק, הצהיר כי ברגע שניפצו את השמשות, הוא ראה בשורה הראשונה בקרב האספסוף את סטניסלב, עומד ליד החלון. ומאחור: פרנקיוויץ', איוונסקי, קווייטניווסקי, שאותם הכיר. ברגע שנאשמים אלה, עם היצולים בידיים, החלו להיכנס אל תוך הבית דרך החלון, הסתתר העד תחת למיטה. הראו למינקובסקי, לאחר מכן, את הנזכרים לעיל בין כמה אנשים אחרים, הוא זיהה אותם ללא היסוס.

מהצהרותיהם ניתן להסיק ללא ספק כי הפרנציסקווייצים [?], איוונסקי, קווייטניווסקי השתתפו במישרין בהריגת בני הזוג מינקובסקי ופצעו את בנם. העד חיתום בן השש, גבריש [! שמואליק] מינקובסקי, בגלל זעזוע נפשי כתוצאה מן המכות, לא נתן שום אינדיקציה מי ביצעו את הרצח ולא זיהה איש מן הנאשמים.

העד בן השש שנחקר פעמיים, מסר כי משכו אותו מתחת למיטה והכו אותו נערים שאינם מוכרים לו. בזמן הבדיקות המשפטיות-רפואיות ב-18 במרץ, הוא מסר כי הכו אותו פרנצישק סובל ורגולסקי. אך לא הצליחו לקבל ממנו פרטים מדויקים יותר בנוגע לאנשים צעירים, ולא הסבר למה לא דיבר עליהם לפני כן. פרנצישק עשוי אולי להיות אחד מן הפרנציסקווייצים [?!], המכונים כך בפשיטק.

רגולסקי, בעל הבית בו גרה משפחת מינקובסקי, לא נטל חלק בהכאתם, אלא עוד הסתיר בדירתו את המשפחה היהודית. במשפט הצהיר עם זאת פעמיים תחת שבועה, כי אינו מכיר את הרוצחים. הוא לא זיהה איש מן הנאשמים שהוצגו בפניו.

דירת משפחת מינקובסקי הושחתה לחלוטין בזמן האירועים. שתי מיטות נסתרו, הבגדים והפרגוד המיטה היו מוכתמים מאוד ועליהם עקבות דם. גופתו של מינקובסקי הייתה מוטלת בפרוזדור הבית בתוך שלולית דם שניתז על הקירות. בחדר נמצאו 20 אבנים, מקלות שבורים

וגם גרזן עם סימני דם על הקת. נקבע כי הגרזן היה רכוש של מינקובסקי.

מותו של מינקובסקי, הכאת ילדיו, השחתת ביתו – רוקנו במידה מסוימת את השנאה, הרגיעו את הצמא לנקמה. מעשי האלימות החלו לדעוך, וכחצי שעה לאחר הרצח שבוצע בבני הזוג מינקובסקי, באו מרדום אל פשיטק הגבורות משטרה שהשיבו את הסדר על כנו.

עורכי הדין היהודים והפולנים בעת הדיונים המשפטיים

עורך הדין אטינגר: "האם יודע העד על גנבת נקניק?"

עד: "לא זוכר".

נחקרים העדים קווייטגיייווסקי וקצפז'ק. שניהם אנשי כפר. הם "ראו בעצמם!" יהודים מכים את האיכרים. קצפז'ק ראה את הברברג רץ ופטיש בידו.

עורך הדין פטרושוויץ: "האם אתה חייב כסף להברברג?"

העד אינו משיב.

לבסוף מופיע העד היהודי הראשון. הקהל היהודי באולם בית המשפט נושם קצת לרווחה לאחר יומיים של האזנה לשורת עדים שראו הכול, למעט התנפלויות על יהודים. מובל פנימה העד אברהם פומרוק, בעל דוכן. ברגע הקריטי הוא ניצב ליד דוכן הבגדים המוכנים שלו. לידו נמצאו הדוכנים של לסקו וזלמן. כשהחלו לנפץ שמשות בשוק ולהכות יהודים, אחדים מן הנאשמים (העד מצביע בידו על איכרים צעירים אחדים מספסל הנאשמים) ניגשו בריצה אל הדוכנים והחלו לבזוז סחורות. אצל העד לקחו כמה זוגות מכנסיים. הוא רדף אחריהם בזעקת שבר: "החזירו את המכנסיים!" המכה נמלט לעבר רחוב ורשווסקה. כששב העד אל הדוכן, ראה את זלמן שוכב מחוסר הכרה, מראשו שותת דם. אצל לסקו ראה דוכן שבור, לסקו זעק כי שדדו ממנו סחורה. "כל זה התרחש בזמן היריד. מיהרנו לאסוף את מעט הסחורה והסתרנו בכל מקום שניתן".

עד שאינו מזהה את הרוצחים

נכנס נוצרי גבה קומה בעל פני איכר טיפוסיים. שפם צחוב ומגפיים גבוהים. עם הופעתו נח סיוט כבד על פני האולם. חשינם כי צלם של יוסל וחיה מינקובסקי הנרצחים מתחיל לרחף.

רוגולסקי מדבר. הוא מספר על השעה הארוכה ההיא בפודגיי[אק]. "באה כנופיה וזרקה אבנים אל בית היהודים. הם גם הכו. באתי בריצה אל בית אחד מזירי היהודים והזהרתי אותו לסגור את הבית, כי עלול לקרות אסון. לאחר מכן ראיתי כנופיה נכנסת לחצר ביתי. הם קרבו אל בית מינקובסקי, השליכו אבנים לחלונות. פרצו דלתות. רצתי לפרוזדור וראיתי את הסנדלר היהודי שוכב בשולית דם, חי עדיין, אך לא דיבר עוד. בחוץ, בחצר, שכבה במצב דומה אשתו חיה".

ספסל הנאשמים היהודי נוהג אבלות. הלך הרוח באולם נעשה כבד יותר ויותר. פה ופה נשמעת התייפחות שקטה כבושה. על ספסלי הקהל יושבת בתו הוורשאית של מינקובסקי, שבאה היום למשפט. העיתונאים היהודים אינם מתביישים לנגב את עיניהם הדומעות. כל ספסל הנאשמים היהודי פרוץ בבכי. יענקל בורנשטיין מניח ראשו על הנאשם הברברג. אליעזר קירשנצווייג מתרפק על אחיו יעקב, וכך שאר הנאשמים. כולם בוכים, נוהגים אבלות לזכר הקדושים יוסל וחיה מינקובסקי, ששמותיהם נזכרים באולם בית הדין.

רוגולסקי מדבר, פעמים אחדות כבר סיפר אותו הדבר, בדיוק כאילו קרא מתוך פרוטוקול: הוא ראה שניים-שלושה איכרים צעירים נכנסים לחצר, הוא ראה אותם מכסים את הקרבן בברד מכות. הוא ראה את היתומים הקטנים האומללים זוחלים מתחת למיטה. הוא ראה הכול אבל... מי עשה זאת?

שואל יושב הראש, שואל התובע, שואלים עורכי הדין היהודים: "מי היו התוקפים? מי היו הרוצחים? הבט בספסל הנאשמים, האם אתה מזהה מישהו?"

לרוגולסקי יש תשובה מוכנה. אינו צריך כלל להביט בספסל הנאשמים. תשובתו מהדהדת קרה ואדשה:

"המון אדם ראיתי, אינני מכיר אותם".

"ואולי ראית שם את הנאשמים פרנצ'קוויץ' ? אולי את איוונסקי ?"

"לא, אותם אני מכיר היטב, הם לא היו."

כך משיב העד על כל השאלות שהוצגו. נעשה דחוס. חשים כי מבצעי הפשע הגדול המחריד מוסתרים מן העולם. יש רצון לזעוק כלפי העד: "שקר! אתה יודע מי הרוצחים?" אך לפתע, מה קרה? פלדברג, הזקן בן השבעים, זו קדימה מספסל הנאשמים. הוא מחוויר כסיד. ראשו נשטט לאחור, בקושי הוא מספיק לקרוא:

"אני לא מסוגל לשאת זאת עוד! הוא הרוצח!"

פלדברג נופל. ממהרים אליו החשובים והשוטרים ומרימים אותו מן הרצפה. מובילים אותו החוצה לפרוזדור.

באולם משתחררת המולה עצומה. יושב הראש קוטע את הישיבה מיד. רוגולסקי ניצב לפני דוכן העדים ומחליף צבעים. רועד כל כולו.

בחוץ מאוששים בינתיים את הזקן. מתיזים עליו מים. שוטר עוצר כרכרה ומביא במהירות את הרופא היהודי שְנֵדְרוֹבִיץ'. עשרות דקות חולפות עד שהזקן המתעלף מצליח להתאושש. הוא לא מוחזר אל האולם. בית הדין מחדש את הישיבה, מסיים בזריזות את חקירת רוגולסקי, ובאווירה מתוחה נקטעת הישיבה עד שבת שמונה בבוקר.

הבו הנה את הכולרה

יום שבת. עד יהודי מספר. יום שבת במשפט החל בחקירת העד ישראל פלדמן. הוא מספר כיצד תקפה הכנופיה את המשטרה באבנים. ענן שלם, הוא אומר. הוא מזהה אותם במדויק. היו אלה קצפרטסקי, זריחטה, דזימבו. "כשהופעתי לעיני המשמר קרא זריחטה: 'תנו הנה את הכולרה!' ראיתי שם אספסוף פרוע אשר שדד, חכה וניפץ שמשות. בראש הכנופיה עמד זריחטה. לפני הבית של לסקו גדלה הכנופיה. שמעתי קריאות: 'יש כאן יהודים רבים. צריך להרוג אותם'. ראיתי כי המצב מסוכן ובכל כוחותיי קרבתי אל ביתי והתחלתי לומר וידוי".

השופט פלואקו: "מה היה המרחק בינך ובין משמר המשטרה?"

”מטרים אחדים”.

”איזה יהודונים נוספים עמדו שם?”

”אינני זוכר”.

השופט פלוואקו: ”האם עמדת בין האיכרים?”

”אילו עמדותי בין האיכרים, לא הייתי עומד כאן היום”.

ואז מספר פלדמן על הניסיון לפרוץ לביתו של לסקו.

מזמנים פנימה את העד פינחס פרידמן. מופיע איש צעיר חסיד בקפוטת מקוצרת ובמשקפיים. יש לו חנות סמוך לתחנת המשטרה. ביום הקריטי ראה את כל הסצנה של תקיפת המשטרה, אלה שתלשו את קצ'לקובסקי מתחנת המשטרה רצו לאחר מכן בשוק עם יצולים ומוטות והכו יהודים.

שופט: ”האם אתה מזהה מישהו מספסל הנאשמים?”

”כן”.

”הצבע עליהם!”

העד מצביע על פיטלובסקי, ולזל, בוגייצ'ק, זריחטה, צ'בק.

עורך הדין מרגוליס: ”האם ראית גם אנשים אחרים פרט לנאשמים?”

”ראיתי את ין ביזונסקי ואת...”

יושב הראש קוטע: ”אני מבקש לא להזכיר שמות”.

עורך הדין מרגוליס: ”אני רק מבקש לקבוע כי בקרב העדים שזימנה התביעה יש כאלה שנטלו חלק בהתכתשויות”. קורצ'ק מגלה עניין מועט מאוד.

עדה אישה ראשונה. ביילה מוער. מופיעה עדה אישה ראשונה, נערה צעירה יפה. דיבורה מבוהל ואינה מבינה את השאלות שמציגים לה.

היא מספרת כי אחדים מן הנאשמים התנפלו עם חבל על העומד בראש ומיד לאחר מכן התנפלו על היהודים. העדה אינה יודעת להשיב על שורת שאלות. לשאלת עורך הדין אטינגר היא מסבירה, כי לראשונה בחייה היא בבית הדין.

אבנים בכיסים

העד חיים מנדל מספר, כי הראשון שהשליך אבן על המשטרה היה הנפח בוגייצ'ק. הוא הוציא את האבן מן הכיס. העד ממשיך ומספר את השתלשלות ההתנפלות על היהודים. בא בריצה יהודי מרחוב ורשווסקה והתריע: "גוולד, שודדים והורגים!"

תובע: "האם היו ליהודים אקדחים?"

"לא ידוע לי על כך. אלמלא המסיתים, לא היה חרם".

לשאלה הבאה של התובע משיב העד, כי בפשיטק היו האיכרים קונים אצל יהודים, אלמלא הטרור שהשליטו התועמלנים והמסיתים של האנ-דקים. כשמנסה איכר לקנות דבר-מה אצל יהודי, ממחרים התועמלנים ואומרים: "נהרוג אותך במקום אם תקנה אצל היהודי".

עורך הדין קריגר: "מי מן הנאשמים מוביל את הטרור?"

העד מצביע על בוגייצ'ק, קצפרסקי ואחרים. הנפגע היהודי הראשון מספר. בזמן הדיונים הרבו לשמוע על הקבל היהודי משה זלמן (?) שהוכה ראשון. עתה עומד זלמן לפני בית הדין כעד ומתאר את תחילת הפוגרום:

"עמדתי ליד הדוכן שלי לבגדים מוכנים. פתאום באו בריצה כמה חוליגנים עם יצולים והחלו להכות אותי. הפקדתי את הסחורה וניסיתי להציל לפחות את החיים. אחד התוקפים השליך אותי לקרקע והכה בראשי ביצול. נפלתי מתעלף. כשהתאוששתי כבר הייתי בבית ולידי ניצב החובש של פשיטק".

לאה ליפשיץ בת העשרים מביאה רגע חשוב בהצהרותיה. היא בתו של קצב מפשיטק. ביום הקריטי עמדה באטליז של האב בפינת רחוב ורשווסקה, בשוק. היא ראתה את תקיפת החייט דארמאן. (?) לאחר

מכן ראתה משאית חולפת. כשקרב הרכב לרחוב ורשווסקה, שמעה יריות אחדות, שנורו מן הרכב. בוגייצ'ק דקר אותו בסכין. העד שמואל-הירש פרידמן מספר, כי בוגייצ'ק תקף אותו בסכין ודקר אותו בצד ימין. העד שכב ימים אחדים בבית חולים.

סכינאי שאינו יודע דבר

לאחר הצהרת העדות של פרידמן, פונה יושב הראש אל הנאשם בוגייצ'ק:

"עדים אחדים הצהירו היום בפני בית הדין, כי אתה היית מן הראשונים שתקפו יהודים, שתקפת את המשטרה, שקראת לביזת סחורות. אולי רצונך לתת הצהרה?"

בוגייצ'ק קם, לשאלות השונות של יושב הראש, הוא משיב כי אינו יודע על שום מכות ותקיפות. בקיצור: הוא חף מפשע, המסכן.

ההצהרה הצינית של אחד מראשי החוליגנים בזמן פוגרום פשיטיק, מעוררת רוגז בקרב הציבור היהודי באולם בית המשפט. הנאשמים היהודים אינם מסוגלים לשבת בשלווה במקומותיהם.

ואז נחקר היהודי שמואל רוקוץ', שאינו מוסיף פרטים חדשים. בו מסתיימת סדרת העדים היהודים, שהיה עליהם למסור היום הצהרות.

רצה לחשוף את ארסנל הנשק היהודי

נקרא להיכנס העד הנוצרי סטפן פמצי'נסקי, סייד בתים מרדום, שייגץ בלונדי גבה קומה, לבוש מונדר חום היוצר דמיון בינו ובין היטלריסט מסוים.

ימים אחדים לפני האירועים הוא נסע ברכב אל פשיטיק יחד עם היהודי צימבליסטה. היהודי ניהל אתו שיחה על קומוניזם. בשעת השיחה הראה לו צימבליסטה שני אקדחים דגם תופי. הוא אמר לו כי קנה אותם באופן לא חוקי אצל יהודי ברדום. "האקדחים – אמר, צימבליסטה – יביאו תועלת". העד גם ראה אצל היהודי נירות רבים, וראי כרוזים קומוניסטיים.

עורך הדין פניגשטיין נוטל את העד לחקירה צולבת. השייגץ מסתבך
ברבריו ואינו מסוגל לתת תשובות ברורות.

הסנגור היהודי שואל:

"ראית יהודי עם שני אקדחים, קומוניסט, ולא הודעת כל כך
למשטרה?"

העד: "רציתי עוד לדבר אתו כמה פעמים, כדי לגלות היכן נמצא ארסנל
הנשק היהודי בדרום".

עורך הדין פניגשטיין: "האקדחים אשר צימבליסטה הראה לך היו מדגם
תופי או כדורי?"

"מדגם תופי".

עורך הדין פניגשטיין מבקש לקבוע, כי בעת החקירה אמר העד
שהאקדחים היו מדגם מחסנית, כלומר – אקדחים מדגם כדורי.

כולם מכחישים

הנאשם הרביעי, פרנצ'שק קווייטנייווסקי, מכחיש אף הוא. הוא היה
בכנסייה בשעת מעשה, לאחר מכן בחנות של אולשווסקי. על הרצח
נודע לו מאוחר יותר. הנאשמים האחרים אינם מוסרים הצהרות. הם
רק מאשרים את ההצהרות הראשונות אצל התובע.

לאחר שמיעת הנאשמים האנ-דקים, מציג התובע שאלות אחדות
לנאשם שלום לסקו בעניין תכנית הבית של אביו.

ואז קם עורך הדין שומנסקי [בחצולם] ושואל את יושב הראש אם
התכנית המשורטטת של רחוב ורשווסקה ושל
בית לסקו, שהוצגה בעת הדיונים, הוכרה על ידי
בית הדין כמסמך רשמי. יושב הראש משיב, כי
התכנית היא פרטית. התובע סיפק אותה לבית
הדין, אך אין זה מסמך רשמי. עורך הדין שומנסקי
מביא שוב את הצעתו בדבר בדיקה במקום. "אם
בית הדין ידחה שנית את ההצעה, אני מבקש

לשלוח את השופט החוקר עם מהנדס אל פשיטיק לבצע מדידה מדויקת של רחוב ורשווסקה ולשרטט את התכנית המדויקת של בית לסקו. זה נחוץ ביותר לגורלו של שלום לסקו, ואני דורש מבית הדין למלא את בקשתו".

יושב הראש מבהיר כי החלטת בית הדין תינתן לאחר ההפסקה.

קובלסקי דורש לזמן את הכומר צ'צ'ק כמומחה

מיד לאחר מכן קם עורך הדין קובלסקי ומשמיע הצעה חדשה. באולם מורגשת תזוזה, מקשיבים בתשומת לב. חשים כי מתרגש לבוא סקנדל חדש של הסתה כנגד יהודים. קובלסקי מדבר בשקט, לא בקול חצוף. בהדרגה הוא נוקט בניה האמיתית: "אני דורש מבית הדין לזמן טלגרפית את הרקטור פרופסור צ'צ'ק, המתגורר בוורשה, פודול 4. אני מבסס את הצעתי על כך שאתמול הייתה שורה של עדים יהודים, אשר בהצהרותיהם כרסמו את תביעתי האזרחית, במיוחד כנגד הנאשם פלדברג. כיוון שעדים אלה נשבעו שבועה דתית בפני בית הדין, אני דורש לזמן את המומחה צ'צ'ק, להוכיח כי יש בתלמוד ובשולחן ערוך דינים המחייבים ליהודים לשקר ולמסור הצהרות שואו בפני בית דין לא יהודי".

מילים שערורייתיות אלה של קובלסקי מעוררות כעס נורא. ניכר כי עורכי הדין היהודים מתקשים לשלוט בעצמם במקומותיהם, פלדברג הזקן מחוויר כסיד. גם שלום לסקו, בחור הישיבה, רועד כולו. יושב הראש אינו מעיר לקובלסקי, הממשיך בדרשת ההסתה שלו: "עורך הדין מרגוליס הטיל אתמול ספק בידע שלי בתלמוד ובדת היהודית, אני מציע אפוא עתה לזמן בתור מומחה, את אחד הטובים בידעני התלמוד, כדי לאשר את התזה הנזכרת שלי. את היותו של צ'צ'ק סמכות גדולה בתחום זה, מוכיחה העובדה שמוסד כמו הסיים הפולני זימן אותו כמומחה בשאלת השחיטה, ועל מומחיותו נסמך גם חוק השחיטה החדש. אני מאמין, שהוא יוכל גם לשמש סמכות ראויה לבית הדין".

ברגע שקובלסקי מסיים, קם התובע זסקיייוויץ' ומבהיר בניה חריפה: "לדברים מוסכמים אין מומחים. ידוע לכל, כי הנצרות קיבלה מתורת משה את עשרת הדברות, הדיבר השמיני אוסר שבועות שואו. טיעון זה די בו לדחות את ההצעה בעניין הכומר צ'צ'ק כמומחה. רצוני להעיר

עוד, כי על שולחן השופט מונח החומש שעליו נשבעו העדים וחומש זה כולל את עשרת הדברות".

הסנגור היהודי, עורך הדין פניגשטיין, נוטל את רשות הדבור ומצהיר:

"הוצגה בפני בית הדין הצעה לקבל ולזמן את ידען התלמוד הנוצרי האמתי, ד"ר טדיאוש זֶדְרָצְקִי, לאשר בפני בית הדין, שכל מה שדיבר כאן הסנגור על הדת היהודית הוא הוצאת דיבה!"

יושב הראש, אשר קודם לכן הניח לקובלסקי לדבר בשלווה, מוצא עתה לנחוץ לקרוא לסדר את עורך הדין פניגשטיין על השימוש בביטוי דיבה.

לאחר עורך הדין פניגשטיין נוטל את רשות הדבור עורך הדין מרגוליס ומצהיר:

"זו פעם שנייה שאני נאלץ להגיב על הופעותיו השערורייתיות של הסנגור קובלסקי. אני עושה זאת בלי רצון, ולא הייתי רוצה להתעסק בו, אך ניסיונותיו להעלות את המשפט על פסים אחרים, מחייבים את המחאה החריפה ביותר. מתקיים משפט על מעשים בני עונשין, ולא כאן המקום לוויכוחים דתיים. לקחתי לתשומת לבי את הצהרת יושב הראש בדבר אופי המשפט. אך הסנגור רוצה לגרום לקיום משפט על הדת היהודית. אני מתנגד לזימון מומחים, יהיו אשר יהיו, אך אם יחליט בית הדין לזמן את הכומר צ'צ'ק, אדרוש לזמן שורה של מומחים שיוכיחו תחילה את 'למדנותו', של הכומר צ'צ'ק. על בקיאותו בתלמוד של הכומר צ'צ'ק יצאו תשובות, קונטרסים, מאת האדון זיידמן ואחרים, המעניקים לו חותם של בור בשאלות הדת היהודית. ראוי אם כן לזמן מומחים גם כאן. אני מצטרף להצעה של הקולגה פניגשטיין בדבר זימון ידען התלמוד האמתי פרופסור זדרצקי".

יהודים נתונים לסוגסטיה

"קובלסקי השני", עורך הדין האנ-דקי פסובסקי, תומך בהצעה בדבר הכומר צ'צ'ק. הוא משחמש בטיעונים צבועים: "אם בית הדין יבין כי קבוצה של עדים נתונה לסוגסטיה של מישוה, הוא ודאי יבהיר עניין זה. אנחנו משוכנעים כי העדים היהודים היו נתונים לסוגסטיה של הדינים בתלמוד ובשולחן ערוך, המתירים ליהודים לשקר בפני בית דין נוכרי, לכן יהיו הבהרותיו של צ'צ'ק חשובות".

עורך דין אנ-דקי זה עושה אגב כך מחווה צבועה ומצהיר כי אינו מתנגד לזמן גם את ד"ר זדרצקי.

חוסר בושה!

קובלסקי עדיין לא מסוגל לשבת במנוחה. לא די לו, והוא פורץ בהצהרה חצופה חדשה. הוא נזכר, כי עורך הדין פניגשטיין גינה אותו על שפלות. הוא מבקש לרשום לפרוטוקול כי אינו חש נפגע מעלבונות יהודיים.

יושב הראש מצלצל. מחכים לתגובה על חוצפתו של קובלסקי. למרבה הצער, היא לא באה. עורך הדין שומנסקי מבקש אז להוסיף לפרוטוקול את הלגיטימיות המפלגתית ב"המזרחי", של שלום לסקו. עורך הדין גבריאל לוין מוסיף פסק דין של בית הדין הצבאי כנגד העד סוסמיינצ'יק על עדות שקר. ואז מוכרזת הפסקה.

כעבור שעה וחצי מתחדשים הדיונים. יושב הראש מודיע, כי בית הדין דוחה את כל ההצעות. וכך נדחתה סופית הצעת הסנגורים של לסקו בדבר בדיקה במקום, וגם ההצעה השערווייתית בדבר הכומר צ'צ'ק. ממילא נדחו גם ההצעות האחרות של הסנגורים היהודים. יושב הראש מודיע על הפסקת המשפט עד יום שישי.

ביום שישי בבוקר יופיע התובע בנאום האישום הגדול שלו. לאחר נאום התובע – הסנגורים. ראשון ידבר עורך הדין פניגשטיין, לאחר מכן עורכי הדין גאייביץ', קובלסקי, זזיטובצקי. הסנגורים ידברו לפי סדר הנאשמים בכתב האישום. ראשונים יהיו עורכי הדין האנ-דקים, לאחר מכן ידברו הסנגורים היהודים ולבסוף שוב עורכי הדין האנ-דקים. מצפים כי פסק הדין יינתן בסוף השבוע הבא.

(כאן נקטע היום או הרישומים)

מתוך הפרק: המאורעות בפשיטת, מרץ 1936, ע' 207 – 228.

ל' יודל עם יתומי מינקובסקי בתפילה נעילה בבית כנסת בקרקוב

פגשתי אותם לגמרי במקרה. פגשתי אותם ביום כיפור בשעת נעילה, שעה שעיניהם היו לחות מדמעות. בסוף התפילה "אבינו מלכנו נקום לעינינו נקמת דם עבדך השפוף".

מעניין לשוטט בסביבה היהודית בקרקוב; מעניין להיכנס לפתע אל המבוק של אין ספור בתי כנסת ובתי מדרש, המתורגעים [ברובע] קז'ימייז' ומתרפקים זה על זה בלתי נפרדים – הם משתלשלים כמו דורות למן הימים הקדומים עד לחדשים ביותר. מאות שנות דמעות וסבל יהודי חוו קירות אלה.

מעניין עוד יותר לשאוף אל תוכך את רוחם של קירות מקודשים אלה ביום כיפור, כשחיבור הדורות מקבל ביטוי כה עז בשעות של השתכחות הנפש, כשהמוני יהודים באים לבקש נחמה בין הקירות הקרים ועם זאת כה חמים ומקודשים.

מ"כל נדר" נדרתי מבית כנסת אחד למשנהו – תחילה אל בית הכנסת העתיק, למחרת אל בית הכנסת רמ"א, בית הכנסת ר' אייזיק של ר' יעקלה, בית הכנסת "הגבוה", בית הכנסת [וולף] פופר ואפילו אל בית הכנסת המתקדם [טמפל], מקום בו המתפללים מושכים באלגנטיות את הכובע לפני התורה.

לעת ערב, לקראת נעילה, בא תור בית המדרש "מגלה עמוקות". המתפללים – סביבה עממית, חסידים, יהודים פשוטים ואפילו גבירים מוכרים בני קרקוב, שאינם בושים להחפץ עם עמך.

כאן פגשתי בהם. שני זוגות עיניים הביטו בי, עיניים שזרקו מבטים של חוגה ובידודות אין קץ, מבטי צער של ילדים, שנקרעו באכזריות מאבא-אימא שלהם. העיניים היו מוכרות לי – ברגעי אימה ראיתי אותן אי-שם. אך קודם שנזכרתי, כבר עומדים שניהם לפני. הם הקדימו לזהות אותי, מפשיטיק, מן המשפט.

גבריש והרשל מינקובסקי – יתומי הקדושים מפשיטיק. הם השתנו מאוד, גדלו, בגדיהם צחים ונקיים. שונים, אך רק חיצוניות. פנימה הכאב עודו טרי בהם כמו בימים ההם. המבט נוגה עוד יותר.

זה היה במשפט רדום. עמיתי מוזס, מן העיתון "נובי דז'ניק" [היומון החדש], התעניין בשני יתומים אלה. ימים אחדים לאחר המשפט הם כבר נמצאו בפנימייה ליתומים של קרקוב. העסקן והפילנתרופ הידוע זיגמונט אלכסנדרוביץ', נטל את הילדים האומללים תחת חסותו, כדי שילמדו מקצוע, יתחנכו וילמדו.

כיום לא חדל האומן של הרשל, חייט נשים מקרקוב, להלל את תלמידו, וגבריש כבר מביא מדי שבוע שכר של לא מעט זלוטי לקופת הפנימייה. הם למדו פולנית ועברית ומצויים תמיד בהשגחת מורה.

יושב ראש הפנימייה, האדון אלכסנדרוביץ', מתייחס אליהם באופן אבהי. מדי שבת הוא מבלה אתם שעות ארוכות. בחג הוא נוטל אותם עמו לתפילה. ואכן, כעת הם חוסים תחת כנפיו בבית המדרש "מגלה עמוקות".

דבר לא חסר להם. אך הכול חסר להם. בשעות הדחוק הגדולות ביותר הרי חיו הילדים בבית קטן אפל בשכונת פודגאייק בפשיטיק. לא אכלו לשובע ולא טעמו טוב. עתה הם שוהים בסביבה חמה – דואגים להם. אך מה עדים געגועיהם אל הבית האפל בפשיטיק, שהיו בו אב ואם.

הם פזורים בארצות ויערים, היתומים שנותרו. רק שתי בנות של הזוג מינקובסקי מצויות בארץ ישראל. צ'רנה בת השתיים-עשרה ואליהו בן האחת-עשרה שוהים בבית היתומים ברדום. שמואליק בן השבע שוהה בסנטוריום מדם במייז'שין [Miedzeszyn], וכאן בקרקוב – גבריש והרשל. מדי פעם מתקבלים מכתבים מארץ ישראל. האחיות מתעניינות באחיהן הקטנים. הן חולמות שיהיו כולם יחד במקום אחד. לפי שעה הן עצמן עובדות קשה ואין ביכולתן לקחת אליהן את היתומים. עם הזמן יממשו זאת.

היתומים אינם רוצים להישאר כאן. האחיות מארץ ישראל פנו, באמצעות איגוד יהודי פולין באמריקה, אל דודה עשירה בניו יורק, בבקשה שתיקח אליה את

ילדיהם של הסבתא מינקובסקי: שמואלי צענה ואלי.

גבריאל מינקובסקי
ויסטה סקרייב רשנה 1942

אחד היתומים. לאחרונה נתקבלה תשובה, שפנו באמריקה בעניין זה אל גברת שרה פוטופ, שהיא דודה של בני מינקובסקי. התברר כי גברת פוטופ היא אישה זקנה ואינה מסוגלת ליטול על עצמה העברה של אחד היתומים. אך בנה, בעל עסק למכוניות בניו יורק, מוכן ברצון לקחת אליו את גבריש. "הנער - כותב מר פוטופ - יוכל לזכות אצלי לבית".

גבריש הוא בר מזל ויכול אמנם לקבל תעסוקה בעסק של פוטופ.

הם גדלים ומתפתחים, אך יחד עם זאת גדלים אצלם הגעגועים לבית, לסביבה משפחתית, אותה איבדו בשלב כה מוקדם.

"הייתי לא מזמן ברדום ובפשיטיק - אומר לי הרשל - נפגשתי עם המשפחה. אך מיד חזרתי. לא הייתי מסוגל להישאר שם זמן רב".

הוא חזק על המתזור, וכדי לקטוע את השיחה מתחיל להתפלל. אך מיד מזדקף:

"אולי ידועה לך כתובתו של פרופסור שור?"

"לשם מה היא נחוצה לך" - אני שואל אותו.

על פניו הנוגים השתפכה תוגה גדולה יותר. הוא חיבק את אחיו והתלונן באוזני:

"אני רוצה לכתוב לפרופסור שור בעניין המצבות על קבר אבא ואימא. דיברתי על כך ברדום ובפשיטיק, כבר כתבתי פעמים אחדות לוורשה. אך עדיין הקברים ללא מצבות".

ניצבתי נכלם נוכח היתומים. החזן המשיך בינתיים בפסקי "אבינו מלכנו". הציבור חזר אחריו בהתלהבות: "...עשה למען טבוחים על יהודך... עשה למען באי באש ובמים על קדוש שמך..."

יונה מינקובסקי (ראשון מימין)
ניספה בסנת 1940 בעירייה קז'ח

זה היה רגע שבו חטא לקטרג על יהודים, היה הדגע של "וחתום". אך בשום אופן לא הייתי מסוגל להשתחרר מן המחשבה, שאנחנו גורמים עוול אפילו לזכר הקדושים שלנו.

נישאר גינוי בלתי נשכח מכוון לעבר יהודי פשיטיק, אשר שכחו עד היום להנציח את זכר יוסף וחיה

מינקובסקי. חוב זה מוטל קודם כל עליהם – הקרובים ביותר. גם רדום, שהוא "עיר הקרובה אל החלל", ואשר בה מצוי קברה של חיה מינקובסקי, ראוי היה לה לזכור חוב של כבוד זה. אך אם עד היום לא הוסדר הדבר – יש לעשותו מהר בכל האפשר, חיבק ומיד! קבריהם של קדושי פשיטיק, אסור שנישאו שוממים. מאז 9 במרץ 1936 כבר חלפו למעלה משנה וחצי, כמה זמן עוד נחוי?

רחל מינקובסקי
נפטרה ב־20.10.68
בישראל

הבטחתי ליתומים לגעת בבקשתם על גבי גיליונות "מאמענט", שבכל הזמנות מגלים אמפתיה רבה כלפי הטרגדיה היהודית, לא להמתין עד... שיחיה צורך להזכיר שוב את העניין, יעשו קוראי "מאמענט" מיזמחם מגמת להצבת שתי מצבות על קברי הקדושים של פשיטיק.

(י'מאמענט", ורשה, 1936, [א])

מתוך הפרק: המאורעות בפשיטיק, מרץ 1936, ע' 228 – 232.

מיכאל טפר האירועים העקובים מדם בפשיטיק

(ביום השנה ה-30 לפוגרום באוכלוסייה היהודית המקומית)

בתחילת שנת 1936 לא היה יום בו לא היו העיתונים מלאים בידעות על תקיפות עקובות מדם של יהודים בערים ובעיירות שונות בפולין. השליטים בעת ההיא ראו בניהול הסתה פרועה כנגד האוכלוסייה היהודית את הפיתרון לקשיים הכלכליים והפוליטיים.

בעיתונות היומית של לודז' קוראים – יחד עם החדשות על התכונה של פועלי הטקסטיל למאבק בתעשיית הגדולים – ידיעות על השחתת דוכנים של יהודים, על האירועים המעציבים בבריסק ובמינסק-מזובייצק, על תקיפת סטודנטים יהודים באוניברסיטאות. יש גם ידיעות על עמדת הכוחות הפרוגרסיביים במדינה. ב-24 בפברואר 1936 כותב העיתון האזרחי היומי "גלוס פוןנני" [קול הבוקר] תחת הכותרת "לודז' הפועלית כנגד האנטישמיות":

"הוועדה האזרחית של האיגודים המקצועיים המעמדיים זימנה ועידה לאתמול. פרט לשאלת ההכנות לשביתה, דבר יושב הראש של איגוד הטקסטיל, שצ'רקובסקי, על הגל האנטישמי שאחז במדינה; על אמצעי הדיכוי של המשטרה כנגד האיגודים המקצועיים ומנהיגיהם; על נחיצותו של מאבק כנגד הפשיזם והאנטישמיות".

עיתון זה ממשיך וכותב, כי בבוקרו של יום ראשון האחרון נערכה פגישה גדולה באולם הקונצרטים של לודז', בו התכנסו 3,000 פועלי טקסטיל. הופיעו שצ'רקובסקי, וולצ'ק, זיידלובה, גלינסקי; נשאו דברים גם זדז'חובסקי וויטשווסקי, נציגי הזרם המקצועי השמאלי. איש מן הדוברים לא נמנע מהזכרת נחיצותו של מאבק בפשיזם ובאנטישמיות.

ב-2 במרץ 1936 פורצה שביחת הטקסטיל בלודז'. תחילה יוצאים למאבק הפועלים המועסקים בתעשייה הבינונית – מקום בו ההסכם הקיבוצי כבר הפך מזמן לפיסת נייר סתמית. עם כל יום שחולף גדל ומתפשט גל השביתות, עד שכל מפעלי הטקסטיל של לודז' מושבתים. כל מפעלי הטקסטיל בעיירות סביב לודז' מזדהים עם השביתה: זגירז' [Zgierz], אוזורקוב [Ozorków], פביאניץ [Pabianice], טומשוב. מצטרפים גם האורגים הביתיים. בסוף השבוע הראשון הופכת השביתה לשביתה כללית של כל תעשיית הטקסטיל באזור לודז'. עובדי המתכת

יוצאים אף הם למאבק, שובתים המועסקים בתעשיית העורות והביגוד. ביום שני, בתחילת השבוע השני, כל לוד' הפרולטרית ניצבת באש המאבק.

באותו יום שני, 9 במרץ 1936, מתרחש הפוגרום העקוב מדם בעיירה פשיטיק, סמוך לרדום. מעשי אלימות פרוצים – כפי שציינה העיתונות של העת ההיא – לא היו חידוש בפולין של הסנציה, אך מה שהתרחש בפשיטיק עלה על כל מעשי הזוועה הקודמים. קודם שנזכיר את האירועים ההם, הבה נזכיר בקצרה את פשיטיק.

פשיטיק שוכנת במרחק 15-16 ק"מ בלבד מרדום, מרכז תעשיית העורות. בעלי מלאכה בני העיירות הקטנות נהגו לקנות או לקחת שם מסוחרים עשירים עורות ולעבדם למגפיים ונעליים. בפשיטיק היה גם מספר נכבד של עושי אדוות שער, אשר תפרו אדוות והובילו אותן לירידים; כמות ניכרת של חייטי קונפקציה, פחחים, סנדלרים, כמה בעלי עגלות, סבלים וקצבים, אשר ידעו להטות כתף וגם להחטיף מכות בעת הצורך.

מיד לאחר מלחמת העולם הראשונה, בא מאנגליה תושב פשיטיק בעבר, חייט, אל אשתו וילדו. חייט לונדוני זה, שנשות העיירה הכתירוהו עד מהרה בשם "שימלה גוי", עשה מהפכה במוחותיהם של צעירי העיירה. כך למשל הופך משה צוקר, בן השוחט, לקומוניסט. ראובן צוקרמן, בנו של הטוב במלמדי העיירה, נעשה לאחד ממייסדי האיגוד המקצועי בפשיטיק. מוטל בורנשטיין, מבניו של סוחר תבואה אמרי, מארגן קורסים באיגוד המקצועי, מלמד קרוא וכתוב לנוער העובד של העיירה, ומתחבר עם התנועה המהפכנית.

בפשיטיק היו גם פריצים יהודים, איצ'ה-מאיר לנגר ושותפו בריש לנגר. היו ברשותם שדות ויערות, טחנות קיטור ומים; גם הנהר היה שלהם. עוסקים בדיג יהודים נאלצו לשלם להם דמי חכירה שנתיים. חשקה נפשו של בריש לנגר להיות ציר בסיים, הוא יצר קשר עם פריצי הסביבה ועם

סמפח לנגר: יצחק מאיר, מספר כספיק ב-1937, רבקה – מספרת במחנה ליד סירלוצ'ין, יסדאק ה'ל'.

איכרים עשירים, נסע בכפרים ובעיירות, ניהל תעמולה לטובת עצמו. דווקא שותפיו הציבו רוצח שכיר והוא נהרג.

בקרב האוכלוסייה היהודית העמלה והתושבים הפולנים שסביב שררו מזה שנים יחסים טובים. בעלי מלאכה יהודים מכרו את מוצריהם בירידים; פלוני לא היה לו במה לשלם מיד, קיבל בהקפה. רוכלים יהודים בכפרים בילו שנים בין איכרים – באו הביתה לשבת בלבד וביום ראשון שוב יצאו לדרך. לא עלה על דעת איש כי עלול לקרות לו רע מצד האוכלוסייה הכפרית.

"איכרים אלה, אשר בחלקם הגדול היו ידידותיים כלפי יהודים – כתב פרופסור שור בשאלתה שלו לסנט הפולני – החלו להזהיר את היהודים, כי תועמלנים אנ-דקים מנהלים תעמולת הסתה פרועה כנגדם. כבר זמן רב שכנופיות של אנ-דקים מסיתות את האוכלוסייה הנוצרית ומעוררות את האיכרים לעשות פוגרומים ביהודים".

המשיך פרופסור שור וכתב "איגוד הסוחרים היהודי בפשיטק, בהיותו מוטred מאוד, פנה אל ראש כוחות הביטחון בקילץ, סוטומסקי, ואל הסטרוסטה ברדום, בבקשה להחיש עזרה, לשלוח יותר שוטרים ליום היריד הקרוב. התשובה הייתה: 'לפי שעה אין עדיין הרוגים'".

נוכח הסכנה המאיימת, שקרבה מיום ליום, למראה ההתנהלות הפסיבית של הממשל האדמיניסטרטיבי, החלו קבוצות של פועלים צעירים, שהיו נתונים להשפעת המפלגה הקומוניסטית בפולין, לארגן הגנה עצמית. אנשים צעירים מסוימים, אף שלא הייתה להם שייכות לתנועה הקומוניסטית, החלו גם להשיג לעצמם נשק.

דיווח מדויק על אשר אירע בפשיטק, באותו יום שני, 9 במרץ 1936, הוא ממש לא אפשרי. מספר על כך פרגמנט אחר של הופעת פרופסור שור בסנט, שם הגיש שאלתה לשר הפנים בעת ההיא, רצ'קוויץ':

"כנופיות אנ-דקים התגודדו בין חנויות יהודיות ולא הניחו לאיכרים לערוך בהן קניות כלשהן. בערך בשעת הצהריים רצה איכר נחרץ לקנות דברי מאפה בחנות יהודים, ופרצה התכתשות. פניקה אחזה לפתע בהמון שנאסף בשוק. חלק מן האיכרים החלו לרתום את הסוסים לעגלות ולהימלט בחפזה. אחרים, מנגד, מושפעים מן ההסתה האנ-דקית המרעילה, פתחו בשוד של חנויות ודירות של יהודים".

באה ההתנגדות המאורגנת, ובמידה מסוימת הספונטנית, של הצעירים היהודים ושל חלק גדול מן האוכלוסייה היהודית בפשיטיק. מן התיאור ביומון הנזכר לעיל "גלוס פֶּרְנֶנְג" של לודז', מצטיירת תמונה זו:

"הכנופיות מגורשות מן השוק. הם עוברים לצדו השני של הגשר, אל חלק העיר זְחֶנְטָה. נועמים, משום שתכנית הרצח שלהם במרכז העיר לא צלחה, התנקמו ביהודים המתגוררים באזור זְחֶנְטָה ופודגוז'ה [פודגאייק]. הם נכנסים אל משפחה יהודית ענייה, אל הסנדלר יוסף מינקובסקי והורגים אותו מיד. אשתו מתה מפציעה בבית החולים בדרום; נפצעים קשה גם שני ילדים קטנים. בני הזוג מינקובסקי מותירים שמונה יתומים. שבועיים לאחר האירועים העקובים מדם, מתים שני קורבנות נוספים: החייט ז'סמן ומנדלבלום. בעת המנוסה מן השוק, בשעת המחומה הרבה, נופל סטניסלב וישניאק מקליע אקדח. שלום לסקו, חייט צעיר, נאשם בהריגת וישניאק".

הסיכום המזמם היה: חמישה מתים ולמעלה משלושים פצועים. נאסרים חמישים ושבעה אנשים, יהודים ופולנים, המועמדים לדין. להגנת הקרבנות היהודים מתייצבים, נוסף לעורכי דין יהודים נודעים במדינה, גם אנשים המייצגים את החלק הפרוגרסיבי בחברה הפולנית.

עורך הדין הנודע פטרושוויץ', דיקן הפקולטה למשפטים באוניברסיטת וילנה ויושב ראש "הליגה להגנת זכויות האדם", מגן על היהוד בן השישים [1] פלדברג; עורך הדין שומנסקי מגן על הנאשם המרכזי, שלום לסקו. מופיעים כסנגורים גם עורכי הדין הנודעים ברגסון, מרגוליס, אטינגר, קריגר, פניגשטיין, פסחלסקי, לוין.

"הגיבורים" האנ-דקים מיוצגים בהגנה עליהם בידי אמני התער הנודעים לשמצה, קובלסקי ושוויידל מלודז' ובידי עורכי דין מרדום ומוורשה, אשר בהופעותיהם העלו מצד אחד את האשמות הידועות מימי הביניים כנגד היהודים בכלל, ומצד שני – את המשנה החדשה ביותר של היטלר בדבר "פיתרון הבעיה היהודית".

מגני היהודים, קודם כל עורכי הדין פטרושוויץ', שומנסקי, ברגסון, חושפים את הרגעים החברתיים-פוליטיים המניעים את האנ-דקים וגם קבוצות ניכרות מן הסנציה השלטת להטות את האוכלוסייה האכזרית הסובלת מצוקה כנגד יהודים. "האם ברצח של שלושה מיליוני יהודים – קורא עורך הדין פטרושוויץ' תיגר – תיתנו אדמה לעשרה מיליוני איכרים כדי להקל את המצוקה בכפר? באופן זה אתם רוצים לפתור

את הקשיים הכלכליים הכאובים במדינה?! פוגרומים! זו תכניתכם, שבאמצעותה אתם רוצים לפתור את כל הבעיות הכאובות!" עורכי הדין פטרושוויץ' ושומנסקי חושפים את דברי השטנה של עורכי הדין האנ-דקים החצופים, אשר נטלו על עצמם את התפקיד הבזוי להגן על סיסמאות פוגרום.

אופיינית מאוד ההנמקה בפסק הדין במשפט פשיטיק. הנה ציטוט קטן: "בהתחשב ברצינות העובדה באילו נסיבות נחרגו בני הזוג מינקובסקי, בית הדין אינו מסוגל לפסוק את אשמת אחדים מן הנאשמים בביצוע מעשה הרצח".

*

לאחר שבועיים של מאבק עיקש מסתיימת שביתת הטקסטיל בניצחון הפועלים.

ב-17 במרץ 1936 מכריזים איגודי העובדים המקצועיים היהודיים ומפלגות הפועלים על שביתת מחאה של חצי יום. על אירועים אלה כותב העיתון "גלוס פורנני" של לודז':

"אות למחאה כנגד האירועים בפשיטיק וכנגד התקיפות האנטישמיות כלפי האוכלוסייה היהודית, התקיימה אתמול בעירנו, כמו בכל המדינה, שביתת מחאה מרשימה, שנמשכה חצי יום. שבתו יהודים וגוצרים. חרף העובדה שאך יומיים קודם לכן שב פרולטריון הטקסטיל לעבודה, הוא יצא שוב למאבק הזדהות, שאותו מנהלת האוכלוסייה העובדת היהודית. שבתו המפעלים הבאים: בחי החרושה של אטינגון שבתו כליל, מפעל המשי של קרוטושינסקי, בחי החרושה של מאזא ולמפרט, הירשברג והלברשטט, גרשובסקי; שבתו העובדים המאורגנים באיגודים מקצועיים של הביגוד והעורות, נגרים ואופים, מדפיסים וספרים. החנויות אף הן היו סגורות".

זה היה פרגמנט מן המאבק הגדול, שמעמד הפועלים, המוני העם הנרתבים בפולין, ניהלו כנגד האנטישמיות, כנגד הראקציה הפשיסטית הפרועה.

("פאלקשטימע", ורשה, מרץ 1966)

מתוך הפרק: המאורעות בפשיטיק, מרץ 1936, ע' 232 – 238.

דוד שטוקפיש רמת גן עיירתנו בוערת

(שלושים שנים לאחר הפוגרום וההתנגדות בפשיטיק)

מיד לאחר האירועים הטרגיים בפשיטיק, זעק משורר העם מ' גבירטיג בשיר "העיירה בוערת" ממש באורח נבואי את אזהרתו וזעמו. כיוון שגבירטיג נרצח בידי הנאצים בגטו קרקוב, והשיר הנזכר תאם את מצב הרוח של שארית הפלטה, הפך השיר למעין המנון או קינה על החורבן הגדול. האמת היא, כי "שרפה, אחים שרפה" כרוך בבערה בפשיטיק, מבשרת הבערה העצומה, המאוחרת, שכילתה שליש מעמנו. מה רבים הייסורים וההזהרה בשורות:

בה רוחות שחורות יסערו,
להבות חורבן יבערו,
עקבותיה לא נשארו,
היא עולה באש. [מתוך תרגומו של אברהם לוינסון]

בשנות ה-30 [של המאה ה-20] אכן בערה הקרקע תחת רגלי יהדות פולין. האש, אשר לובתה בידי האנטישמים האנ-דקים ופורעי "נארא" [המחנה הלאומי-רדיקלי]; מדיניות owszem [אזושה, אדבא: מדיניות של חרם כלכלי, אפליה אנטישמית, גירוש היהודים מעמדותיהם הכלכליות] של סקלדקובסקי והדאגה לשחיטה הומנית – אש זו זכתה לעידוד מצד השכן המערבי של פולין, גרמניה של היטלר. רוחות הזעף שבאו משם הפיחו עוד יותר את אש האנטישמיות המקומית. את הסטודנט היהודי במוסדות להשכלה גבוהה, ביקשו להושיב על "הספסלים היהודיים" ואת בעל המלאכה העני והסוחר בשוק גירשו מן הירידים והמסחר.

על קרקע מזהמת שכזו נולד לפני שלושה עשורים הפוגרום בפשיטיק, אך היה גם צד שני למטבע: התנגדות יהודית – מאורגנת, בעלת מטרה, אמיצה ונחושה. המרידה היא כנגד החוללנים הייתה כה עזה ויעילה, שבעבור שש שנים, לאחר ועידת ואנזה, כשהגרמנים החליטו להשמיד את יהדות אירופה, חקירת הכוח המניע והסיבות להתנגדות היהודית בפשיטיק הייתה להם שאלת חיים.

*

400 משפחות מנתה עיירה זו בנפת רדום, מחוז קילצה. 90% מהן יהודים. ודווקא יישוב כזה ביקשו האנטישמים לשחרר מיהודים. עוד בשנים 1934-1935 התנהלה באזור הסתה אנטישמית פרועה. היא החלה בעלונים, קריאות ומאמרי עיתון לקנות אצל פולנים בלבד ("שלנו אצל שלנו ומשלנו"), עד למשמרות ליד חנויות ודוכנים של יהודים. מאוחר יותר – תקיפות מצד חוליגנים ומעשי אלימות באודזיבול, קליף, ועד לפוגרום הגדול בפשיטיק עצמה.

זה קרה ב-9 במרץ 1936, בשושן פורים. האיכרים המוסתים מן הכפרים השכנים ואנשי משמרות שכורים החלו להשתולל תחילה בפרוורים פודגאיך ופיאסקי. חמושים במקלות, מוטות, יצולים, אבנים (חלקם גם עם נשק חם), פרצו לבתי היהודים, ביקעו ראשים, שברו רהיטים, חלקו מכות, ריסקו שמשות, זרעו חורבן והרס. אגב כך לא חמלו על זקנים וילדים. החייתיות של הרוצחים הרחיקה לכת, והם עינו למוות את הסנדלר יוסף מינקובסקי ואת אשתו חיה. לאחר מכן גררו מתחת למיטה את הילדים המבוהלים והכו אותם מכות רצח.

סברה היא, כי עם מות בני הזוג מינקובסקי נרגעו מעט האינסטינקטים החייתיים של הפורעים. מלאכת הרצח נעצרה. אך במרכז העיר, בשוק עצמו, גילו היהודים התנגדות עזה. הבחור האדוק בן העשרים, שלום לסקו, אף ירה מאקדה. איכר אחד נפל מת. בחורי פשיטיק היו מוכנים נפשית ומעשית להתנגדות, ויריד מלא איכרים ברח תוך בהלה ואימה מפני יהודים אמיצים. אחינו בני ישראל בפשיטיק, סירבו לסמוך על המשטרה, ודאי לא על הסטרוסטה, אשר לפני האירועים השיב באירוניה ובציניות לכל משלחת יהודית: "לפי שעה אין הרוגים".

רוח ההתנגדות הייתה כה מושרשת בפשיטיק היהודית, שאפילו הנאשם בן השישים ושמונה, לייזר פלדברג, הסביר באומץ לשופט: "אפילו אם אחת, אדוני השופט, היית גורם לי רעה, הייתי מתגונן". יצחק פרידמן, מחשובי המארגנים של ההגנה העצמית בפשיטיק (עלה לישראל), ידע לספר כי נציגים מן המפלגה הסוציאליסטית הפולנית (פ' ס' ס'), ממפלגת האיכרים, קומוניסטים ופולנים ליברלים, שיחפו פעולה עם היהודים, והיו מוכנים לעזור במאבק בחוליגנים.

עניין פשיטיק עורר הדים גדולים בפולין ובעולם כולו. יהדות פולין אף קיימה שביתת מחאה בת יום אחד; ג'וינט גייס סיוע לנפגעים; הסוכנות היהודית סיפקה סרטיפיקטים ליחומי מינקובסקי כדי שיעלו לארץ ישראל.

שלוש ערכאות משפטיות עסקו בפוגרום פשיטיק: בית הדין האזורי ברדום, בית הדין לערעורים בלובלין, בית הדין הגבוה בוורשה. על ספסל הנאשמים ישבו בערכאה הראשונה ארבעים וארבעה פולנים וארבעה-עשר יהודים. נשמעו 320 עדים פולנים ו-80 יהודים. נגזרו גזרי דין כבדים, ללא כל פרופורציה בין התוקפים וקרבנותיהם. ניתן לראות זאת מיד באופן בו חובר כתב האישום. כך כוחב יעקב לשצ'ינסקי, לכלכלן וסוציולוג נודע, שנכח במשפט פשיטיק:

"...הוא גורר את היהודים אל קדמת הבמה: הוא מציב אותם, שהרהיבו עוז להתגונן, בחזית, בראש. כך נפתח כתב האישום: 'היהודים יענקל-אברהם הבורג, לייזר פלדברג, יענקל זיידה, רפאל הוניג, משה פירשט, שאול קרנגל, משה צוקר, לייב לנגה, יצחק בנדה, יצחק פרידמן נאשמים, כי בזמן שאירעה ההתנגשות בין המשטרה והאיכרים, הם התנפלו על האיכרים שנחפזו לנסוע הביתה, כשהם מכים אותם במקלות ובאמצעים אחרים ומיידים בהם אבנים, כך פצעו את יוזף שימנסקי בראשו, והוא לקה בזעזוע מוח, ופצעו איכרים רבים אחרים, שקיבלו חבורות כחולות ונפיחות...'".

במשפט התמודדה קבוצת עורכי דין זוללי יהודים, ביניהם נכד של ההיסטוריון המומר הנודע קרויזהאר, עם מגני היהודים ברנסון, אטינגר, מרגוליס, קריגר ובראשם הפולנים האצילים: הדיקן פרופסור פטרושוויץ' ושומנסקי.

קודם שגזרו השופטים שנים של מאסר, פסקה העיתונות האנטישמית, בשמחה גלויה לאיד, את דינה על היהודים בפולין ועל פשיטיק היהודית. ב-25 במרץ 1936 כתב "דז'ניק נרודובי" [היומון הלאומי]: "אפשר לחיות בלי יהודים". ועיתון אנטישמי אחר חגג את ניצחונו: "יש להניח כי במקום פשיטיק היהודית, תתהווה פשיטיק פולנית טהורה".

נבואות אלה התגשמו. האנטישמים ייחלו וזכו לפולין ללא יהודים – אך עשה זאת האויב שלהם, גרמניה ההיטלרסטית. פרומה, משועבדת, שותחת דם, נאלצה פולין המובסת בשנת 1939 להפוך למקום המרכזי להשמדה הטוטלית של יהודים. כעבור חמש שנים הפכה גם פשיטיק יודן-ריין. אך עם פינוי כל האוכלוסייה היהודית של פשיטיק, בשנת 1941, שילחו משם גם את הפולנים. עשה זאת בחוסר התחשבות ובאכזריות, כלפי שני העמים, הכובש ההיטלרסטי, כי פשיטיק והסביבה היו אמורות להפוך לשדה אימונים ענק לחיל האוויר הגרמני, שקיבל משימה מיוחדת בתקיפה המתוכננת על ברית המועצות.

כעבור שנה, שוב מגלה הממשל הגרמני עניין בפשיטיק. הפעם, בעניין יהודי ספציפי, אף שזה מכבר לא היו עוד יהודים בעיירה.

א' רוטקובסקי מספר בבולטין של המכון ההיסטורי היהודי (ורשה, יולי-דצמבר 1955, מס' 15-16), כי אך ניגשו הרוצחים הגרמנים אל "הפיתרון הסופי" של שאלת היהודים, הם רצו לחקור וללמוד את ההתנגדות היהודית בפשיטיק בשנת 1936. מקרוב, מקום מושבו של ממשל הכיבוש המרכזי, גנרלגוברנמן [Generalgouvernement] הממשל הכללי לשטחים הכבושים בפולין, ומן העזרה העצמית היהודית ("ז" ס' ס' [Zydowska Samopomoc Spoeczna]), נשלחו שאלות בכתב ובטלגרף למחוז רדום וליודנרט המקומי: באיזה אופן הקימו היהודים את ההגנה העצמית שלהם בפשיטיק.

"האירועים המפורסמים בפשיטיק, שנחפרו ונחשפו בידי הכובש בראשית 1942, מקבלים ביטוי מיוחד ומעידים על אימה מטורפת של ההיטלרסטים מפני התנגדות אפשרית של ההמונים היהודים" – כותב א' רוטקובסקי.

*

"אל תעמדו, אחים, בחיבוק ידיים, אל תעמדו אחים, כבו את האש, עיירתנו בוערת!" [תרגום חופשי].

כך מסיים גבירטיג את שירו "העיירה בוערת", בידעה כי אחיו בני פשיטיק לא עמדו בחיבוק ידיים, הם ניסו לכבות את אש העיירה הבוערת.

אין ספק כי ההגנה העצמית היהודית בפשיטיק העניקה עידוד רב ודוגמה ללוחמים שלאחר מכן: בגטאות, ביערות, פרטיזנים וכל תנועת ההתנגדות באירופה הכבושה.

פשיטיק לא הייתה אפוא אבן דרך בלבד בקורותינו, אלא אף מורת דרך.

(“ישראל שטימע”, תל אביב, 9 במרץ 1966)

(המאמר, בנוסח שונה במקצת, נדפס גם בעברית ב”על המשמר”, תל אביב, 14 במרץ 1966. ע’ 157-160 בספר היכרון)

מתוך הפרק: המאורעות בפשיטיק, מרץ 1936, ע’ 238 – 244.

י' שמואלוויץ' מו יורק 35 שנים לאחר הפוגרום הידוע לשמצה בפשיטיק

יש תאריכים חשובים שיש לזכור כראוי. אך לרוב נשכח הדבר, משום שאנחנו חיים בזמנים שאינם רגילים. כך הדבר בחיים היהודיים בתחומים שונים. אולי אין לבוא בטענות אל איש, כי אנחנו הרי נסחפים תמיד במהירות בלתי רגילה אל תוך אירועים חדשים ומרתקים. עם זאת יש יהודים הזוכרים במדויק ומזכירים גם לאחרים. אינם מניחים לשכוח.

ראוי לומר זאת על יוצאי העיירה הפולנית פשיטיק. ליהודים מן העיירה ההיא יש סיבה מיוחדת לזכור בעצמם, להזכיר גם לאחרים, לא להניח לשכוח. מה שיוצאי פשיטיק אינם יכולים ואינם רוצים לשכוח, ומה שהם רוצים שגם העולם יזכור היטב, הוא בעל חשיבות היסטורית רבה.

כששומעים או קוראים את השם פשיטיק, מזכיר הדבר לא רק את הפוגרום הטרגי של פולנים אנטישמים בעיירה יהודית, אלא גם את ההתנגדות האמיצה של יהודים נועזים. זה מזכיר גם את ראשית הסוף האכזר של יהדות פולין המופלאה, כמעט אלף שנות חיים יהודיים ענפים במדינה ההיא, עולם יהודי מופלא אשר כלה בגז ובמשרפות אושוויץ, טרבלינקא, בלז'ץ, מיידנק, דכאו, סוביבור, ברגן בלזן.

במערכת "פארווערטס" נתקבלה פנייה ממדינת ישראל, מארגון יוצאי פשיטיק במקום, בבקשה שנכתוב על התאריך הידוע לשמצה בחיי היהודים בעיירתם בעבר. "רצוננו להזכיר בהזדמנות זו – כותבים מנהיגי ארגון יוצאי פשיטיק בישראל – כי בשנת 1942, בעיצומה של פעולת ההשמדה של היהודים בפולין, התעניינו הרוצחים הנאצים בארגון ההתנגדות היהודית בפשיטיק, כדי ללמוד על דרכי המרידה וההתנגדות כנגד משעבדי עמנו".

במה זכתה פשיטיק, עיירה קטנה סמוך לרדום בפולין, להיות כה מפורסמת בעולם היהודי והלא-יהודי?

במידה רבה, משום שהפגרום שהפולנים ביצעו ביהודי המקום היה כנבואה על העתיד לבוא על כל היהודים בפולין ללא יוצא מן הכלל. זמן קצר לאחר הפוגרום, התרחש אכן החורבן היהודי בידי הרוצחים הנאצים, שעזריהם הנאמנים היו גם רבים מן האנטישמים הפולנים.

פשיטיק הוכיחה כבר אז, כי פולנים בכל ממשל, אפילו תחת המשטר הקומוניסטי – מלאים שנאה כלפי היהודים. פשיטיק הייתה גם קריאה ודרישה ליהודים לא להמתין עד שיהיה מאוחר מדי, להציל עצמם ולכבוש את האש בעוד מועד.

האירוע ההיסטורי הטרגי בפשיטיק הוכיח כבר אז, עוד לפני מלחמת העולם השנייה, דבר נוסף: גבורה ואומץ יהודי, התנגדות יהודית והגנת כבוד העם, שהיו לימים סמל להתנגדות היהודית כנגד הנאצים; הגבורה בהווה של הבנים הגיבורים במדינת ישראל, כמו גם התנגדות וגאווה יהודית המופגנת כנגד שונאי עמנו גם בימים אלה בכל מקום.

בעירה הקטנה בפשיטיק חיו כ-500 משפחות יהודיות, כ-90% מן האוכלוסייה המקומית הכללית. ניתן לומר, כי פשיטיק הייתה עיירה יהודית במלואה, כפי שהיה הדבר במאות עיירות יהודיות אחרות בפולין שלפני המלחמה. מרבית היהודים בפשיטיק היו בעלי מלאכה עניים וטוחרים זעירים. עמלו קשה, תמיד עמוסי דאגות, איך להסתדר עם פרנסה.

ביהודים אלה, של העיירה פשיטיק, בחרו הפולנים האנטישמים לקרבנותיהם. לוח מטרה לתכנית אנטישמית רחבה, אותה רצו לבצע בעיירות יהודיות רבות אחרות. אך כבר אז, בפשיטיק, נתקלו האנטישמים הפולנים בהתנגדות יהודית ראויה, שהוכיחה מה יכול לבצע כוח יהודי מאוחד.

אנחנו יודעים היטב, כי בפולין שלפני המלחמה לא חסרו התנפלויות של פולנים אנטישמים על יהודים, רדיפות, שוד רכוש, מאבק כנגד סטודנטים יהודים, רדיפה כלכלית וכדומה. אך סיפור פשיטיק נשא אופי שונה לגמרי. האנטישמים נאבקו לעשות את העיירה יודן-ריין, כהתחלה והמשך לעיירות יהודיות אחרות בפולין. זה היה זמן קצר לפני

פרוץ מלחמת העולם השנייה, כשהשליטים הראקציונרים של פולין היו קשורים קשר הדוק להיטלרזם.

ב-9 במרץ ימלאו בדיוק שלושים וחמש שנים לביצוע השחיטה בפשיטיק בידי הפורעים הפולנים. לפתע באו איכרים מכפרי הסביבה ויחד עם הפולנים המקומיים בוצע הפוגרום ביהודים. החולגנים, המושיים בגרזנים, מוטות, אבנים, כלי ברזל, בולי עץ וחפצים אחרים, פוצו לפתע לבתי היהודים, הכו ללא רחם ופצעו עשרות יהודים – גברים, נשים וילדים. אגב כך שרדו התוקפים נכסים ורכוש יהודי.

כתוצאה מן הפוגרום בפשיטיק היו עשרות אנשים יהודים פצועים קשה, שהובלו לבית החולים. פרט לכך הכו הפורעים למוות את הסנדלר יוסף מינקובסקי ואת אשתו חיה. בנם בן השש, שמואל, הוכה אף הוא קשות בראשו במוטות.

אך היהודים בפשיטיק לא ישבו אז בחיבוק ידיים. החייתיות של האנטישמים עוררה מיד התנגדות מצד יהודי המקום, גם היהודים השיבו מלחמה והכו כראוי, פשוט משום שנאלצו להגן על חייהם מפני הרוצחים. היהודים בפשיטיק הפגינו אז גבורה יוצאת מגדר הרגיל בהגנה על חייהם. אלמלא כן, היו החולגנים הפולנים מצליחים לבטח להרוג עשרות אם לא מאות יהודים.

לפוגרום העקוב מדם בפשיטיק ולהתנגדות האמיצה של יהודי המקום לפני שלושים וחמש שנים היו הדים רבים בפולין וברחבי העולם. היהודים בפולין קיימו אז פגישות מחאה, בונד קרא לפועלים היהודים לשביתה כללית בת שעתיים, ג'וינט שלח מיד סיוע ראוי לנפגעים.

מאוחר יותר החקיים ברדום, בקשר לפוגרום, משפט גדול שנמשך שבועות אחדים. על ספסל הנאשמים ישבו ארבעים וארבעה נאשמים פולנים וארבעה-עשר יהודים. נשמעו 400 עדים, בהם 320 פולנים ו-80 יהודים. המשפט, בפולין שלפני המלחמה, נסתיים בגזר דין נלעג באורח טרגי. ארבעים וארבעה הנאשמים הפולנים, הפורעים, נידונו לעונשים קלים, חודשי מאסר אחדים בלבד. אך שבעה מן הנאשמים היהודים, שהגנו על חייהם, נידונו לחמש-שש-שבע-שמונה שנים בכלא.

מיד לאחר הפוגרום בפשיטיק, לפני שלושים וחמש שנים, עזבו יהודים רבים את העיירה. רבים מהם נסעו לארץ ישראל. בזמן שהתנהל המשפט, כתבו העיתונים הפולניים האנטישמיים, כי פשיטיק תהיה יודן-ריין, כי ניתן לחיות בלי יהודים. למרבה הצער, נתקיימה נבואה ארוכה זו כעבור שנים אחדות, בידי הנאצים. יהודי פשיטיק, יחד עם מיליוני יהודים אחרים בפולין, הובלו להשמדה. פשיטיק הייתה יודן-ריין לתמיד.

דוד שטוקפיש, עורך "ספר פשיטיק", כותב ב"ישראל שטימע" וב"על המשמר", ביום השנה השלושים לאירועי פשיטיק:

"מיד לאחר האירועים הטרגיים בפשיטיק, זעק משורר העם מ' גבירטיג בשיר "העיירה בוערת", ממש באורח נבואי, את אזהרתו וזעמו. כיוון שגבירטיג נרצח בידי הנאצים בגטו קרקוב, והשיר הנזכר חאם את מצב הרוח של שארית הפלטה, הפך השיר למעין המנון או קינה על החורבן הגדול. האמת היא, כי "שרפה, אחים שרפה" כרוך בבערה בפשיטיק, מבשרת הבערה העצומה, המאוחרת, שכילתה שליש מעמנו. מה רבים הייסורים וההזרה בשורות":

בה חוחות שחורות יסערו,
להבות חורבן יבערו,
עקבותיה לא נשארו,
היא עולה באש. [מתוך תרגומו של אברהם לוינסון]

יעקב לשצ'ינסקי, החוקר הכלכלי הנועד, המלומד וחבר מערכת "פארווערטס", כתב אז בקשר לפוגרום פשיטיק:

"יש עם זאת גם משהו מנחם... יהודי פשיטיק סירבו להיות כצאן לטבח! ... היו יהודים שהיו מוכנים לקרבנות הגדולים והקשים ביותר, ובלבד שלא ישימו את שמנו ללעג ואת כבודנו לשינוה!"

("פארווערטס", ניו יורק, 1 במרץ 1971)

מתוך הפרק: המאורעות בפשיטיק, מרץ 1936, ע' 244 – 249.

המטירולוגיה של יהודי פשיטיק

(פולנים מפשיטיק מספרים)

לפי הזמנת ועד מערכת ספר פשיטיק, התקיימה בנשיאות המועצה הלאומית בפשיטיק אספה מיוחדת של תושבים ותיקים בעיירה, בעלי מלאכה וסוחרים. האספה נוהלה לפי התור ביד: יושב הראש, יוזף טיז'וס; העורך יז' ו' הלב'ק; ד"ר יוזף ארצן-חולן; מסרו בה שורת הצהרות על החיים של יהודי פשיטיק עד שנת 1939 ועל המטירולוגיה שלהם עד שנת 1945 האזרחים הבאים: פרנצ'שק קוחרצ'ק, מזכיר המועצה לאורך שנים; ולדיסלו סובול; ין קובליק; יוזף טצ'ק; ואוואז'ניק קוט; מריאן פרינאס; קונסטנטי סטולקובסקי; ין בוחנסקי; יוזף טיז'וס. אנחנו מפרסמים את סיפוריהם ללא שינויים והערות.

א. חיים יהודיים בפשיטיק לפני המלחמה

בשל פרק הזמן הארוך המפריד בינינו ובין העת ההיא, הסיפורים קטועים ואנחנו מוסיפים רק מה שנחרת בזיכרון באופן מיוחד.

בפשיטיק היה ארגון חזק של פ' פ' ס' (המפלגה הסוציאליסטית הפולנית) ושל ק' פ' פ' (המפלגה הקומוניסטית הפולנית) שארגונים יהודיים שיחפו עמן פעולה. הפעילות המשותפת משכה את תשומת לבם של ביטאוני השלטון בעת ההיא, שלא התייחסו באהדה רבה מדי אל יישוב אשר 80% מתושביו יהודים ועוד היה לו שם של עיירה שמאלית (קומוניסטית). לכן החליטו השליטים להעניש את התושבים ואת ילדיהם, ובמודע לא גילו עניין בבניית בית ספר עממי. ממסמכים ארכיוניים נודע לנו, כי המשטרה והאדמיניסטרציה התייחסו באדישות לגילויים הפרובוקטיביים ואפילו ההכאות מצד א' נ' ר' (המחנה הלאומי-דזקלי, ארגון אנטישמי ימני קיצוני) אשר גם הסית את איכרי הסביבה שבאו לירידים בפשיטיק. לא רבים מן האיכרים היו בצד הארגונים השמאליים וניסו להגן על האוכלוסייה היהודית.

התארגנה גם חנועה ציונית (בית"ר) שהתכנסה אצל קרנגל ווא קומוניסטי, שהתאסף בעיקר אצל סטשק זריחטה. ניהלו את הארגון מוסק בורנשטיין וקירשנצווייג.

ראוי להדגיש כי סוחרים פולנים בפשיטיק שיחפו פעולה עם יהודים בתחום המסחר. גם למורים פולנים אחדים היה קשר קבוע ולבבי עם האוכלוסייה היהודית. התושבים היהודים והפולנים, במיוחד הנוער, ניסו לפעול במשותף. ארגנו בילויים משותפים, טיולים באופניים וברגל ותחרויות כדורגל. שמות אחדים של צעירים יהודים כאלה אנחנו זוכרים: חיל [יחיאל] והניך שטרומן [שטרסמן] והוריהם; לנג, ספיריטוס, הוניג, ורשבסקי, דניאל ריבא. מן הפולנים: פרינאס, שראדז, רושאק, סטמפנייוסקי, סקולימובסקי.

מדי שבוע החקיימו התכנסויות אצל רחל מילשטיין. פרט לכך היו מועדוני ספורט יהודיים וצוותי כדורגל: "מכבי", "גוויאזדר" [כוכב] (יהודים) "הוראגאן" (פולני), שהקפטן שלהם היה מריאן פרינאס. לא נעשתה הבחנה בין מועדון הספורט הפולני והמועדונים היהודיים.

ב. אבדן יהודי פשיטיק

לאחר כיבוש רדום, בספטמבר 1939, הקדישו הכובשים ההיטלריסטים מיד תשומת לב רבה "ליישוב הקומוניסטי", ומיד החלו הרדיפות כנגד האוכלוסייה היהודית. הכו את היהודים וכלאו אותם ימים אחדים במרתף בניין המועצה. שיחפו פעולה עם ההיטלריסטים פולנים רבים, שהפכו עצמם לפולקס דויטשה.

באחד הימים גירשו כ-500 יהודים אל הנהר והחזיקו אותם שם שעות אחדות במים. לאחר מכן נטלו הגרמנים תשלום על "מרחץ" שנעשה מטעמי היגיינה לכאורה. נהגו לרכז בשוק יהודים רבים ולהכותם שם. זה קרה פעמים אחדות עד שנת 1941. רוב הנוער היהודי ברח לרוסיה הסובייטית.

באחד הימים הציתו הגרמנים את בית הכנסת שהיו בו מזון וסחורות. כבאי האש הפולנים המתנדבים רצו לכבות את השרפה, אך הגרמנים מנעו זאת. לפני בניין המועצה גם שרפו המרצחים ספרי תורה וציוו על היהודים הלבושים למחצה, שזקניהם נגזרו, לרקוד ולשיר סביב לאש.

להמוני היהודים המעונים וחסרי הישע, חרף העזרה מן האוכלוסייה הפולנית, לא הייתה אפשרות להחזיק מעמד בפשיטיק. הגרמנים גם

גררו את היהודים לעבודות כפייה ואילצו אותם לשיר בפולנית את השיר: "היטלר הנהדר לימד אותנו לעבוד".

יהודים קראו לאחד מכלבי פשיטיק: היטלר. כשנודע הדבר לגרמנים הם דיכאו את היהודים עוד יותר.

לאחר כל הרדיפות האלה החל פינוי היהודים והפולנים. גירוש היהודים היה בינואר 1941, את הפולנים גירשו כעבור חודשיים, במרץ. בעת הפינוי קיבלו הפולנים מאה זלוטי כל אחד (איזה לעג!).

יש להדגיש, כי פולנים אחדים סיכנו את חייהם והסתירו יהודים, ביניהם המשפחות פרינאס וקובליק.

הכובש אף הרס את בית העלמין היהודי ואת הקברים. במצבות הורה לרצף את המדרכות בפשיטיק.

בעיירה עצמה הסתתרו במשך זמן מסוים שני יהודים צעירים בבונקר. פעם הבחינו הגרמנים בעשן עולה מתוך סדק. הם תפסו את שני היהודים והוציאו אותם. ידוע לנו גם, כי ביער זמץ'קובסקי הסתתרו במשך שנתיים אופה יהודי. גם בבית הקברות הסתתרו שבעה יהודים (כפי הנראה ממשפחת צוקר). בגלל הלשנה גילו את האומללים וירו בהם.

הגרמנים והקומיסר האוקראיני הפנו את כל האמצעים הברוטאליים לרדיפה ולאחר מכן להשמדה של האוכלוסייה היהודית. חלק הובלו אל ביאלובז'ג, שם ירו אנשי הגסטפו והז'נדרמריה בזקנים וילדים. חלק נשלחו אל טרבלינקה ושם נרצחו.

לבסוף בזזו את כל היישוב בפשיטיק שרפו אותו ויישרו את הקרקע.

מתוך הפרק: השואה, ע' 278 – 280.

ישראל טישלר אין די כוחות לספר על התקופה האכזרית ההיא

1. נולדתי בפשיטיק בשנת 1912. לאבי הייתה סדנת סנדלרים סמוך לבית הכנסת. למדתי ב"חדר" וגם בבית הספר פובשכנה, אך אבי האדוק חבין שאני "מתקלקל", מיהר להוציא אותי משם והכניס אותי לישיבה של פשיטיק. התחלתי ללמוד בחריצות רבה, ובסיום זכיתי בפרס הראשון. כיוון שאחי אהרן לא הצליח ללמוד אצל אבא סנדלרות, והייתי עד למכות שקיבל בגלל זה מאבא, חששתי מאוד שמא איאלץ לתפוס את מקום אחי על שרפרף הסנדלרים, לכן ניצלתי מכתב שכתב מיישיבת שדליץ [Siedlce] חבר שלי, מנדל הוניג, בחוד מפשיטיק, שהוא לומד שם בחנאים טובים מאוד. הלכתי עם המכתב אל הוריי ואמרתי שרצוני ללמוד בישיבת שדליץ. התחלתי שוב להתלבש באופן יהודי ויחד עם חברי מנדל קחלובסקי נסעתי אל שדליץ.

לאחר שלמדתי שנה בישיבת שדליץ, נסעתי אל ישיבת "בית יוסף", שזה מקרוב נוסדה באוסטרולונקה, אחת מרשת ישיבות שייסדו חסידי גוברדוק כשעברו, לאחר המהפכה הבולשביקית, מרוסיה לפולין (השם "בית יוסף" היה על שם רבם הגדול רב יוזל [יוסף הורוביץ], תלמיד של רב ישראל סלנטר, מחבר [הוסף "אגרת מוסר" לספרו של רמח"ל] "מסילת ישרים"). שם למדו יותר מוסר ומידות טובות מאשר תורה.

באתי הביתה לפסח ולא חזרתי עוד לישיבת אוסטרולונקה, אלא התחלתי ללמוד בישיבת אוטבוצק [Otwock], ראש הישיבה היה ר' מרדכי. הצלחתי מאוד בלימודים. באסיפת הורים בפשיטיק בבית שוחט העיירת, ר' יוסף-חיים [וייזר], שגם בנו יחיאל למד שם, טפח ראש הישיבה ר' מרדכי על שכמו של אבי ואמר: "בבן כמו שלך ראוי להתברך".

לפסח באתי שוב הביתה ובחול המועד נפגשתי עם בחורי ישיבה נוספים, בני עשירים: יוסף צוקר (בנו של אברהמצ'ה) ושלמה-מוטי שטרק, שהתכוון להיכנס לישיבה הוורשאית "מתיבתא". שם ניתן היתר הוראה כבר בכיתה ה'. הצרה הייתה, שבהשוואה לישיבות אחרות – שבהן למדו חינם ו"אכלו ימים" אצל בעלי-בתי – כאן, דמי הרשמה בלבד היו 500 זלוטי. פרט לארוחת צהריים שניתנה במטבח החינם,

צריך היה כל אחד לדאוג לעצמו לכלכלה, ביגוד, לינה. לא יכולתי אפילו לחלום על הוצאות כה גדולות.

רצוני ובקיאותי הגדולה בלימודים גברו על כל המכשולים. הצטיידתי במכתב המלצה מאת הרב של פשיטיק, שפירא, אל דוד שלו בוורשה, ר' נפתלי, יהודי צדיק, שמוצאו משושלת רבני אוטבוצק, וגם במכתב מאת גיסו של ר' נפתלי, ר' איצ'לה אופוצ'נר. מיד לאחר פסח יצאתי לדרך ללא פרוטה, נסעתי בעגלה עם חסידי גור, שנסעו אל רבם. מגריצה נסעתי ברכבת עד ורשה, ובעשרים הפרוטות האחרונות נסעתי אל ר' נפתלי. זכיתי לקבלת פנים טובה מאוד מצדו, הוא החזיק אותי אצלו עד אחרי שבת, וביום ראשון בבוקר הלך אתי אל הישיבה "מתיבתא". להפחעתי הרבה פגשתי שם כ-600 בחורי ישיבה שביקשו להתקבל, שעה שהיו רק מאה מקומות. לאחר בחינה בדף גמרא מקרי נתקבלתי מיד לכיתה ד. ר' נפתלי שילם עבורי סכום סמלי בלבד, 15 זלוטי.

חיי שם היו קשים ביותר. ישנתי בשטיבל של חסידי גור על ספסל. ארוחת בוקר וערב קיבלתי מן החסידים שהתפללו שם. לבגדים נקיים שלחה לי אימא עם בעלי עגלות מפשיטיק, ואני שלחתי אתם את המלוכלכים. הבנתי כי ילד מבית עני כמו שלי, לא יוכל להתגבר על הקשיים של לימודים כאלה. עדיף לדאוג לתכלית. לכן עזבתי את הישיבה והלכתי ללמוד מקצוע במפעל לגרביים. בזמן הראשון השתכרתי 10 זלוטי בלבד לשבוע וישנתי במפעל. כעבור שלושה חודשים למדתי את המקצוע וכבר הייתי מסוגל להשתכר יותר, אך פרצה שביתה שנמשכה חקופה ממושכת ובלית ברירה שבתי הביתה.

הוריי רגזו עליי על שעזבתי את הישיבה. הרב וגם ר' איצ'לה אופוצ'נר היו מוכנים לחמון בי בשכר לימוד וכלכלה, ובלבד שאשוב לישיבה. אך אני החלטתי, אחת ולתמיד, לשים קץ לחיים לא פרודוקטיביים ולחפש תכלית.

מאוחר יותר שלח אותי הרב אל לודז', אחיו היה שם רב, ולבנו יהושע (חתנו של הרבי מסטריקוב) הייתה חנות ספרים שנזקקה לעוזר. עבדתי בחנות הספרים, אך אכלתי וישנתי אצל אביו, הרבי ר' שלום.

כעבור כמה חודשים מצאתי עבודה במקצוע שלי, גרביים. הנחתי לחנות הספרים, השתכרתי די לשכירת דירה לעצמי וכעבור זמן קצר פתחתי מפעל קטן לגרביים. כך חיית עד פרוץ המלחמה. הוריי, משלא הייתה להם פרנסה בפשיטיק, באו אל לודז', אך מאז שעזבתי את הישיבה היינו מרוחקים.

2. ב-8 בספטמבר 1939 הודיע הרדיו הפולני, כי על כל חייבי גיוס לצבא לעזוב את לודז' לעבר ורשה. יצאתי לדרך עם חברים נוספים, אך בגלל ההפצצות לא הגענו לוורשה גם לאחר ארבעה שבועות. בראותנו מרחוק את חורבנה של עיר הבירה, החלטנו לשוב אל לודז' וביום אחד עשינו את הדרך ברגל.

מאוחר יותר חליתי בטיפוס. כששמעתי שהרופא רוצה לשלוח אותי לבית חולים, לא הסכמתי, כי חששתי שהגרמנים יירו בכל החולים. הרופא הרגיע אותי, הזמין אמבולנס וחוביל אותי לבית החולים של רדוגושץ' [Radogoszcz]. לאחר אשפוז של ארבעה שבועות שבתי הביתה.

לאחר מכן שכרנו, כל המשפחה, עגלה ויצאנו אל קונסק [Konsk], שם גר אחי המבוגר יותר, אהרן. אך המצב שם החמיר במידה כזו שהוריי חזרו אל פשיטיק ואני אל לודז'.

ימים אחדים לפני הקמת גטו לודז', תפסו אותי לעבודת כפייה, ויחד עם עוד אלפי יהודים נשלחנו למחנות שונים בסביבה ובעיר עצמה. לאחר שמונה ימים העבירו אותנו לקרקוב, הקהילה היהודית דאגה לנו למקומות לינה בבתי כנסת, בתי מדרש, גימנסיות. ישנו על הרצפה דחוסים כמליחים. אוכל קיבלנו במטבחי הקהילה – פעם ביום מעט מרק גריסים חרוכים, ללא טיפת שומן. עבדנו אצל הגרמנים: ניקנו, רחצנו, תיקנו ועשינו עבודות שחורות למיניהן.

עבדתי כך עד אביב 1940, נותרתי עירום ויחף. לכן עזבתי את קרקוב, ליד נובו-קורצ'ין [Nowy Korczyn] חציתי את הנהר ויסלה בסירה ובאתי הביתה, לפשיטיק, דווקא בזמן שהידנרט קיבל פקודה מן הגרמנים לספק שלושים יהודים צעירים לעבודה בחוות סוחה, בקרבת ביאלובז'א. שעה שצעירי פשיטיק העשירים פדו עצמם בכסף, שלח

היודנט במקומם בחורים עניים; הבטיחו לשלם 30 זלוטי לחודש, להביא אותנו הביתה מדי שבת וכעבור חודשיים להחליף אותנו בקבוצה אחרת.

בשני החודשים הראשונים קיים היודנט את שתי ההבטחות. כשהתחלנו לדרוש שיחליפו אותנו, כי קרב הסתיו, צחקו לנו. הם אמרו שאנחנו כבר לא שייכים להם, אלא לגרמנים; חדלו לשלם לנו ולהסיע אותנו הלך ושוב. נאלצנו ללכת ברגל, עבדנו בקור. היודנט שילם רק עבור מעט המזון.

החלטנו למרוד ולעזוב את העבודה. להישאר בפשיטיק לאחר מכן לא היה אפשרי, נסענו אפוא ביום ראשון והתפזרנו בעיירות הסביבה, אחד בלבד נשאר בפשיטיק בתור מחוץ.

ביום שני בבוקר גילו הגרמנים שאנחנו נעדרים מן העבודה. הם באו אל פשיטיק בכרכרה והחלו לירות באוויר, האיכרים והיהודים ביריד המלא נפוצו לכל עבר תוך פניקה גדולה. הרוצחים נכנסו אל היודנט ורצו לקחת אותם לעבודה במקומנו, במאמצים רבים הצליח היודנט לפדות עצמו בכסף ומתנות והבטיח כי שלושים האנשים יבואו לחווה לעבודה. הם שלחו לקרוא לנו באמצעות המקשר שלנו, הבטיחו לקיים את שלושת התנאים: לשלם, להסיע לעבודה ובחזרה, להחליף כעבור חודשיים.

הנחנו להם לשכנע אותנו, חזרנו לחווה, קיבלנו עונש קטן וניגשנו לעבודה. אך היודנט שוב לא קיים את הבטחותיו. הקור היה עז, לא יכולנו לשאת והחלטנו, כי מדי שבוע לא ישובו שניים-שלושה לעבודה. כך עזבו כל השלושים אט-אט את החווה (חידה היא לי עד היום מדוע לא הגיבו הגרמנים כשתבחינו כי מדי שבוע חסרים אנשים אחדים ולבסוף לא נשאר שם איש).

בעת הפינוי מפשיטיק נסעתי אל אחי, אל קונסק, לראות אם ניתן להתיישב שם. אך מיהרתי לשוב ודיווחתי להורים כי המצב שם לא טוב. לכן נסענו כולנו אל ווליאנוב [Wolanów], שם התייצבתי מרצוני לעבודה אצל הגרמנים, אשר בנו מחנה לשבויי מלחמה רוסים.

למרות שחברת "וייס" שילמה מעט, מךך אחד ליום, בשל מחסור במקורות פרנסה אחרים, זה היה הטוב. תחילה הייתי מועסק בעבודה שחורה. לאחר מכן התייצבתי כמתורגמן בחברת הבנייה, שהעסיקה טכנאי חשמל פולנים שלא הבינו גרמנית. המנהל שלי היה גרמני מברלין בעל שם פולני קלוצ'קובסקי. יחסו אליי היה טוב מאוד.

בקיץ 1941 ביקר אצלנו לפתע הרמן גרינג. הוא בחן את המחקנים הצבאי שהגרמנים בנו שם. בגלל הביקור הלא-צפוי, פרצה פניקה בקרב המהנדסים של מנהלת הבנייה, כי אני, יהודי, הסתובבתי בפרוזדור ללא סימן ההיכר היהודי. הם נבהלו מאוד, תפסו אותי והכניסו לחבית ריקה שניצבה בפרוזדור וכיסו אותי. כך שכבתי בחבית זמן ממושך, עד אשר גרינג עזב.

מקרה אחר שחיי היו תלויים בשערה:

המנהל שלי, קלוצ'קובסקי, נסע במשאית צבאית לוורשה להביא ציוד אלקטרוני. ביקשתי ממנו לקנות למעני מעט בגדים ולבנים, כי הכול עליי כבר היה קרוע. בגטו ורשה שרר אז רעב עז ויהודים מכרו את כותונתם האחרונה בחמורה לפת לחם. הוא אמר לי להצטרף לנסיעה ולמזוד את הבגדים. התפתיתי, ויחד עם שרברב יהודי מרדום, ברוך; טבחית פולנייה וכמה אנשי צבא גרמנים, יצאנו לדרך. בבואנו אל גריצה, עצר הרכב למלא בנזין, ומיד הוקף בז'נדרמים גרמנים. הם התפלאו על הימצאותם של אזרחים ברכב צבאי והחלו לבדוק את המסמכים. לברוך ולטבחית היו אישורים טובים, אותי ביקשו לעצור. משמעות הדבר הייתה מוות, כי גריצה כבר הייתה ריקה מיהודים. כל הגרמנים, ללא יוצא מן הכלל, יחד עם המנהל שלי, קלוצ'קובסקי, אמרו שאני נחוץ מאוד בתור מתורגמן, בלעדיי מנהלת הבנייה לא שווה דבר. לאחר ויכוח ממושך הניחו לי, ובאנו לגטו ורשה. הרכב הועמד בגטו ואנחנו התפזרנו, כל אחד לענייניו.

אני והטבחית הלכנו אל וולובקה, שם אפשר היה לקנות בגדים בזול. ברחוב לשנו ראיתי חנויות יהודיות עם כל טוב. לעומת זאת [ברחוב] ז'ולנה ראיתי מתים ברעב מוטלים ברחוב, מכוסים בעיתונים.

לאחר קניית מעט בגדים חזרנו אל הרכב ונסענו "הביתה".

3. בסוף קיץ 1942, עוד כשעבדתי בחברת הבנייה "וייס" בחוות שצ'לקוב [Sczalkow], הסבירו לנו כי היום לא נעבוד יותר. ילך כל אחד הביתה, יארוז את החפצים ויביא אל החוות. אפשר אפילו שכל אחד יביא את משפחתו לגור כאן.

הלכנו לעיירה ומצאנו שם בלבול מוחלט, אנשים לא ידעו מה לעשות. במאמץ רב הצלחתי לשכנע את הוריי, את אחותי ובעלה, את אחותי הצעירה ללכת אתי. הם רצו לנסוע אל שידלובצה [Szydłowiec], לשם עזבו מרבית יהודי העיירה.

באנו אל שצ'לקוב עם עוד מאה גברים, נשים וילדים בוגרים. אכסנו את כולם באסם. מאוחר יותר הקימו למעננו צריף. הציבו את כולם לעבודות שונות. הרוב עבדו עם גרמנים מיוגוסלביה. נשים מבוגרות עבדו במטבח, גברים מבוגרים וילדים – בעבודה קלה. המשגיח שלנו היה גרמני מיוגוסלביה והסתדרנו אתו באופן טוב למדי.

מאוחר יותר נחקבלה פקודה שאנשים לא פרודוקטיביים לעזוב את החווה ולנסוע אל שידלובצה או אל פשיסחה. מנהל המחנה הרכיב רשימה של בלתי פרודוקטיביים. נודע לי כי גם הוריי ברשימה. הלכתי אל מנהל המחנה בטענה שאינני רוצה שישלחו את הוריי, כי אינני יודע אם עוד אראה אותם. לטענה שאבי אינו כשיר לעבודה, אמרתי כי אני מסכים שייקחו מן הקבוצה שלי איש צעיר ובמקומו יציבו את אבי, ואני בטוח שהתפוקה תהיה זהה. שימשרתי אז כמכין חומרים לשבעה בניינים, ועמדו לרשותי שמונה אנשים. אמרתי בגלוי, כי אם ישלחו את הוריי אסע אתם. הסוף היה שהוריי נשארו.

כך עבדנו עד 1943. היהודים שהלכו לעיירות פשיסחה ושידלובצה, הובלו לאחר מכן אל טרבלינקה והומתו שם בגז.

לאחר הפינוי הראשון הבינו הגרמנים, כי יהודים רבים חמקו מן האקציה. חלק הסתתרו אצל איכרים, אחרים ביערות. הם פרסמו בעיתונים הודעה בדבר ייסוד ארבעה אזורים יהודיים מיוחדים בפולין, שם יישבו את כל היהודים והם יוכלו לחיות בשלווה עד סוף המלחמה. היהודים רשאים לנסוע לשם באופן חופשי בכל אמצעי התחבורה.

קשה לומר שיהודים אכן האמינו בכך, אך כיוון שלא היה היכן להסתתר, התמלאו "ערי היהודים" עד מהרה. לאחר מכן כיתרו אותן גרמנים ואוקראינים חמושים במכונות ירייה, גירשו את היהודים לתחנת הרכבת והובילו אל טרבלינקה.

אצלנו, בשצ'לקוב, היה שקט יחסי עד שבא למחנה פירר ברקמן, גרמני רוצח, גובהו שני מטרים. מראהו הטיל אימה. הוא היה מנהל מחנה ווליאנוב, ולא היה יום שלא ירו שם בכמה יהודים. הוא בא אל שצ'לקוב ופקד כי עשרים גברים בריאים (אני וג'יסי מרדכי קופרווייס בתוכם) חייבים לעבור למחנה שלו תוך שמונה ימים.

בשורת איוב זו פגעה בנו קשה. לכל אחד מן העשרים היו אישה או הורים שנאלצו להיפרד מהם. אני נאלצתי לעזוב את הוריי ואחייתי, וגם להיפרד מתנאים לא רעים. בבואנו למחנה של הרוצח ברקמן, היו לנו שם עבודה קשה, מכות רבות ומעט מזון.

4. חודשים אחדים לאחר עבודה זו, בא ברקמן למחנה ונכנס לחדר הוועד היהודי. מיד הורחנו כי בואו אינו מבשר טוב, כי מחר יקרה משהו. במילה "משהו" יכול היה כל אחד לשבח מה שהפנטזיה הרעה שלו לחשה לו. אי-שקט השחרר במחנה, בלילה ההוא כבר לא ישנו. הייתי עם ג'יסי, ובלילה ההוא חשתי כי הוא מתכוון לברוח. כיוון שלא שיחק אותי בתכנית, העמדתי פני ישן.

בשעה שש בבוקר, כשהגונג קרא לנו לעבודה, לא היה צליל – אות שהיום שונה משאר הימים. היום לא הולכים לעבודה.

כששוטטתי במחנה פגשתי חבר שבא יחד איתי משצ'לקוב, שם השאיר אישה וילד. החלטנו לברוח יחד אל שצ'לקוב, להסתתר שם עד חלוף האקציה.

אמרנו ועשינו. לארוח מזוודות לא נזקקנו, נדחקנו מבעד לתיל וברחנו. רצנו באימה גדולה קילומטרים אחדים עד שצ'לקוב. כשקרבו אל הצריף הזהירה אותי אמי לא להיכנס פנימה. לא חבנו למה, אך לא היה פנאי לחשוב, רצנו לשדה והסתתרנו במקום מגודל עצים עבותים.

כעבור חמש דקות בא לשם גיסי עם עוד צעיר מפשיטיק, שמואל בלינדר. הם ברחו יחד עם יהודים נוספים מפשיטיק. כיוון שלאחרים היה כסף ונשק ולא רצו לקחת עמם את השניים, הם באו לכאן.

ישבנו במקום המסתודר זמן קצר. התחילו לבוא קרובים של מי שעבדו במחנה שצ'לקוב. הם הביאו אוכל וכך הסגירו את מקום מחבואנו. כששוטרים של מחנה ווליאנוב באו לחפש, הם מצאו אותנו בקלות. קשרו את ידינו, ובשעה שהם נסעו בכרכרה, נאלצנו אנחנו לרוץ לפנים עד למחנה. ברקמן ציווה להושיב אותנו בבונקר – משם עוד לא יצא איש בחיים.

בשבחנו בבונקר ראינו, ארבעתנו, כי אנשים שבים מן העבודה. האקציה כנראה נדחתה. סברה היא, שראו בנו אסירים חשובים, כי בלילה הציבו שמירה חזקה. זכינו להגיע לבוקר, אך שוב לא נשמע הצלצול הקורא לעבודה, כנראה היום תחיה האקציה. ואכן, השכם בבוקר באו אנשי הגסטפו מרדום. הורו לכולם לצאת מן הצריפים, הציבו בקבוצות, קראו שמות. כל זה נמשך שעות אחדות. כשסיימו אתם, בא תורנו. ברקמן כנראה הודיע לגסטפו שאסר ארבעה אנשים שברחו. לפתע נפתח הבונקר, בכיר הגסטפו מישש את שרירי כל אחד מאתנו ואמר: "לשמים הם יגיעו בין כה וכה, יעבדו לפי שעה".

בו ביום הביאו אותנו, עם עוד כמה מאות יהודים, ממחנה וולאנוב אל מחנה סטרחוביצה [Starachowice]. אנשים כבר שבו מן העבודה ויכולנו לראות באילו תנאים עלובים הם חיים. נדיר שהייתה למי מהם כוחנות לעורו. בבוקר, לפני ההליכה לעבודה, הם מקבלים מנת לחם במשקל 300 גרם, בבית החרושת הם רשאים לקנות מרק ב-30 פרוטות. בשובם מן העבודה הם מקבלים במטבח המחנה מרק שאינו ראוי לאכילה.

למחרת לא אילצו אותנו ללכת לבית החרושת לעבוד. החירו לנו יום מנוחה. חלק הארי הלכו לעבודה מרצונם, כדי למצוא לעצמם עבודה "קלה". אני ועוד מספר אנשי וולאנוב נשארו במחנה. היינו בדעה כי זיה לצרה בשעתה.

לפני הצהריים הודיע רמקול המחנה כי על אנשי וולאנוב להתייצב ליד משרד הממשל. שם הציבו אותנו ליד הקיר והורו לבעלי המקצוע להתייצב: פחחים, בנאים, זגגים ואחרים. נבחרו שניים-עשר אנשים ממקצועות שונים. לפתע בא מנהל העבודה, שרוט, וקרא: "טישלר". הוא ודאי התכוון לעובד נגרות, אך אני הרמתי את ידי, כי שם משפחתי הרי טישלר. נכנסתי למשרד. ליד השולחן ישב גרמני גבוה ושאל אותי אם אני בעל מקצוע משובח. כבר רציתי להשיב שאינני נגר, אך לפתע נשמע מאחוריי ביידיש: "יהודי טיפש גרוע מגוי, משומד". שוטר יהודי רמז לי לא לחשוש. ואכן השבתי: "יאווהל" [כן].

מיד באה משאית גדולה, עלינו והתכוננו לנסוע. בינתיים באו אנשים מבית החרושת. כששמעו כי אנחנו נוסעים לאוסטרובצה [Ostrowiec], הציעו להתחלף בתמורה לסכום כסף גדול, אחד מהם רצה לתת 5,000 זלוטי בתמורה למקום.

5. באנו אל אוסטרובצה. סודרנו במחנה משפחות קטן צ'קטושיצה. ההבדל בין המחנה כאן ובין מחנה סטרוביצה אשר בו רק לנו, היה עצום, פשוט לא יכולנו להאמין. בסטרוביצה ישנו על דרגשי עץ חשופים וכאן על מצעים לבנים. המזון גם הוא היה טוב יותר והשמירה קלה. על אוקראיני נאסר להיכנס אל אוסטרובצה.

למחרת לא הציבו אותנו לעבודה בבית החרושת, אלא הובילו מחוץ לשערים ואמרו שנעבוד בעיר. שם הקבוצה שלנו: "דיוור ויישוב". עלינו לשפץ בתי פולנים למען גרמנים ובתי יהודים למען פולנים. לעבודה נלך ללא סימן היכר יהודי.

כיוון שנסעתי בתור נגר, ציוותו אותי אל נגר נוסף מרדום, סיטלמן, איש מקצוע אמתי. אולי גם הוא לא היה מומחה גדול, אך אני הרי לא יודע להחזיק משור ביד. בדרך לא חדל להתעניין בי ולשאול, דווקא בפולנית, אם יש לי מושג בנגרות.

ביום הראשון, בלכתנו לעבוד בעיר, עברה עליי חוויה מיוחדת. נכנסנו אל הדירה של ר' משה אייבשיץ, שם אכלתי מזי יום שלישי כבחור ישיבה, כשלמדתי לפני שנים בישיבת אוסטרובצה. בלב הולם חשבתי על גורל בעלי הבית הקודמים, מי יודע אם משהו מהם עוד כאן.

עבודתנו בדירה הייתה התקנת רצפה למען הדיירים הפולנים החדשים. נטלתי משור לנסר לוח, לא הלך. מיטלמן התכעס וצעק (שוב בפולנית), שאני נגר כשם שהוא מיילדת. לאחר מכן הלך אל מנהל העבודה וטען שאני מעולם לא עסקתי בנגרות. להפתעתי הרבה השיב לו המשגיח שאינו צריך להתפאר כל כך בידע המקצועי שלו, כי "היהודים רק רוצים לשרוד את המלחמה והטרחה בעניין כל הידע שלהם היא תירוץ בלבד". בהצביעו עליי הוסיף: "לא אשלח אותו חזרה לגיהנום של סטרובוצה רק בגלל שאיננו נגר. כבר אמצא לו משהו אחר". למחרת אכן ציוות אותי אל בנאי פולני, שאתו עבדתי זמן ממושך.

החברר לימים כי מחנה סטרובוצה השאיל אותנו למחנה אוסטרובצה לשלושה שבועות בלבד. בתום הזמן בא רכב והחזיר אותנו. במחנה היו אז כ-2,000 יהודים. שררו רעב נורא, זיהמה ואימת מוות, החורף היה קשה. ישנו על דרגשי עץ חשופים. בקור, בלילה, נאלצנו ללכת פעמים אחדות לבית השימוש שנמצא בקצה השני של המחנה. בדרך לשם חטפנו מכות מן השומרים האוקראינים.

באותו חורף (1944) שמתי לב כי מכנסיי קרועים מאוד, לא אפשרי ללכת לעבודה. הראיתי לשוטר היהודי, שהוביל אותנו לעבודה בבית החרושת. הוא אמר כי הוא במקומי לא היה הולך לעבודה עד אשר וולפוביץ', מנהל העבודה היהודי, ייתן לו מכנסיים. כך עשייתי. שלושה ימים לא יצאתי לעבודה.

ביום השלישי, בעודי משוטט במחנה, קלטתי מילים, שמחר בבוקר יתרחש משהו. החלטתי ללכת לעבודה למחרת. בבוקר התייצבתי יחד עם הקבוצה שלי ליד השער והלכנו לבית החרושת. בשעה שתיים-עשרה בצהריים בערך כבר סיפרו כי במחנה הייתה אקציה. הוציאו 170 אנשים, בהם ילדים ואימהות (שסירבו למסור את ילדיהן), חולים וכאלה שלא יצאו לעבודה. האקציה נקראה "פירלי". אותו חדר קרה בו ביום בכל המחנות בסביבה: אוסטרובצה, סקארז'יסק [Skarzysko], רדום, בליז'ין [Blizyn]. הושיבו את האנשים במשאיות סגורות שהותקנו בהן ברזי גז ובדרך המיתו אותם בגז. את גופות המתים קברו בפירלי [Firlej], סמוך לרדום. לפנות ערב הביאו למחנה את בגדי האנשים.

6. עבדתי במחנה זה עד מאי או יוני 1944. באחד הימים שחררו אותנו מן העבודה בבית החרושת וזמן-מה הסתובבנו ללא עבודה. ברור היה כי מתכוננים לשלוח אותנו לאושוויץ. הפחד מאושוויץ היה כה גדול, שאנשים אחדים התאבדו, עוד קודם שהחלו בהובלה.

באחד הלילות נשמע קול חזק של מטחי מכונת ירייה, כמעט מעל לראשינו. למחרת ריכזו את כולם למפקד, ונדע שבילילה ברחו 200 אנשים. למרבה הצער רבים מן הבורחים נותרו תלויים ירויים על החומה שסביב למחנה.

כעבור יום באו קרונות משא, העמיסו מאה אנשים על קרון. למרבה המזל היה הקרון שלי פתוח, והיה לנו אוויר בשפע. מן הקרון הסגור, שנסעו בו מנהלי המחנה עם אנשי הקאפו שלהם, הורידו באושוויץ עשרים וכמה מתים. אמרו, כי למראה אושוויץ הם התחילו לגנות זה את זה על חטאים שונים, פרצה שם קטטה, והם חנקו איש את רעהו.

כשירדנו מן הקרונות באושוויץ, הובילו אותנו למרחץ. עד שלא יצאנו ממנו היינו בטוחים כי באושוויץ מרחץ משמעו משרפות. לא זיהינו זה את זה, כי לקחו את בגדינו ונתנו לנו אחרים. נמוכים קיבלו בגד ארוך וגבוהים בגד קצר. לא התאפקו מצחוק, אפילו במצב העגום. מאוחר יותר התחלפנו בבגדים.

אף שלא עברנו בבואנו את הסלקציה "ימינה שמאלה", הובלו הלא-כשירים לעבודה – להמתה בגז. הנותרים הוכנסו למחנה הצוענים. בלילה הראשון בבירקנאו ראינו, מבעד לסדקי הבלוק, את כל הצוענים נלקחים מן הבלוקים הסמוכים, למשאיות, להמיתם בגז.

עתה אני מגיע לתקופה הטרגית ביותר של חיי מחנה, אך אני חש כי אין בי די כוח לספר על כך שוב, אם אתחיל להעלות על הנייר את קורות האימה והייסורים בימים ההם...

מתוך הפרק: השואה, ע' 281 – 292.

שאול קירשנצווייג זכרון יעקב פרגמנטים של גבורה וייסורים

1. נולדתי בפשיטיק. בתום שש שנות לימוד, התחלתי לעזור להוריי באטליו. כשהתגבשה בי מעט המודעות, הצטרפתי לבית"ד והייתי פעיל בגיוס כספים. אך יותר משאספתי אצל אחרים נהגתי לתת מכיס, כי הייתי בעל אמצעים. בגלל כוחי והאומץ שלי מינו אותי תמיד כסדרן באספות חגיגות ופגישות שונות, כי מאבק המפלגות אצלנו היה חריף, במיוחד ברחוב היהודי.

ב-1929 נקראתי לצבא הפולני. אולי אחד מאלף חיילים יהודים, הוצבתי במשמר הגבול – ק' א' פ' (Korpus Ochrony Pogranicza). שירתי בגבול הסובייטי מעבר לסטרנופול.

בשובי מן הצבא, פתחתי אטליו משלי והרווחתי היטב. כשעמדתי פעם לפני האטליו, סמוך למפעל מי הסודה של הרשלה, הבחנתי ליד הבאר, באמצע הרחוב, בפקיד ההוצאה לפועל, סאלבן, דוחף וגורר את גברת לוונטל, עד שנפלה. דמי רתח בי, במכה אחת הפלתי את המעקל על הקרקע. כשקם ושלף את האקדח, חטפתי ממנו את הנשק קודם שהספיק לירות. מיד אסדו אותי ושלחו לרדום כלל. לאחר השתדלות רבה וכסף שוחררתי כעבור ארבעים שמונה שעות.

ב-1934 יצאנו, חבורת יהודים מפשיטיק, לחורשה לנשום מעט אוויר צח. זה היה בשבת לאחר הארוחה. לפתע בא הפריץ של אובלס [Obias], אנטישמי, בלוויית שומר היער וכלב גדול, ולקח מאשתו של ברוך אייזמן את המעיל והכובע. הם ישבו בנחת עם ילד בעגלה. הוא גם התכוון לקחת את חפציה של פייגה פרידמן, אחותו של איצ'ה, שבאה אליי וביקשה עזרה. ניגשתי אל הפריץ וביקשתי שיחזיר את החפצים. במקום זה הוא שלח את ידו ורצה להסיר גם ממני את הכובע. השלכתי אותו על הקרקע, שומר היער והכלב ברחו באימה גדולה. הרמתי את החפצים שנלקחו והחזרתי ליהודים. עזבנו את החורשה.

הפריץ הודיע למשטרה מיד, ונאלצתי להסתלק מן העיירה. הודות לפחח זוכהולץ, שחיפה את הגגות אצל הפריץ, הוא מחל לי על העניין. כשהיה רואה אותי טפח על שכמי והזכיר את החבטה שנתתי לו.

ב-1935 הכרתי נערה מרדום, מרים גרינצווייג. כתבנו תנאים, מכרתי את האטלז שלי בפשיטיק ועברתי לרדום. פתחתי שם אטלז והרווחתי חיטב. התחתנתי וגרתי ברדום עד שהוקם שם הגטו.

2. ב-1941 בא אליי אחי הצעיר שהשתחרר מכלא שיראדז [Sieradz], שם ישב חמש שנים על חלקו בהגנה העצמית בזמן פוגרום פשיטיק. הוא חשש לשוב אל פשיטיק, שלחתי אותו לכפר, אל פולקס דויטשה מילר ממלודוצ'ין [Mlodeczin], מכר טוב שלי, שסחרתי אתו בקביעות עד למלחמה, וביקשתי ממנו לספק לי מעט מזון בגטו. במקום לעזור לי, הודיע לגרמנים שאני יהודי עשיר. שני פולקס דויטשה חמושים נכנסו לגטו והתחילו לשאול עליי. עמדתי אותה שעה עם קבוצת יהודים בחצר של ז'יטניה 5, שם גרתי. בראותם את הגרמנים נפוצו היהודים לכל עבר, אני נותרתי על עמדי. שאלו אותי היכן גר קירשנצווייג. הצבעתי על חלון בקומה הראשונה ורציתי להסתלק. אך הם כבר לא הניחו לי והורו לי להצטרף אליהם ולהראות את הדירה. לבסוף הודיתי כי אני קירשנצווייג. הכו אותי עד זוב דם, אזקו אותי והוליכו אל [רובע] פלאנטה [Planty], שם הייתה המפקדה של אס-אה.

הכו אותי עד שכל גופי התנפח. משם הובילו אותי לכלא ברחוב ורשה, שם פגשתי את אחי יוסף ועוד יהודים מפשיטיק: יענקל מילר, נפתלי ברקוביץ' ואחרים. הכו אותנו מדי יום. כל לילה הוציאו קבוצת יהודים, הובילו אותם, מעולם לא ידענו לאן נעלמו.

ישבתי כך ארבעה שבועות בכלא. באחד הלילות הוציאו כ-800 יהודים, קשרו את ידיהם, העמיסו אותם, בקבוצות של 80 איש, על משאיות. ישבנו זה על זה מבלי לדעת לאן. בדבר אחד היינו בטוחים: מובילים אותנו כדי לירות בנו. לבסוף נעצרו המשאיות. עמדנו כמה שעות ושמענו יריות בהתמדה, חיינו לתורנו. לפתע שמענו שריקת קטר. הגיעה רכבת, ודחסו אותנו עם המחטים לתוך קרונות המשא. כל הלילה הובילו אותנו ללא אוכל, ללא מים וללא אוויר.

בבוקר עמדה הרכבת מלכת. כעבור שעה הסתדרו משני הצדדים אנשי אס-אס. פתחו את הקרונות, קראו לנו לצאת. תחת מכות ממוטות וכלי ברזל קפצנו מן הקרונות. רבים נפלו מחים במקום. בין המחטים זיהיתי את שני האחים פינקלשטיין מרדום, קצבים; את הקצב יוסף

קירשנבוים, את ולוול שוחט ושלמה אפל (סוחר שכיניו פומפ). נשמתי לרווחה לאחר שהכניסו אותנו לאושוויץ.

3. כעבור ימים אחדים פגשתי שם את אחיה של אשתי, יונה גרינצווייג. פרצנו בבכי כילדים קטנים. שאלתי על משפחתי, אך הוא לא ידע דבר, כי לאחר מאסרי נתפס והובל לאושוויץ. הציבו אותי ואת גיסי לעבודה קשה מאוד – נשיאת לבנים, תוך כדי ריצה, לכסות בהן את הבוץ. כל זה מלווה מכות של מקלות וכלי ברזל, היה עלינו לעבור כמו דרך אש, כל פעם שיצאנו וכשחזרנו מן העבודה. ברוב ייאוש, כשגיסי כבר לא היה מסוגל לשאת, הוספתי לו כוח בביטוי הגרמני: "אבד האומץ אבד הכול". כי מי שנפל לא קם עוד. רק הודות לכוחי הרב ולרצוני לא נפלתי תחת למכות.

בינתיים לקחו את גיסי לעבודה במקצועו, טכנאי אלקטרוניקה. בפרוטקציה של פולני, הוא קיבל אותי בחור עוזר. כאן נשמתי קצת לרווחה. הפולני היה מרוצה ממני, כי בעת נשיאת עמודי הטלפון והתיל לא ידעתי מנוחה. כך עבדתי עד ספטמבר 1942.

4. בשעת הסלקציה הובילו אותי עם אחרים למכרות הפחם ליד קטוביץ. פגשתי שם את יענקל מילר מפשיטיק. את גיסי גרינצווייג לא ראיתי עוד.

הובילו אותנו לעבודה במכרות ברגל, תחת משמר, 10 ק"מ הלוך וחזור – בשידה לפי הקצב. מי שלא הציב רגליים נכון או לא שר בקול רם מספיק, הוצא מן השורה והוכה למוות.

כריית הפחם הייתה לפי מכסה שקבע מנהל העבודה. מי שלא עשה את המכסה, לא חזר למחנה, אלא נשאר למשמרת השנייה, עד לבוקר. קיבלתי בתור עוזר בחור יהודי בן 28 מבלגיה, עזריאל וייס, אדוק מאוד. הוא לא אכל את המרקים, רק 200 גרם לחם ליום שקיבלנו. מובן שלא היה מסוגל לעמוד במכסה, והפולנים משליזה, המכונים שלונזאקים, הכו אותו מכות נמרצות, יותר מאשר הגרמנים.

קיבלתי על עבודתי הטובה עשר סיגריות, שיחדתי את מנהל העבודה, והוא הציב את הבחור בתור עוזר שלי, וכך, ממש הצלתי את חייו. יחד החזקנו מעמד עד 1945.

כשקרבו הרוסים, פינו אותנו אל פרנוולד, גרמניה. הביאו לשם עשרות אלפי אנשים ממחנות שונים שפנו. הביאו לשם מצרפת גם את בני פשיטיק: אברהם של טוביה, בנו של שמואל פרידמן, חתנה של פייגה-חוה, לייביש בוימן (ביאדאק) עם אחיו ועוד אחרים, שאת שמותיהם אינני זוכר.

עשרה ימים החזיקו אותנו שם ללא מזון ולבנים. לא פלא שפרצה מגפת טיפוס קשה, שהפילה מאות אנשים. הגרמנים אמרו, כי המחלה חוסכת להם עבודה, אין צורך להמית את היהודים בגז או לירות בהם. לא התירו לנו להסתובב באופן חופשי במחנה עצמו, כל אחד היה סגור עם החבורה שלו, שאתה בא.

כעבור עשרה ימים בחרו בבריאים יותר ושלחו אותם למקום בו ניסו הגרמנים להקים מפעלי תחמושת חדשים במערות ההרים, לא רחוק מניימרוק. היה עלינו להוציא את האבנים. זו הייתה עבודת פרך. שם ניגש אליי דוד ריבא מפשיטיק והציג אותי בפני חבריו מצרפת: "זהו חייצוק (הכינוי שלי בפשיטיק), איש צעיר זה, בהיותו באושוויץ, במכרות הפחם, הציל ממוות יהודים רבים".

מאוחר יותר הביאו טרנספורט גוסף, ביניהם: פינחס שוויצר, איציק, חתנו של קוראנט. פרצתי בבכי ואמרתי: "מילא, אני כבר אבוד, לא אצא מן הגהינום, אך עליך חבל לי".

5. כעבור שלושה חודשים באה פקודה לסגת, שוב החישו אותנו ברגל, ומי שישב לרגע, נורה מיד. בהיותי מותש מן ההליכה הארוכה ללא מזון ומשקה, רציתי למות. התיישבתי וחיכיתי עד שיעבור הסוד והמשמר יירה בי. בינתיים בא הרשל ספר, שהוביל בעגלת יד מזון של אנשי האס-אס. הוא עזר לי לקום ועודד אותי, כי השחרור כבר קרוב.

באנו לצ'כיה, למחנה טרזיינשטט. חליתי במשך חודשיים תמימים. בינתיים שוחררנו. הצלב האדום הצ'כי קיבל לידי את המחנה. לקחו

אותי לבית חולים. חבריי מפשיטק חזרו בינתיים לפולין. הם לא שכחו אותי ואך שמעו שהחלמתי, באו ולקחו אותי הביתה.

הובלתי הביתה מטען גדול של בגדים ומזון שהצלב האדום נתן לי. בבואנו לתחנת הרכבת של רדום, תמחו הפולנים: "כל כך הרבה יהודונים נשאתם!?" ללא בוש לקחו את החפצים והמצרכים הטובים. ברחוב לובלין 27 התקבצו כל אנשי פשיטק, חיינו כמשפחה אחת, שבראשה עמד רחמה קרנגל. איש לא רצה לשוב אל פשיטק, אף שגם ברדום הייתה האנטישמיות עזה.

6. באחד הלילות נכנסו הרוצחים של "צבא המולדת" [Armia Krajowa] חנועת מחתרת פולנית לבית מספר 21 שלושה בתים לפנינו, ושיספו בסכינים גרונות של קצין סובייטי, יהודי, וזוג יהודי שיצא שעות אחדות קודם לכן מן החופה. בעתה אחזה בנו. איש לא רצה להישאר עוד ברדום. החפזנו. חלק לערים אחרות בפולין, חלק אל מעבר לגבול – לגרמניה ולצרפת.

אני נסעתי לגרמניה לחפש את משפחתי. בפלדאפינג [Feldafing] פגשתי בן של אחותי, מרדכי כהן (עלה לישראל). הוא עבד שם ביער בתמורה למזון בלבד, אסף עצים. מיד לקחתי אותו אליי ולא התרתי לו לעבוד כה קשה.

ב-1946 הכרתי אישה מלודז', גלברט שם נעוריה. לאחר הקמת מדינת ישראל, באתי עם אשתי ואחינו לישראל.

מתוך הפרק: השואה, ע' 293 – 298.

כשפרצה מלחמת העולם השנייה, הייתי אצל אחותי וגיסי בבוסתן חכור, גדול מאוד, שעבדו בו שומרים אחדים. אחד מהם ברת, הוא היה מרגל גרמני.

כשהגרמנים כבר היו קרובים למקום, רצינו לשוב הביתה. נסענו בעגלה רתומה לסוס. היה לילה אפל מאוד. כשהגענו ליער, החלו לירות. הסוס נבהל והפך את העגלה. פחדנו להמשיך בנסיעה וחזרנו אל הבוסתן. הייתה שם בקתה שגרנו בה, אך בשובנו, היא הייתה חפוסה בידי פליטים שהיו בדרכם מלודז' לוורשה. הם נכנסו לבוסתן ושכבו לישון בבקתה. נשארתי יושבת בעגלה.

האיריות גברו, חששתי שקליע עלול לפגוע בי, נכנסתי אל בית השומרת ולנתי שם. במשך כל הלילה נסעו הגרמנים ברכביהם וירו. מי שהיה בדרך, נהרג.

בבוקר באו גרמנים לחפש נשק. הם לא מצאו דבר והלכו. נוצרים מן האזור או סתם עובדי אורה נכנסו לבוסתן וקטפו את כל התפוחים. העצים נותרו ריקים. הייתה לגיסי עגמת נפש גדולה, כי מן הבוסתן הענק הוביל תיבת תפוחים אחת בלבד. הוא שילם אלפי זלוטי, ונותר דלפון.

לאחר מכן נסעתי הביתה לפשיטיק. מצב היהודים היה רע מאוד. פולקס דויטשה, סייד זירות, היה לבעל הבית בעיירה. הוא עינה והכה את היהודים, מדי יום הומצאו גזרות אחרות כנגד היהודים. הגרמנים לא נצרכו לעשות בעצמם את המלאכה של רדיפת יהודים – היו להם עוזרים נאמנים מקרב הפולנים המקומיים. אני זוכרת שניגש אליי פעם פולני ואמר: "אתכם, היהודים, ישחטו את כולכם".

פעם נלקחו יהודים רבים ורוכזו בשוק. בחרו מחוכם את הקשישים בעלי הזקנים, נתנו בידיהם רובים והורו להם לרוץ. אגב כך הכו אותם ולעגו להם. זה התרחש בנוכחות היטלריסטים שבאו על אופנועים. פינחס, עושה המוקיים, הוכה עד זוב דם. כל היהודים אולצו לעמוד ולהביט בעינויים שעינו אותם.

גרנו סמוך לדדך. יומם ולילה נסעו טנקים גרמניים, כלי רכב וארטילריה כבדה. בלילה לא הייתי מסוגלת לישון מן הרעש, וביום הם הלכו בין הבתים וגררו אנשים לעבודה. חייתי בחדה גדולה. החלטתי לברוח למקום כלשהו, לא לראות את הצרות. הודות לאחי (היגר לאמריקה), עזבתי יחד אחרו את העיירה והצלחנו להגיע לגבול הרוסי. גם שם עברנו רבות, אך ניצלנו.

מתוך הפרק: השואה, ע' 298 – 299.

פייגה-לאה קופרווס חיפה ניצולתי מאושוויץ

אני ילידת פשיטיק. לימים עברו הוריי אל לודז'. אבי סחר בנוצות. אני למדתי ייצור גרביים ועבדתי בזה. ענף הגרביים היה מאורגן ב"פועלי ציון" שמאל, וממילא הצטרפתי לארגון, אף שקיבלתי חינוך דתי בבית הספר "בית יעקב".

לאחר כיבוש לודז' בידי הגרמנים, בידיעה כי בערים הגדולות קשה יותר בזמן מלחמה מאשר במקומות קטנים, וכיוון שהיה לנו בית משלנו בפשיטיק, חזרנו לעיירה שלנו. כיוון שדירתנו הייתה מושכרת ליענקל מילר, נאלצנו לעבור להתגורר אצל סבא. סבלנו חורף תמים קשה, בצפיפות גדולה, בלי פרנסה. באביב 1941 פינו אותנו עם תושבי העיירה. נסענו אל ווליאנוב, מרחק 12 ק"מ מפשיטיק. שם הכרתי את בעלי מרדכי קופרווס, סוחר, והתחתנתי אתו. החתונה הייתה צנועה מאוד, חופה וקידושין נתן השוחט מפשיטיק, הרשל זלצשירר.

לאחר שהייה של שנה בווליאנוב, נשלחנו לחוות סטז'לקוב [שצ'לקוב]. יכולנו לנסוע לגטו שידלוביץ, אך אחי ובעלי עבדו בחווה, לכן נסענו כולנו לשם. במחנה סטז'לקוב עבדנו קשה מאוד, הועסקנו בחברת בנייה גרמנית עד שנת 1943. מאוחר יותר שילחו משם את בעלי ואת אחי. בסתיו 1943 שלחו את עובדי הכפייה מחוות המחנה אל בליזין סמוך לסקרז'סקו. רעבנו שם ועבדנו בתנאים קשים מאוד בסדנאות צבאיות שונות, הכנו מדים, נעליים, מגפיים, גרבי צמר, כפפות וכדומה.

בגלל התנאים הלא-אנושיים פרצה שם מגפת טיפוס קשה שהפילה 50% מן העובדים. גם אני ואחותי הינדה חלינו בטיפוס. לקחו אותנו לבית חולים, הרופאים היהודים והאחיות ממש הקריבו עצמם כדי להציל אותנו. אך הם היו חסרי אונים, כי הגרמנים לא סיפקו תרופות. רק בעלי אורגניזם איתן שרדו את המשבר. לאחר שנת סבל במחנה העבודה הנורא, שלחו אותנו לאושוויץ. תחילה שלחו את אבי, שעבד שם כסנדלר, אל מחנה פולטובה.

באתי לאושוויץ עם אמי ואחותי. פגשנו שם בני פשיטיק ווליאנוב רבים. הם סיפרו לנו, כי בעלי ברח ממחנה סטרשוביצה, אך לא ידעו היכן הוא. במחנה הנשים באושוויץ הסתובבנו בחוסר מעש. גם את

האח ישראל פגשו באושוויץ. מארבות שלוש המשרפות עלה עשן. היכינו לתורנו. אימא שלנו ועוד נשים מבוגרות וילדים קטנים, שאותם לא הספיקו לשרוף, הוחזקו מבודדים בצריפים סגורים. אנחנו לעומת זאת יכולנו לנוע בחופשיות ברחבי המחנה.

לאחר חמישה חודשים באושוויץ, החלו לשלוח טרנספורטים של אנשים צעירים. לאן? לא ידע איש, אף שהגרמנים אמרו ששולחים אותם לעבודה. אני ואחותי הסתתרנו כל הזמן, כי רצינו להיות יחד עם אימא שלנו. אך בטרנספורט האחרון, לאחר סלקציה של ז'ר מנגלה הידוע לשמצה, שלחו אותנו ברכבת. כעבור כשבועיים באנו לעיירה הזקסית הקטנה, שרפשטיין. עבדנו שם, עשר שעות ביום, במפעל תחמושת, בתנאים קשים מאוד, תמיד רעבות, עייפות. מזל שהצריפים שלנו היו קרובים למפעל, כי כבר לא היה לנו כוח ללכת. לאחר שבעה חודשי עבודה, החזית הייתה כה קרובה, שהפצצות נפלו בעיירה. שוב פינו אותנו, הובלנו ברכבת זמן ממושך ובלי מזון, עד טרזיינשטט. עוד כשהיינו בהסגר, בסוף אפריל, שמענו את הדי הקרבות האחרונים שהתנהלו עם שרידי הצבא הגרמני המוכה.

ב-9 במאי שוחררנו בידי הרוסים. לאחר השחרור נראינו כמתים חיים – חולים, שבורים, גלמודים. לצלב האדום הצ'כי הייתה מלאכה קשה עד שעלה בידו להעמיד אותנו על רגלינו, להלביש ולהנעיל אותנו מעט. פגשונו שם בני פשיטיק רבים: יענקל מילר, שכננו בעבר; אסתר הברברג ואחותה רחל (שכינויה קוקיה); מלכה פרידמן ואחותה שפרה; שרה-לאה קוראנט, אחותה רחל ובעלה פינצ'ה שווייצר.

לאחר שהתאוששנו מעט, נסענו כולנו לפולין, להתעניין, אולי ניצל מישהו. ברדום פגשו את אימא שלנו ועוד כמה נשים מבוגרות, בהן רייזל קוראנט. בנס לא הספיקו הגרמנים להרוג אותן. אמי סיפרה לי כי בעלי הצטרף לאחר בריחתו אל הפרטיזנים ביער ושרד את המלחמה. עכשיו הוא בוורשה ומשרת במיליציה. מיד נסעתי לוורשה, בעלי השתחרר מן המיליציה. לאחר שישה חודשים ברדום, נסענו למחנה הגרמני פלדאפינג. משם עלינו לארץ ישראל בשנת 1949.

מתוך הפרק: השואה, ע' 300 – 302.

צבי טפר ירושלים בעבודת כפייה ובמחנות המוות

בני משפחתי היו קצבים במקצועם. כל אחד בעיר הכיר את אבי, יצחק טפר, ואת חיוכו טוב הלב. כינו אותו יצחק ויז'יצר. עשה טובות ברצון.

כשהתרחש הפוגרום בעיירה בשנת 1936, עוד הייתי ילד. אך אני זוכר את האירועים עד היום. זה היה בשבת לעת ערב, אמרו שאיכרים רבים מן הכפרים באים העירה כדי להרוג יהודים. אך היהודים שלנו התכוננו להתנגדות. ניהלו אותה: לייזר פלדברג, יוסף קירשנצווייג, יצחק פרידמן ואבי. האיכרים לא באו בערב ההוא. הפוגרום החל ביום שני. האיכרים הרסו חנויות של יהודים, שברו שמשות, השליכו אבנים. כילד עשו עליי רושם עז מותם של בני הזוג מינקובסקי ומאסר היהודים.

ב-1937, י"ח בתמוז, מת אבי לפתע. עול פרנסת המשפחה נפל על אמי ועל אחי משה (היגר לקנדה). יצא אז חוק שאסר שחיטה יהודית. סבלנו מזה מאוד, כי פרנסתנו הייתה על סחר בבשר.

*

כשפרצה המלחמה, והגרמנים נכנסו לעיירה, נאסרה לחלוטין שחיטה כשרה. שחטנו בחשאי והובלנו את הבשר לרדום. פעם, כשאימא הובילה בשר, שמעה על ביקורות המתבצעות בדרך. היא רצתה לרדת מן העגלה, הסתבכה באופן ושבירה רגל. נאלצו לקטוע את הרגל ולהרכיב פרוטזה.

נוסף לצרות אלה החליטו הגרמנים להקים שדה תעופה בעיירה שלנו ושילחו את כל היהודים אל ביאלובז'ג. שם חל איסור חמור לסחור בבשר. אצלנו התנהל מסחר שלם בבשר, גם טחנה קטנה לסחינת קמח. הלשינו עלינו. הז'נדרמריה נכנסה, ערכה ביקורת ומצאה בשר. אחי משה נאלץ לברוח, ואני החייצבתי בז'נדרמריה במקומו. הוכיחי כהוגן. לאימא לא עשו דבר, אותי החזיקו בכלא שבועיים. המפקד איים בעונש מוות, אם לא אגלה היכן אחי. לא אמרתי, שוחררתי כי הייתי צעיר מכדי לעמוד למשפט. ביוסף קירשנצווייג ירו בגלל הברחת בשר כשר.

הגרמנים החלו לשלוח יהודים לעבודות שונות. חלק נשלחו למפעלי תחמושת ברדום. גם אחי משה נשלח לרדום. אותי שלחו לעבודת אדמה. חטפתי מכות, כי הייתי חלש לעבודת פרך שכזו. לאחר מכן נשלחתי לרדום, למקום בו עבד אחי. מאוחר יותר – אל סקרזיסקו, HASAG Werk A [מפעל למוצרי מחכת, בזמן מלחמת העולם השנייה היה ליצדן נשק גדול והיו לו מפעלים בגרמניה וגם בפולין, נעזר בעבודת כפייה]. שם עבד גם מרדכי גלצ'ווסקי (גר בתל אביב). לאחר מכן שלחו אותי למחנה מוות HASAG Werk C. המצב שם היה רע. כבר הייתי מוזלמן. לא קיבלתי אוכל, לעומת זאת קיבלתי מדי יום מכות מן הגרמנים והאוקראינים. הייתי ברשימה השחורה של מיועדים להיירות, אך המקומי מזה, כשאני מסתתר במפעל. אילו באתי למחנה הייתי אבוד. זמן ממושך ביליתי במפעל. אוכל נתן לי מנהל העבודה, פולני טוב שריחם עליי. כבר הייתי נפוח – הרגליים, הידיים, כל הגוף.

פעם אחרת, בשעת סלקציה, נבחרתי עם גער נוסף להיירות. אך מנהל עבודה גרמני הציל אותי, הוא לקח אותי אליו לעבודה.

מאוחר יותר שלחו אותי לראקוב, סמוך לצ'נסטוחוב [Częstochowa], אל מפעל נשק. שם השתפר המצב. האוכל היה טוב יותר וגם העבודה. היהודים והמשטרה היהודית נהגו לעזור לעובדים.

רצוני להזכיר קאפו יהודי ממפעל C בסקרז'יסקו, אייזנברג שמו. הוא הרג אנשים רבים, היה גרוע מן הגרמנים. בעת הפינוי הרג אם ובתה. האם הייתה כבת שישים והבת בת שבע-עשרה. האם יועדה להיירות, והבת באה להיפוד, הקאפו התנפל עליהן בכידון והרג את שתייהן.

מ-HASAG הועברתי אל בוכנוולד. במחנה המוות ההוא נפלו אנשים כזבובים. היה לי מזל, בחרו ילדים בגילי והחזיקו אותנו בצריפים במשך חודשים אחדים. קיבלנו אוכל טוב יותר – יותר לחם ומרק. לאחר מכן שלחו אותנו לעבודה בקודליץ סמוך לליפציג. אינני זוכר כמה זמן עבדתי שם. לפתע החלו להוליך אותנו ברגל לילות תמימים. הבנו כי המלחמה קרבה לסיומה, ראיתי שבדרך מצטרפים אלינו גרמנים רבים, המסתתרים אפילו בין הפליטים. למרות שסופם כבר היה קרוב, ירו השומרים בכל בודת.

שני גרמנים זקנים, ששמרו עלינו, ריחמו עליי ובחרו בי ובנער נוסף לגרור את עגלת החפצים שלהם. בתמורה קיבלנו מהם אוכל. בדרך פגשתי את שאול קירשנצווייג. הוא היה מת למחצה. עודדתי אותו שהמלחמה תסתיים בקרוב, נחתי לו מעט אוכל. שימח אותי שאני מסוגל לעזור לו במשהו.

באנו לטרזיינשטט. שם הוחזקנו בהסגר ימים אחדים. האוכל היה טוב יותר, כי הצלב האדום דאג לנו וסיפק מצרכים.

כאשר שוחררנו, חלו אנשים רבים ומתו, משום שהתנפלו על האוכל. שאול קירשנצווייג היה אף הוא חולה קשה, הוא נלקח לבית החולים בטרזיינשטט, שם שהה זמן-מה והחלים.

מטרזיינשטט נסעתי לפולין לחפש את משפחתי. למרבה הצער, מכל משפחתי הגדולה מצאתי רק את אחי משה (היגר לקנדה), את דודגיתי פייגה איידלבוים (קנדה) ואת הדודן קובלח (רמת גן).

מתוך הפרק: השואה, ע' 302 – 305.

חמר קויפמן קריית מוצקין יחידה נותרתי ממשפחתי

א. כשכבשו הגרמנים את עיירתנו, מינו את הפולקס דויטשה המקומי, סייד דירות, כמשיגה על היהודים. הוא נתגלה כסדיסט גדול: תפס יהודים לעבודה, ייסד אותם מאוד, אנס אותם להתרחץ בנהר בחורף ועל כל "עברה" קלה ירה למוות מיד.

באחד הימים, הייתה כפי הנראה הלשנה, באה לביתנו משאית עם אנשי אס-אס. מיד ניגשו אל הקיר הכפול שבנינו עם פרוץ המלחמה, שם הוסתרה כל הסחורה והחליפות החפודות. הם הרסו את הקיר ולקחו את כל רכושנו.

בעת הפינוי מן העיירה, נסענו עם יהודים נוספים מפשיטיק אל סקארישיוו [Skaryszew]. בשארית הנכסים ורכוש שעוד היה לנו מפשיטיק, הסתדרנו במקום החדש. אבי שב לעסוק בחייטות, אך ללא שוליות. בעצמו נאלץ לייצר פרנסה לכל המשפחה. איכרים קנו אצלנו, בחשאי, את החליפות המוכנות, בתמורה לכסף או למצרכים. כך חיינו לא רע כשנה בערך.

בשנת 1942 כיתרו הגרמנים את העיירה, הלכו מבית לבית והוציאו את כל הגברים, גם את אבי עם השוליה יידל גולדשווסקי, ושלחו את כולם למחנה העבודה קרושיין [Kruszyn]. זמן-מה הניחו למשפחה, אך באותה שנה נשלחה אמי עם שתי בנות ובן אל שידלוביץ. שכרנו דירה אצל אישה יהודייה זקנה וגרנו שם עד לחגים.

בסתיו שוב עשו הגרמנים מצוד בעיירה. אמרו כי רק על אנשים צעירים. כבר הייתי נערה בוגרת, נראיתי כמו בת עשרים, אמי הסתירה אותי במיטה, כיסתה במזרנים וסברה שלא ימצאו אותי. הגרמנים דקרו בכלי המיטה בכידונים, השליכו הכול לקרקע וגילו אותי. הם הורו לי לצאת מן המיטה, כעונש לא התירו לי לקחת עמי בגדים חמים ומזון, ואף לא הניחו לי להיפרד מאמי ומאחיותיי. למזלי, עוד לפני שהסתירה אותי, חלתה אמי על צווארי שקית עם כסף.

אנחנו, החטופים, היינו כשבעים צעירים. הוכנסנו לבית הכלא העירוני ובו בערב הוליכו אותנו ברגל אל סקרז'סקו. באנו לשם בשעה שתיים

בלילה. מיד נלקחנו למרחץ, וראינו כי בערך מחציתנו חסרים, הם פיגרו בדרך ונורו מיד.

הורצנו למרחץ עירומים, גברים ונשים יחד. בבואנו להתלבש, כבר לא מצאנו את חפצינו, לא כסף או תכשיטים. הם לקחו הכול.

לפני הכניסה לצריפים, הוצבו גברים ונשים, בנפרד, למפקד. גרמני, כנראה מנהל המחנה, שכינינו אותו הגיבן, ויהודי בשם אלברט, זקן הצריף, הזהירו אותנו, בגרמנית ובפולנית, לשמור על משמעת, להשגיח זה על זה שלא נברת, כי יירו בכולם.

למחרת, לאחר המפקד, הובילו אותנו תחת משמר אל מפעל התחמושת והציבו כל אחד לעבודתו. לי נתנו ארבע מכונות לבדיקת תרמילי הקליעים. היה עליי לסלק תוצרת פגומה ולהשאיר את הטובה. המחלקה שלנו נקראה "רובאות חדשה". חובה היה לבצע את המכסה במשך משמרת של שתיים-עשרה שעות, שבוע אחד ביום ושבוע אחד בלילה. מי שלא מילא את המכסה, לא יכול לשוב לצריף, אלא נשאר עם המשמרת השנייה. לכן נאלצנו לעזור זה לזה (לי לא היה צורך לעזור, נהפוך הוא, אני עזרתי לאחרים).

בעניין האוכל היה גרוע יותר. בגלל חינוכי הדתי (למדתי בבית ספר "בית יעקב"), לא הייתי מסוגלת בשום אופן לקחת אל פי את שני המרקים שקיבלתי מדי יום. אכלתי רק 200 גרם לחם עם מרגרינה או ריבה. אינני יודעת כמה זמן הייתי מחזיקה מעמד, אלמלא מעט הכסף שהצלחתי להציל והודות לכך קניתי תוספת לחם ותפוחי אדמה אצל הפולנים שעבדו במפעל וגרו כבני חורין. התנהל מסחר ער. אך כשהכסף אזל, היה רע. למזלי נודע לי באיזה מחנה נמצא אבי, ובעזרת הפולני סטמפיאן, מכונאי שפיקה על המכונות שלי, יצרתי קשר עם אבי. הוא שלה לי כסף, מצרכים ובגדים. פעמים אחדות הביא לי אבי חפצים, עד שחוסל המחנה ועובדי הכפייה נשלחו אל שידלוביץ. עם זאת הוא חי שם בחופש יחסי, עבד וטחר.

אבי רצה להוציא אותי (בעזרת אותו סטמפיאן) מן המחנה אל שידלוביץ, או שהוא יבוא אל סקרז'יסק. לא רציתי שאבי יעזוב בגללי חיים חופשיים ויעבור למחנה הקשה של סקרז'יסק. סטמפיאן אפילו

הביא לי בגדים של אשתו וחעודה שלה, ולאחר העבודה נכנסתי לבית השימוש, החלפתי בגדים והתייצבתי בין הנשים הפולניות שגרו בעיר, וכבר עמדתי לצאת אתן. אך בבואנו לשער, בלם אותי כוח נסתר, חזרתי אל שורות הנשים היהודיות ושבתי לצריף. כך ניסיתי פעמיים, ונרתעתי ברגע האחרון. לבסוף החזרתי את הבגדים ואת התעודה ואמרתי לנוצרי, כי אין בי האומץ להחגג. כעבור ימים אחדים קיבלנו את הידיעה הנוראה, שכל יהודי שידלובייץ, יחד עם אבי, נשלחו אל טרבלינקה. עוד קודם לכן הובילו הגרמנים את אמי, אחיותי ואחי, והרגו אותם. כך נותרתי יחידה מכל משפחתי.

ב. לאחר מכן החמיר מאוד מצבי. למרות הגועל, התחלתי לאכול את מרק הטרפה, את פיסות הבשר נתתי לחברותי. חשתי כי כוחותי אוזלים, והתחלתי להשתכר, לאחר משמרת הלילה, בכביסה למשטרה היהודית. בתמורה קיבלתי פיסת לחם או מעט מרק, גם ניקיתי את צריפי הגברים. כך היה לי אוכל לשובע, אך נחלשתי מאוד. חליתי בטיפוס שהשתולל אז במחנה. נלקחתי לבית החולים במחנה, שם שכבתי מחוסרת הכרה כעשרה ימים, מצבי היה חסד תקווה. אך האורגניזם הצעיר והחסון שלי גבר על המוות. כשפקחתי את עיניי, שמעתי את האחות אומרת לחברתה: "ראי, הכולרה עוד חיה". הייתי כה חלשה, שאלמלא בנות פשיטיק שהיו יחד אתי – פרל בוימאיל, פייגלה של הירש-לייב הקצב, פייגנו של שכנא האופה, שממש הוליכו אותי אווזות בזרועותי – לא הייתי שורדת. הן הובילו אותי לעבודה, כי הסכנה להישאר בצריף הייתה גדולה. בעבודה הורה לי סטמפאן לשבת ולחמם, שעה שהוא עצמו עבד במקומי, עד שנראה מנהל גרמני נכנס. לעומת זאת כשפניתי למפקד המשטרה היהודית, יהודי מרדום בשם טפרמן, בבקשה שייתן לי משהו ללבוש, כי התהלכתי בסחבות, הוא הקשיב לי בסבלנות ואמר לכלב הענק שניצב לידי: "מְנֶשֶׁשׁ, תפוס את הכלב וגרור אותו ברחבי המחנה". כשקפץ אליי הכלב, הפיל אותי ולפת את שערי, אבדתי את הכרתי. כשהתעוררתי כבר הייתי בצריף. מאוחר יותר הכניס אותי הסדיסט למחסן הבגדים והורה לי לבחור מה שמוצא חן בעיניי.

ג. כשקרבו הרוסים, החלו הגרמנים בחיסול המחנה. תחילה חיסלו את המשטרה היהודית, ביניהם היה גם בן פשיטיק, אשר כמו מפקדו, התייחס אלינו באופן נורא.

הציבו אותנו בשורות ובאמצע הלילה הועמסנו על משאיות. לא היה לנו מושג לאן מובילים אותנו. כשהורו לנו לרדת, כבר האיר היום. ראינו יהודים מסתובבים ברחוב. הם אמרו שאנחנו בצ'נסטוב, במחנה של מפעל. כאן עבדנו במפעל תחמושת, ליד אותן מכונות ובאותו ייצור כמו קודם. התנאים היו עכשיו טובים בהרבה. מדי יום קיבלנו חצי קילו לחם, מרק תפוחי אדמה סמיך, שלא ראינו כמותו במשך שלוש שנים תמימות. גם השתכרתי לי מן הצד בקילוף תפוחי אדמה במטבח ובניקיו.

באחד הימי חשתי כאבים עזים ביד ימין. לא ידעתי מה מקורם. ניסיתי להמשיך בעבודה חרף הכאבים. אך בלילה פשוט צרחתי מייסורים. מנהל העבודה הגרמני שלי, לֶסְפִּיטל, לקח אותי בכוח לרופא ובדרך אמר לי: "שחורה (כך כינה אותי), יש לך סיכויים להישאר בחיים. את עוד צעירה, הנה, הנה את משתחררת. הרוסים קרובים". הוא התייחס אליי יפה מאוד, גם לנערות אחרות עזר. מדי יום הביא צרור קטן של אוכל והניח תחת למכונה, כל פעם לנערה אחרת. הוא אמר לרופא כי הוא עצמו יעבוד ליד המכונות שלי.

הרופא היהודי, שפרלינג, בחן את ידי. היא הייתה אדומה לגמרי ותחת לזרוע הייתה נפיחות, בגודל של ביצה. הרופא אמר כי יש לי זיהום גדול ורק האורגניזם החסון שלי עשוי להציל אותי מהרעלת דם. את היד יש להסיר.

ידעתי כי לאחר קטיעת היד, אין לי סיכוי לחיות, כי מיד יחסלו אותי. סירבתי וחזרתי לעבודה.

אך הייסורים היו כה עזים, שבאחד הלילות ניגשתי לשער וביקשתי מן הגרמני החמוש לירות בי, כי אינני מסוגלת לשאת עוד. אך גם הוא, כמו מנהל העבודה, אמר לי, כי חבל שנערה כה צעירה תמות, השחרור קרוב. למחרת, בבואי לעבודה, שוב שלח אותי מנהל העבודה לרופא, והוא נשאר לעבוד במקומי. הפעם הסכמתי להסרת היד.

הרופא הרדים אותי, עשה ניתוח, הוציא פיסת תרמיל שישב בחוץ הבשר, ואת היד לא הסיר.

שהייתי בבית החולים ימים אחדים, קיבלתי שם מכתב ממנהל העבודה הגרמני שלי, לעזוב מיד את בית החולים, כי למחרת תהיה סלקציה, ועדיף שאהיה בעבודה. כך ניצלתי ממוות בטוח. ב-16 בינואר 1945 שחררו אותנו הרוסים.

לא חזרתי לפשיטק, אלא נשארתי לעבוד בצ'נסטוחוב, בבית חולים רוסי. הכירורג הראשי, יהודי, היה כל כך מרוצה מעבודתי, שרצה לקחת אותי איתו לרוסיה. לאחר מכן נסעתי לגרמניה, לאזור הכיבוש האמריקאי. ב-1946 התחתנתי עם בן פשיטק, ועלינו יחד לישראל.

מתוך הפרק: השואה, ע' 305 – 310.

על עצמי ועל משפחתי

הצעד הראשון החשוב בחיי ילד יהודי בעיירה קטנה היה "החדר". בן חמש הלכתי לחדר של מוטה, המלמד הזקן, שהיה קרוב משפחה שלי. מאוחר יותר למדתי אצל המלמד מקוויו (שכינויו בוצ'ץ – חסידה). ומאוחר יותר אצל הטוב במלמד פשיטיק, מלך, שלמדו אצלו שישה-שמונה תלמידים, הטובים בעיירה, כמו: בנו של הרב שלום ושלום הוניג. למדתי גם בבית הספר העממי עד כיתה ו', ואז עברנו לוורשה.

להוריי הייתה חנות במרכז העיר ובה סחורות שונות, למעט מזון. אצלנו ניתן היה גם להשיג את כל העיתונות היהודית והפולנית שהופיעה בפולין. לכן שימשה החנות שלנו נקודת מפגש חברתית למרבית המשכילים והפעילים המפלגתיים של פשיטיק. אגב קניית עיתון התווכחו ודנו בכל העניינים החשובים בעיירה ובפוליטיקה העולמית. אני הקשבתי בשקיקה וגם נטלתי חלק בוויכוחים. בחנות שלנו ניתן היה לפגוש חכופות את: חיים-אהרן ברקוביץ' ואת האחים ריבא, מן הציונים הכלליים; יוסף-מאיר זוכהולץ, יושב ראש "המזרחי"; פעילי בונד, בית"ר, קומוניסטים.

אבי היה עסקן פעיל ב"מזרחי", זמן-מה היה יושב ראש. הוא נטל חלק פעיל, ניתן לומר שהיה יוזם ייסודו של בית הספר "הרבות" בפשיטיק. אבי הביא מזיראדוב [Zyrardów] את שמואל טיקוצ'ינסקי, מורה חלמיד חכם, שהוועד המרכזי של "מזרחי" בוורשה המליץ עליו. ל"מזרחי" היה מועדון משלו, שם גם התפללו בשבת ובחג. אבי היה בעל תפילה ובעל קורא. בראש השנה וביום כיפור התפלל שחרית. מוסף התפלל חתן של בן פשיטיק, חיים ופל, אברך משי, שנהג, בבואו לפשיטיק, לענג את המתפללים בקולו המתוק ולהביא את הניגונים החדשים ביותר של הרבי ממודז'ץ [Modrzyń].

אבי כותב ספר תורה

לאבי היה גם תחביב, הוא היה סופר סת"ם, כתב מזוזות, מגילות. הוא שאף לכתוב ספר תורה למען בית הכנסת של "מזרחי". פעם, בגלל עברה על תקנת מונופול הטבק, נענש עונש אדמיניסטרטיבי בשבעה ימי מאסר או קנס כספי, בשל צוק העתים בחר לשבת בכלא. הוא לקח עמו לכלא בול עץ ואולר, גילף (בהקטנה) זרוע אדם חלולה עם אצבע מורה, ממש מלאכת מחשבת. אגב, בזכות פרוטקציה גדולה שהייתה לו אצל השוטרים, שנמנו עם הקונים אצלו, הרשו לו ללכת לישון בבית בלילה. הוא החליט אז לכתוב בעצמו ספר תורה ולהשתמש בגילוף בתור קחוה.

אני זוכר, כאלו היה זה היום, את החגיגה הגדולה בעיירה בעת הובלת ספר התורה מן התצר שלנו לבית הכנסת: מוזיקה, שנים-עשר רוכבים על סוסים לבנים, תחת חופה מעוטרת המחותנים הראשיים: הרב, בעלי-הבתים הכבודים, עסקני "מזרחי", שנשאו את ספר התורה בויקודים ובתפילות. הגויים השתאו ושאלו: "מי הגביר שעושה חתונה?"

אפילו הצעירים החילונים, שלא ביקרו בבתי תפילה, עמדו משני צדי הרחוב בדרך ארץ והביטו בחגיגה.

בראשית שנות ה-30 [של המאה ה-20] נבחר אבי, מטעם "מזרחי", לגבאי בקהילה היהודית.

לאחר המאורעות בארץ ישראל בשנת 1929, התחזקה מאוד התנועה הרוויזיוניסטית אצלנו בפשיטיק. אני, וחלק גדול מן הנוער היהודי, הצטרפנו לבית"ר. מן הזיכרונות היפים על התנועה נותרו אצלי שתי חגיגות שנתיים: כ' בתמוז – אספה חגיגת שהקדשה ליום השנה למותו של הרצל; י"א באדר – יום השנה לטרומפלדור.

בגלל המצב הכלכלי הקשה, הרדיפות הלא-פוסקות כלפי הסוחר היהודי והמסים הגבוהים, חיסלו הוריי את החנות בפשיטיק ובשנת 1935 עברנו לגור בוורשה. אבי קיבל עבודה כמנהל חשבונות בפירמה גדולה למסחר, אני למדתי בבית הספר "תחכמוני". גרנו בוורשה עד להקמת

הגטו. כיוון שהוריי לא רצו להיכנס לגטו, הם חזרו עם הילדים אל פשיטיק. הייתי אז במחנה כפייה בביאלה-פודלאסק [Biała Podlaska]. לאחר השחרור מן המחנה, חזרתי לוורשה, ומשנודע לי כי המשפחה נסעה לפשיטיק נסעתי אליהם (כמשוחרר מחנה היה בידי כרטיס נסיעה).

הגירוש מפשיטיק

באתי לעיירה בנובמבר ונתקלתי במצב חסר תקווה. יהודים התהלכו ללא עבודה וללא פרנסה. לאחר פורים הורו לנו לעזוב את פשיטיק, כי הוורמכט הקים ברדיוס של 30 ק"מ בסביבה אווירי צבאי עם מקום לאימוני ירי. יהודים ונוצרים מן הכפרים השכנים פונו, לכל מקום שרצו. פיצוי על הרכוש הנטוש, שילמו הגרמנים 100 זלוטי לראש. משפחתנו נסעה אל פשיסחה וגרה אצל אח של אבי.

בפשיסחה התהלכו ללא עבודה, מזמן לזמן היה על היודנטר לספק מכסה מסוימת של יהודים לעבודת כפייה, הקרבנות הראשונים היו הפליטים, שבאו מן האזור סביב. אוחי, יחד עם קבוצה של שניים-עשר יהודים, שלחו אל דמבלין [Demblin], שם היה עלינו להיות במחנה סגור. ביום הראשון רשמו אותנו וביום הבא נשלחנו לעבודה במבצר. כיוון שכבר טעמתי טעמו של מחנה בוורשה, לא התלבטתי ועם עוד שלושה חברים עשינו ויברח. נכנסנו העירה, ליקטנו מידע על אפשרויות ההגעה לרדום. היה עלינו לחצות את הוויסלה, מעבר על הגשר היה בחזקת סכנה בגלל הביקורת הגרמנית. שכרנו דיג, שהעביר אותנו בסירה לגדה השנייה. נכנסנו אל זבולין [Zwolen] אל אחד מדודיי, נטע לינדנברג, ובעזרתו נסענו בעגלה רתומה לסוס לרדום. שם התפזרנו איש לקרוביו. אני לנתי אצל אחד מדודיי ולמחרת חזרתי אל פשיסחה.

בדרך חלפתי בעיירה קטנה, וולאנוב. העיירה מצאה חן בעיניי, 12 ק"מ בלבד מרדום, בסך הכול 40-50 משפחות יהודיות, סמוכה לחווה, אשר בה נמצאה המפקדה הצבאית הגרמנית. שני קילומטרים הלאה היה הבסיס השני של חיל האוויר. מצאה חן בעיניי העובדה שאפשר לעבוד ולהשתכר בחווה.

עם בואי, הצעתי להורי שנעבור אל וולאנוב. תחילה הלכתי עם אחי הצעיר, מאיר, לעבוד בחווה. כשהייתה לנו דירה מוכנה למען המשפחה, העברנו אותם אלינו. חיינו שם לא רע, כי השתכרנו טוב למדי בעבודות בנייה ובעבודות שדה.

זה נמשך עד שנת 1942. נתפרסמה אז פקודה שעל כל היהודים בתחום גרלובורגמן להיכנס לאחד מארבעה גטאות שהוקמו שם או למחנות עבודה סגורים. לנו נקבע גטו שידלוביץ. בחרנו בחוות וולאנוב, שהפכה למחנה עבודה סגור. היו אתנו שם כעשרים יהודים נוספים, משפחות ויחידים.

בזמן זה ישנו כל האנשים בביתם של אורווה גדולה. מאוחר יותר סיפק אקונום החווה חומרים, ובשעות הפנאי (שבת חצי יום ויום ראשון) בנינו צריף ענק, שחילקנו: החלק הגדול למשפחות ושני חדרים – אחד לבחורים ושני לנערות.

עבדנו בחווה בחוץ ובשדות. ביום ראשון נתאפשר לנו ללכת לבקר את קרובינו בוולאנוב, במחנה העבודה הצבאי, מלווים בפולקס דויטשה חמוש, לא כדי למנוע בריחתנו, אלא כדי שלא יציקו לנו בדרך. מנהל העבודה שלנו, פולקס דויטשה בשם פרנץ נדלר, התייחס אלינו יפה.

למרות שהיה לנו אוכל – הן מצרכים מחברת הבנייה "ניקה", הן מן האקונום של עבודות השדה, כמו גם לחם ותפוחי אדמה ללא הגבלה – לא רצה אבי להישאר בחווה, אלא דווקא בין יהודים בגטו. כשנעשתה סלקציה של אנשים לא פרודוקטיביים בחווה, העבירו את אבי, אמי ושתי אחיות לגטו שידלוביץ. אני ואחי נשארו לעבוד בחווה.

רצינו מאוד להחזיר את המשפחה. באחד מימי ראשון נסענו בעגלה של פולקס דויטשה לגטו שידלוביץ והוצאנו את אבינו. בגלל מחסור במקום לא יכולנו לקחת את כל המשפחה. אמנו ושתי אחיות קטנות נשארו בגטו. כעבור זמן-מה נסע אחי שוב, להביא את האם ואחיות, אך בדיוק נתקל בחיסול הגטו. אלמלא הפולקס דויטשה שליווה אותן, היו שולחים אותן עם כולם אל טרבלינקה.

אבי לא עבד בחווה. לכאורה היה זגג, ואנחנו, שני הבנים, חיפינו עליו. כשקרבו הימים הנוראים, שוב החל לדרוש שישלחו אותו אל פשיסחה, שם יש עוד מעט יהודים. הוא התייצב מרצונו לעבודה קשה מאוד שצריך היה לבצע בפשיסחה. שלחו אותו לשם. הוא נשאר שם ונרצח עם כל יהודי פשיסחה.

עבודת כפייה במפעלי תחמושת

כשסיימנו את עבודות הבנייה בחברה "יניקה", עברו כולם למחנה הצבאי של וולאנוב. בחווה נותרו רק עובדי שדה. ב-1943 יצאה פקודה, שאין להעסיק יהודים בשום עבודה, אלא בתעשייה מלחמתית. לכן העבירו אותנו למחנות עבודה שונים של תעשיית המלחמה: סקרוז'סק, סטרחוביצה [Starachowice], אוסטרובייץ [Ostrowiec], שם היו "מפעלי הרמן גרינג". הפרידו אותי מאחיי. אחד נשלח אל בליז'ן, מאיר נשלח אל אוסטרובייץ ואני – אל סטרחובייץ. בגלל התנאים הקשים במחנה סטרחובייץ, ברחתי משם אל אוסטרובייץ, שם היה אחי. בבואי לשם, נודע לי כי שלחו אותו אליי אל סטרחובייץ.

הייתי באוסטרובייץ עד שהרוסים קרבו לוורשה, ופרץ שם המרד הפולני. חיסלו אז את כל המחנות ושלחו את האנשים לאושוויץ. עבדתי שם במפעל Buna Werke. מאוחר יותר הביאו לשם את אחי מאיר. הוא סיפר כי האח הצעיר נמצא גם הוא באושוויץ, בבריגדת הילדים. ב-18 בינואר 1945 פינו אותנו מאושוויץ. ב-20 בינואר, כשחלפנו ליד העיר גליוויץ [Gliwice], התפזרו שומרינו לכל עבר. הסתלקנו, מי העירה ומי ליערות.

השחרור

ב-27 בינואר נכנסו הרוסים לעיר ואנחנו שוחררנו. הלכתי ברגל אל צ'נסטווחוב [Częstochowa] ומשם אל רדום. לאחר רצח קצין יהודי מן הצבא האדום וזוג יהודי, נסעתי אל לודז', משם שוב נסעתי אל זבז'ה [Zabrze], הינדנבורג, ולאחר מכן אל זלצהיים, לאזור האמריקאי בגרמניה. לאחר הקמת המדינה באתי לישראל.

מתוך הפרק: השואה, ע' 310 – 315.

לולה בסוב חיפה קרבן הרציחות הגרמניות הראשון

נולדתי בוורשה. בעת החופשה מבית הספר באתי לפשיטיק, אל סבא-סבתא שלי, חנה וישראל קוראנט. שם הכרתי את בעלי לעתיד שלמה-מאיר ברויטמן. הוא היה ממשפחה עשירה, בעל טחנת קמח ונכסים אחרים. לאחר אירועי שנת 1936, שחוויתי אצל סבא-סבתא ממש במרכז השוק, שם החל הפוגרום, בא לקהילה תעשיין יהודי מלודז' ולקח נערות יהודיות, שהיו אז בתנאים חומריים קשים, להעסקה בקיוסקים הרבים שלו בלודז'. אני, עם עוד חמש-שש נערות, נסענו אל לודז'. עבדתי שם במגדנייה בתור קופאית. כעבור שנה וחצי חזרתי אל פשיטיק ובפברואר 1939 התחתנתי.

*

כשפרצה המלחמה, הייתי אצל הוריי בוורשה. מיד חזרתי אל פשיטיק. בעיירה שורה פניקה, במיוחד בקרב האוכלוסייה היהודית. אנשים החלו לארוז ופנו מזרחה.

באחד הלילות הקיש בדירתי מפקד משטרת פשיטיק ושאל אם אוכל לקבל ללינת לילה שתי נשים של גנרלים פולנים, שברחו עם רכב ונהג משלהן, ככל הפליטים, מזרחה. הכנסתי אותן. בבוקר הן שאלו אותי אם אני ובעלי רוצים להצטרף אליהן. הן היו בטוחות שהמלחמה חסתיים במהרה בניצחון פולין והן תיפגשנה עם בעליהן בברלין.

ב-9 בספטמבר נכנסו הגרמנים לפשיטיק. המעשה הברברי הראשון שלהם היה הצחת בית הכנסת ובית המדרש. הם חפסו גברים לחיקון הגשרים שהצבא הפולני פוצץ בעת נסיגתו.

בצום גדליה, בבוקר, בא שותפנו בטחנה, יוסף לנגר, ואמר לבעלי לבוא אתו אל הטחנה, מקום בו יוכלו להסתתר, כי שם לא חוטפים לעבודה. בדרך הבחינו בקבוצת גרמנים באים לקראתם. בעלי נכנס מיד לסמטה קטנה, בה ביקש להסתתר. עדי ראייה מסרו, כי בנו של פולקס דויטשה ראפקה, אשר מונה בידי הגרמנים למנהל הטחנה שלנו, הצביע על בעלי וקרא: "זה היהודי העשיר ברויטמן". אחד הגרמנים שלף מיד את האקדח וירה בו. כך היה בעלי הקרבן הראשון בפשיטיק.

הייתי אז בהריון, ולא רצו לבשר לי את הבשורה המרה, רק אמרו שבעלי פצוע. חמתי לא הניחה לי ללכת לראות את בעלי, קברו אותו ליד אביו.

כששמעה אמי על האסון הגדול שקרה לי, היא באה מוורשה ולקחה אותי אליה. ילדי נולד בוורשה וקיבל את שם אביו.

✽

בגלל הרעב הגדול ששרר בגטו ורשה, חזרתי לפשיטק אל סבתי, את סבי כבר רצחו הגרמנים. הייתי כאן עד שפינו את כל היהודים. אני וסבתי והילד נסענו אל ביאלובז'ה. משם החזיר אותי מכר נוצרי מפשיטק, אל גטו ורשה, אל הוריי. מאוחר יותר נלקחו אמי ואבי החורג לאומשלג פלאץ [כיכר השילוחים], נותרתי רק עם הילד. הודות למכרים, נכנסתי לעבוד בבית מלאכה ברחוב זמנהוף. לאחר סלקציה כללית בבית המלאכה, לקחו בהעדרנו את כל הילדים הקטנים. בבואנו הביתה, לא ראינו עוד ילדים. נותרתי גלמודה לחלוטין.

לא הלכתי עוד לעבוד בבית המלאכה ואיבדתי את זכות הקיום. יחד עם אחרות אשר כונו: נערות פרא, התחלתי להסתתר. התחלנו להכין בונקר ברחוב קופייצקה. כשפרץ המרד בגטו ורשה, הסתתרנו בו, כשישה-עשר אנשים. לאחר דיכוי המרד, הקיש מישוהו בבונקר שלנו ואמר: "אני יהודי, פיתחו ותנו לי מעט מים". ברגע שפתחנו את הבונקר, נכנסו אנשי אס-אס חמושים וציוו על כולם לצאת בידיים מורמות. יצאנו. רק נערה אחת, לידה מוקאטובה, סירבה לצאת, אף שהגרמנים הבטיחו לה שלוקחים את כולם לעבודה. היא אמרה: "בשביל גרמנים אני לא רוצה לעבוד". הרגו אותה בידיה אחת, לעינינו.

אותנו גירשו לאומשלג-פלאץ, שם החזיקו בנו בתנאים נוראיים ובעינויים במשך שלושה ימים. לאחר מכן דחסו אותנו במכות ובנאצות, לקרונות סגורים והובילו למיידנק. בדרך קפצו שתי נשים וילד מן הרכבת הנוסעת, לאחר ניסור סורגי האשנב. אחת מהן פגשתי לימים בגרמניה לאחר השחרור. היא שרדה את המלחמה, מסתתרת ביערות.

כעבור שבועות אחדים, הועברנו ממיידיניק לאושוויץ. שם הייתי עד 18 בינואר 1943. מאושוויץ הובילו אותנו ברגל בכפור העז אל רוונסברוק [Ravensbrück]. בדרך מתו כמעט מחציתנו. משם נשלחנו למחנה המוות מאלהויף [Malhof], לאחר מכן אל טאוחה [Tauche] ליד לייפציג. משם הובילו אותנו ברגל, לרוב בלילה, תחת שמירה קפדנית, סתם ללא מטרה. לבסוף שוחררנו ב-28 באפריל 1945, בעיירה ורמסדורף [Wermsdorf].

מתוך הפרק: השואה, ע' 315 – 318.

לייביש פרידמן תל אביב באושוויץ רק חיכינו למוות

עוד לפני הפוגרום במרץ 1936, מת אבי [איצ'ה] מטיפוס. נותרנו ארבעה ילדים עם אימא. שם אמי דבורה, אחי שמואל-הרצקה, האחיות חנה ושפרה [בלימה, חנה-שפרה, ע' 430 בספר הזיכרון].

עד פרוץ המלחמה, ב-1939, היינו בפשיטק. לאחר שפרצה המלחמה, שלחו אותנו אל פשיסחה, שם היינו עד שנשלחנו אל טרבלינקה. אני ואחי, הקולטנים ועוד בני פשיטק, הלכנו משם בלילה, עוד לפני חיסול פשיסחה. חצינו בית עלמין, כי העיר הייתה מכותרת בשוטרים. למחרת בבוקר הובילו את כולם אל טרבלינקה.

לא ראיתי עוד את אימא שלי ואת אחיותיי. כל בני פשיטק שברחו, שוטטו זמן רב ביערות. חששנו לצאת מן היער – בגלל הגרמנים והפולנים. בראותנו כי בתנאים אלה לא נשרוד, הלכנו אל וולאנוב.

*

באנו אל וולאנוב בלילה. למחנה הגיע אז טרנספורט גדול משידלובצה [Szydłowiec] ולכן יכולנו להתייצב לרישום. שוטר מפשיטק נתן לנו חדר בצריף הגדול, גרנו שם אני ואחי יחד עם הקולטנים. מאוחר יותר הלכו ביינש וגדליה אל הפרטיזנים.

באחד מימי ראשון, הוציאו את כל האנשים והציבו אותם בשלשות בטור. עמדתי עם אחי שמואל-הרצקה ועם הירש-מוטיה. הגרמנים עברו לידנו. הם הוציאו מן הטור אב ושני בניו, לאחר מכן אחרים. כך הוציאו כמאה אנשים וירו בכולם.

במחנה עבדנו בעבודות שונות. לאחר מכן חליתי וקיבלתי חום, 40%. לא הלכתי לעבודה ונשארת בצריף. ביום ההוא נכנסו אנשי אס-אס ימ"ש, וגירשו את כולם מן הצריף. נשארת שוכב במיטה מכוסה בשמיכה. אך הם לא נכנסו אליי לחדר. כל החולים שנלקחו, נורו יחד עם מפקד המשטרה. מאוחר יותר הורו לכמה אנשים לקבור את הדרויים. גם אני נאלצתי, בעודי חולה, לעזור בקבורה.

יחזקאל הרשקוביץ

כשחזרו אחי והאחרים מן העבודה, הוא מיהר לחפש אותי בחדר, כי נודע לו שירו בכל החולים. משלא פגש בי, הלך לחפש בין המתים וראה אותי עומד ליד המפקד הירוק. אחי והקולטנים שמחו וחיבקו אותי, כי חשבו שירו גם בי.

כעבור זמן קצר בחרו הגרמנים עשרה גברים, הייתי ביניהם. אחי עם עוד בני פשיטיק הלכו אל ד"ר פשיטיצקי לבקש עזרה. כל העשרה נשלחו אל רדום לגטו. חשבתי שלא אראה עוד את אחי. אך כעבור זמן-מה בא לגטו אברהם פינט. אף שקשה היה להכירו זיהיתי אותו ונגשתי אליו. הוא סיפר לי, כי אחי נמצא במפעל התעשייתי. קיבלתי אישור נסיעה ונסעתי אל אחי. לקחתי למענו לחם. אחי חשב שאינני חי עוד, שלקחו את כל העשרה וירו בהם. לא התראיתי עוד עם אחי.

מדרום שלחו את כולנו אל אוסטרווצה [Ostrowiec]. גם שם עבדנו בעבודות שונות, עד שבאו הפרטיזנים וירו בכל האוקראינים ששמרו עלינו. אנשים רבים יצאו בלילה מן המחנה ורצו לכל עבר. גם אני יצאתי. חשבתי לי: לאן אוכל ללכת? והחלטתי לחזור למחנה.

למחרת באו למחנה אנשי אס-אס ולא התירו לנו ללכת לעבודה. כעבור שעות אחדות הוציאו את כל הנשארם לכיכר והראו לנו את כל האנשים שנחפסו, נאלצנו להביט איך יורים בהם.

כעבור זמן מסוים העבירו אותנו למחנה אושוויץ. שם הציבו את כולנו, אלפיים אנשים, ליד תנור המשרפה. אך היה לנו מכתב שעבדנו טוב, ומתנה פקודה לא לשרוף אותנו. גררו מבלוק 17 אלפיים צוענים לשרפה, ואותנו הובילו לבלוק.

מה היה מחנה הריכוז אושוויץ, הרי ידוע לכל, ואינני צריך לכתוב על כך. שם רק חיכו למוות.

כעבור זמן-מה הובילו אותנו, קבוצת צעירים, אל פירסטנגרובה [Fürstengrube] לעבוד במכרות הפחם. זה היה הגרוע במחנות. רבים אמרו, כי הוא גרוע מאושוויץ. תכופות נקברו אנשים תחת לפתמים.

ממחנה פירסטנגרובה נשלחנו אל דורה. מחצית האנשים מתו ונורו בדרך. עבדנו שם בבנייה ובתחמושת. הייתי בבלוק הצעירים. מדי יום ראשון הובילו אותנו אל כיכר המפקדים לצפות בתליית היהודים שלנו.

ממחנה דורה שוב הוציאו אותנו. כך נגררנו ברגל וברכבת עשרה ימים. הייתה הפצצה, והרכבות לא יכלו לנסוע. נותרו מאתנו אולי 20% אנשים. לבסוף באנו למחנה הידוע ברגן-בלזן. לא עבדנו שם, כי לא היינו כשירים עוד לעבודה. בברגן-בלזן היו פליטים בני עמים שונים. זמן קצר לפני השחרור הכינו הגרמנים לכל שוכני המחנה חצי לחם, כי לא היה להם פנאי להרוג אותנו. הרופא הגרמני, קורסקי, חתם על חלוקת הלחם לכל הפליטים. הוא חתם ב-14 באפריל בלילה, ב-15 באפריל נכנסו האנגלים ושחררו אותנו. ד"ר קורסקי הודיע בפומבי, לא לקחת את הלחם, כי הוא מורעל.

כששוחררתי, הבנתי שנותחתי יחד מכל משפחתי. באחד הימים בא פלוני מפלדאפינג [Feldafing] ואמר לי, כי אחי נמצא שם יחד עם הקולטנים. עוד הייתי חלש מאוד, בקושי הלכתי. נסעתי עם חבר, החבר לא הניח לי לנסוע לבדי אל פלדאפינג. נסענו עשרה ימים, כי תנועת הרכבות לא הייתה סדירה. בבואי לבסוף אל פלדאפינג, פגשתי את כל הקולטנים, אך אחי שמואל-הרצקה בפולין. חיכיתי זמן ממושך, עד שפגשתי דודנית שלי, פייגה-חיה והיא אמרה לי כי אחי נמצא בפולין, חיכיתי זמן ממושך בפלדאפינג, נסעתי אל ברגן-בלזן, שם הייתי עד 1949 ומשם עליתי לישראל.

מתוך הפרק: השואה, ע' 318 – 321.

חיה-שבע מלצמכר מו יורק יהודי פשיטיק ברחו אל וויז'ביצה

אני, בתו של יוסף הברמן, מבקשת לחלוק אתכם זיכרונות אחדים על הימים המחרידים של מלחמת העולם השנייה.

כשגירשו אותנו מפשיטיק, העתקנו את מגורינו לעמירה וויז'ביצה [Wierzbica], מרחק לא רב מרדום. גרו שם שמונה-עשרה משפחות יהודים ועוד פולנים רבים. בוויז'ביצה נמצאו עוד משפחות מפשיטיק.

אחי הצעיר, ראובן, היה תפר מוקיים. בוויז'ביצה לא היה תפר מוקיים, והייתה לנו פרנסה. אימא שלי, חוה-לאה, עמדה ימים תמימים ובישלה למען עניי פשיטיק. הם נהגו להביא את הסירים בצהריים, לצורך ארוחת ערב, ואני נשאתי את הסירים לבתיהם. בעיקר טיפלנו בבתי של מנדל-משהלה, צירל וילדיה, כי בעלה איצ'ה בונדה לא היה אתם, ואביה ואחותה עם המשפחה היו בעמירה אחרת. היא הייתה חולה מאוד, ואמי הייתה מסורה לה כאילו הייתה בתה, בישלה למענה אוכל מיוחד. היא מתה בתחילת 1942. לפני מותה, שלחנו מכתב בהזדמנות, כי לא היה עוד תנועה חופשית. מנדל בא והיה אצלנו כמה ימים. לאחר מותה של צירל, טיפלנו בילדים, כך גם המשפחה שאצלה היא גרה.

יוצאי פשיטיק שהו אצלנו שבועות תמימים, אפילו חודשים, ודאגנו שיהיו שבעים. אחי שאול [בתצלום] הלך ברחוב לוודא שהעוברים ושבים יודעים לאן ללכת לאכול.

הוריי ואחיותיי עם משפחותיהן פונו משידלובצה [?] בשנת 1942. זה היה ביום כיפור. אני ושני אחיי נשארנו בעבודה. לימים נתפס אחי שאול, והגרמנים ירו בו בבית העלמין של וויז'ביצה. זה היה ב-15 במאי 1943. אני ואחי ראובן נשארנו בחיים. באיזה אופן גררנו עצמנו לגטו רדום אינני יודעת. עד שנת 1944 הייתי יחד עם אחי. בפעם האחרונה ראיתי אותו במחנה הריכוז אושוויץ.

מתוך הפרק: השואה, ע' 321 – 322.

שיינדל פיירמן (שוויצקי) מלמדן אפיזודה טרגית

כשחדרו ההיטלריסטים ימ"ח לכל פינה בחיים היהודים בפשיטיק, הם גזרו גזרות שונות כנגד היהודים. בין השאר הוציאו פקודה שחנניות היהודים חייבות להיות פתוחות בשבת.

ישראל הופמן ואשתו, בתו של יעקב השוחט, לא היו מסוגלים להשלים עם הרעיון, שיכפו עליהם מסחר בשבת. אך את גזרת הרוצחים נאלצו לבצע, הם פתחו את החנות בשבת עם שחר, כמדי יום, והמשפחה עזבה את הבית למשך כל היום. החנות הייתה פתוחה כפי שדרשו הנאצים, אך איש מן המשפחה לא היה שם.

מתוך הפרק: השואה, ע' 323.

ישראל צימבליסטקה חל אביב דמויות

הייתה בעיירתנו פשיטיק שורה של דמויות שהותירו חותם רב בחיים החברתיים, התרבותיים והארגוניים.

הרב

הרב, ישראל שפירא, ישב על כס הרבנות משנת 1920 עד פרוץ מלחמת העולם השנייה. הוא התייחד באופיו הנעים, אהב יהודים, השתדל לא לגרום עוול לאיש. בפסיקותיו בשאלות כשרות, לא היה מן המכבידים, כדי שמשפחות גדולות לא יישארו בלי אוכל, במיוחד בערבי שבת וחג. הוא הקפיד מאוד בעניין שחיטה ולא קרה אצלנו מקרה של אכילת טרפה. שמו אפילו הגיע אל האוכלוסייה הנוצרית, שהעריכה אותו מאוד. זכור לי מקרה קומי, כשהרב עבר ביום שוק עם השמש (גם שמו שפירא). נוצרייה מרדום חיבקה אותו והחלה לרקוד אתו בלב השוק. כשהציבור המשתומם שאל למה חשקה נפשה לרקוד עם הרב, השיבה שבאה לקנות בשוק, ורצונה להצליח בעזרת מזלו של הרב.

הרב ר' ישראל שפירא נצי"ל

בשנת 1930 בנה לעצמו דירה ובית מדרש קטן משלו. מדי ראש השנה ויום כיפור התפלל הרב מוסף וכל נדרי במתיקות כה רבה, שהפולנים מן האינטליגנציה של פשיטיק – הרוקח, השופט, מפקד המשטרה ולבלר המועצה – באו לשמוע את תפילת כל נדרי שלו. כמובן הושיבו אותם על ספסל מיוחד ליד הבימה. אפילו הקומוניסטים גילו כלפיו דרך ארץ גדולה.

לרב היו שלושה בנים ושתי בנות. אחת מהן, חייצ'ה, מחה בת שבע-עשרה, כבר כלה.

עם פרוץ המלחמה לקח נהג המונית, ישראלקה אייזיקס, את הרב עם עוד שני יהודים והם נסעו מזרחה, אל הגבול הרוסי. השחייה שם כנראה לא

חייצ'ה שפירא ור' בת חורב

מצאה חן בעיני הרב, או פשוט התגעגע אל משפחתו. הוא חזר לפשיטק ונהרג בידי הגרמנים.

מאנה פרידמן

מאנה פרידמן היה הגבאי הראשון בקהילה היהודית, חסיד מלודז', מחמיר בדת, עסק בעניינים חברתיים. הודות לפעילותו חסרת הלאות נוסד בפשיטק תלמוד התורה היחיד, אשר בו למדו ילדים עניים לא רק תורה, אלא גם מעט כתיבה, קריאה וחשבון. שם קיבלו גם ארוחות ערב. בחדר בו למדו הנערים ביום, למדו הנערות בערב בבית הספר "בית יעקב".

מאנה פרידמן לא הסתפק בהפצת תורה, לאחר מאמצים ממושכים בלחי נלאים הקים קופת גמילות חסדים. סוחרים עניים ובעלי מלאכה קיבלו שם הלוואה בלי ריבית, עד 200 זלוטי (סכום גדול בעת ההיא), שאפשרה להם לעמוד על רגליהם. אחיו, מנדל פרידמן, היה קופאי. חברי הנהלה היו: אברהם-יעקב הוברג, בונדיסט עוד משנת 1905 וגם גבאי בקהילה; פינחס מלץ (עושה מוקיים).

ב-1930, הודות ליזמתו, נכתב ספר תורה, שהובל לבית הכנסת ברוב הדר. לאחר מכן אורגנה סעודה גדולה, שנמשכה שמונה ימים תמימים. רבנים רבים באו במיוחד מכל הסביבה: הרבי של לודז', רב משהלה ורב יענקלה, שניהם מרדום, ואחרים.

מאנה פרידמן שאב את פרנסתו מתפירות, גם סחר בעורות. יחד עם שותפו, נטע לינדבוים, סיפקו עורות שרויים לעסקי בורסקאות ברדום.

משפחתו הייתה גדולה: אישה ושמונה ילדים – ארבעה בנים וארבע בנות.

כשנכנסו הגרמנים, חטפו אותו לעובדת כפייה. יהודי אדוק זה, אולץ לכסות בורות, שהושלכו אליהם ספרים מבית המדרש. גרמני ענק ניגש אל ר' מאנה, נתלה עליו ואילץ אותו להעבירו במים, רוחב של שלושים מטרים ועומק מטר. במאמץ רב העביר אותו, כי ידע שאם ישמוט אותו למים, יירו בו מיד.

בעת הגירוש מפשיטק, בשנת 1941, עבר עם משפחתו אל פשיטחה. בזמן החיסול, בראותו את הצפוי לו ולמשפחתו – לקה בחתקף לב ומת. משפחתו נרצחה במיידנק.

שמאי ניישט

שמאי היה מייסד ומנהיג האיגוד המקצועי. בונדיסט מסור עוד משנת 1905. יחד עם אברהם-יעקב הברברג, מוטה בורנשטיין (ממשפחה חסידית), משה צוקר (בן יעקב השוחט), ראובן צוקרמן, יוסל הורנפלד, סדולקה בלומן ואחרים, הם ניהלו את האיגוד, שכלל את עובדי הביגוד ותעשיית הבטייה. האיגוד היה נתון לגמרי להשפעה קומוניסטית. כמעט מד שנה בתחילת העונה, לפני החגים, ארגנו שביתות להגדלת שכר העבודה. בחודשים בהם לא הייתה עבודה, באמצע הקיץ ובחורף, הקצתה הוועדה המקצועית את הפועלים באופן שכל אחד יועסק לפחות כמה ימים בשבוע.

האיגוד ניהל פעילות תרבותית ענפה, הייתה ספרייה גדולה ובה ספרים ביידיש ובפולנית. מעת לעת ארגנו אספות, ערבי שית, ערבי ריקודים. באיגוד היה חוג דרמתי, שביצע מחזות שונים: "שני קוני למל", "השיבה מעבודת הפרך", "השחיטה", "שבעת התלויים", "מוטה-מלך הסנדלר", "חסיה היתומה", "החתונה הרומנית", "היהודי הנודד הנצחי".

מוטה בורנשטיין ניהל את החוג הדרמתי. הוא עצמו גם גילם תפקידים ראשיים. מן השחקנים זכורים לי: משה צוקר, איצ'ה פירשט, חיים-אהרן ברקוביץ', פינחס פרידמן, רבקה ליפשיץ, פרימט שטרויסמן, (אשתו של משה צוקר), משה שרמן, רחל שטרויסמן, מינדל קליינבוים (לימים אשתו של יוסף דז'ז, שהתמודד בבחירות לסיים הפולני בשנות ה-30 [של המאה ה-20]).

המפלגה הקומוניסטית הבלתי לגלית בפשיטק הייתה אגרסיבית. הם נהגו להפריע למפלגות אחרות בפעילותן. פוצצו אספות, במיוחד הציוניות, פגישות פומביות וחגיגות. זכורה לי התכשורת בעת הנפת דגל בית"ר. הם ניסו להפריע ופרצה התכשורת ברחוב, המשטרה נאלצה להתערב, רבים נאסרו, אך שוחררו לאחר חקירה.

כשנכנסו הגרמנים, הם חיסלו את האיגוד. כל הספרים, המסמכים, הארכיון נאדזו בשקים ומאוחר יותר נקברו בחצר של חבר – שלמה שטרק, בן האופה. עד היום אינני יודע מה קרה לארכיון.

אהרלה הגיבן ואשתו

אהרלה עשה אדרות שער. גביר בינוני, בעל צדקה גדול, בורר בדיני תורה, בדין גדול ואוהב ישראל. אלוהים גם חנן אותו באישה צדיקה שעודדה אותו לעשיית מצוות. הסבירה פנים לאנשים שבאו לחפש את בעלה בחיעדרו מן הבית, הורתה להם לשבת, הגישה תקרובת ואמרה להם לחכות עד בוא בעלה. היא ידעה כי זה יגמר בכיסה, משום שכל אחד קיבל שם עזרה כלשהי. למרות שגרו בדירה צפופה, מעולם לא סירבו להלין אורח זר.

מדי יום שישי בבוקר היה יוצא לשוק, אם פגש יהודי מודאג, סוחר קטן או בעל מלאכה, שאל אותו: "יש לך פנאי לשוטט בערב שבת בשוק?" וכשאמר לו היהודי שהוא מחפש להשתכר משהו כי אין לו לשבת, הוא לא התלבט, הוציא כמה זלוטי, נתן לו ואמר: "כשיהיה לך, תחזיר לי".

הלצותיו ומעשיותיו המשעשעות, יצא שמן בפשיטיק. פעם שפך מי שופכין לפני ביתו, ושוטר ביקש לרשום לו דוח. הוא שאל אותו: "אדוני הפריץ, היכן אשפוך?" השיב השוטר: "במקום שהוא שלך". אמר ר' אהרלה: "יש לי מקום משלי בעיירה וישמיזץ, מרחק 15 ק"מ מכאן. ואני שואל אותך, אדוני הפריץ, שאשפוך שם את המים?" השוטר אמר לו: "צחוק בצד". הלך ר' אהרלה הצדה והחל לצחוק. שאל השוטר: "מה אתה צוחק?" השיב לו: "הרי בעצמך אמרת צחוק בצד". פרץ השוטר בצחוק ולא רשם דוח.

פעם בא אל פשיטיק מגיד ידוע ודרש מיהודי העיירה לתת צדקה להכנסת כלה, הכנסת אורחים וכדומה. לאחר הדרשה ישב ר' אהרלה עם המגיד בצדו האחד של השולחן ובצדו השני ביקש שישב עושה האדרות יצחק פלנצבויס, שכינויו פיטראק [פרוון?], שהחל להתפאר בפני המגיד שהוא מרבה במתן צדקה ומכניס אורחים. זה היה שקר גדול, עושה אדרות זה היה היפוכו של ר' אהרלה. לא נתן לעני לחצות

את סף ביתו, אף שהיה עשיר ממנו. כששמע ר' אהרלה את התיירותו לא התאפק וסיפר משל:

זאב רעב תעה בלילה אפל לכפר, וכלבי האיכרים תקפו אותו. כל עוד נפשו בו ברח ונכנס למלונה בה שכב כלב. הכלב ביקש לגרשו. הזאב התחנן אליו: "הנח לי להסתתר עד שיסתלקו הכלבים, ואעשה לך טובות גדולות". כשהסתלקו הכלבים אמר הזאב לכלב: "למה לך להיות עבד בחמורה למעט מזון, אני יכול לקחת אותך אתי ליער". לאחר שלבש פרוות זאב, למד הכלב לילל כזאב, והזאבים לא זיהו שהוא כלב. באחד הימים, כשהיה הזאב רעב מאוד, ניגש אל הכלב שחשף כלפיו את שיניו כמו זאב. אמר הזאב: "אותי לא תרמה, אני הרי יודע מי אתה", והוא טרף אותו. "אתה מחפאר – אמר לפלנצבויט – אך אני הרי יודע איזה בעל צדקה אתה".

לאחר מעשה זה היה יצחק עושה האדרות לגדול שונאיו של ר' אהרלה.

שני בנים ושתי בנות היו לר' אהרלה, שלושה נהרגו בידי הרוצחים הגומנים, בת אחת, קיילה, גרה בפריז.

יעקב צוקר

יעקב צוקר, השוחט מפשיטיק, היה אדוק, יהודי שומר מצוות. היו לו שני בנים ושתי בנות. בחו הבכורה צוטל, נישאה להרשל זלצשירר, בחור מבית חסידי בפשיטיק. הוא למד שחיטה והשוחט חשב להעביר אליו לאחר מותו את החלף.

במותו, אכן מינה אותו השוחט ליורשו. אך בעיירה נהווו שני מחנות: אחד היה בעד חתנו של השוחט, והאחר נגדו. נתגלעו מחלוקות גדולות, אפילו חילול השם והתכתשויות. הרבנים מרדום, ר' משהלה ור' יענקלה נאלצו להתערב, ועוד אחרים מן העיירות השכנות. לאחר דין תורה שנמשך ימים אחדים, פסקו כי הוא רשאי להיות שוחט, אך לא בפשיטיק. כדי למנוע מחלוקות להבא, קיבלו אותו בתור שוחט בפלוצק [?] והביאו לפשיטיק שוחט מאוטווצק.

משה פרידמן

משה פרידמן (כינויו מידלו – סבון), שואב המים של פשיטק, טיפוס של איש עמל, היה מוכר היטב בעיירה.

הוא נשא מים למען בעלי אמצעים. שולי הבגד הקועים בחבל ששימש אותו כחגורה סביב מותניו, ועליו שני דליים תלויים על אסל. הוא שאב את המים מבאר העיר בלב השוק. נערי החדר הציקו לו, היו נתלים על הדליים הכבדים ממילא, וצחקו. כשחש לבסוף שהדליים כבדו לפתע, הסב את ראשו וקילל אותם: "תבוא עליכם כולרה, שתהיו כמוני, שתהיו שואבי מים".

במאמצים רבים פרנס את אשתו הזקנה ובת בוגרת כבת חמישים, שסייעה בפרנסת המשפחה בכביסה.

בליל שבת ובמוצאי שבת בא להתפלל עם כל היהודים האדוקים, החזיק סידור פחות, הציץ, אך לא התפלל, הוא פשוט לא ידע לקרוא.

נוהג היה להתלוצץ: כיוון שאל קיר המזרח אין מניחים לו לגשת, הוא נאלץ לעמוד ליד הדלת, לכן הוא יכול לצאת ראשון, וכשאומרים "בואו בשלום" ומסתובבים, הרי הוא ממש ליד כותל המזרח וכולם עומדים מאחוריו.

זכות גדולה הייתה לו בשמים, הוא מת מוות טבעי, לפני שכבשו הגרמנים את פשיטק.

מוטה צוקרמן

המלמד מוטה [מוטיה] צוקרמן, שלא כל ילד זכה ללמוד אצלו, היה בדרך גדול. רק נערים שעמדו בבחינה קיבל לחדר שלו, שם למדו חוץ מחומש עם רש"י, גמרא ותנ"ך, גם לימודי חול כמו: קריאת יידיש, חשבון – כמו בבית ספר עממי. אשתו עסקה אף היא במלמדות. היא לימדה את הנערות תפילה, ברכות, כתיבה, קריאה וחשבון.

הוא בא מכפר, שם לימד ילדי חוכר. הלך משם בגלל התערבות. נכנס איכר והתערב אתו על חמישה רובלים, שהוא מסוגל לאכול שלושה פונט חמאה. המלמד אכל את החמאה, קיבל חמישה רובלים, אך חלה וכמעט מת. הוא עזב את הכפר ובא אל פשיטיק. חמאה לא טעם עוד כל חייו, לא היה מסוגל אפילו להביט בה. כשאנחנו, הנערים, לקחנו אתנו לחדר לחם בחמאה, נאלצנו להסתירו שלא יראה.

מילדיו לא הייתה לו נחת. בן אחד היה בונדיסט וטבע. אנשים אמרו, כי סירב להישמע לאמו והלך לרוחוץ [בנהר] בשבת. הוא קפץ מן הגשר, ולא עלה עוד. כעבור שעות אחדות של חיפושים מצאו אותו חבריו והביאו הביתה בעגלה. האם בייאווה הגדול אמרה: "הצור חמים פעלו וכל דרכיו משפט". הבן השני היה קומוניסט, ממנהיגי האיגוד המקצועי.

כולם נרצחו בידי הגרמנים.

מתוך הפרק: דמויות ע' 386 – 392.

מנדל הוניג תל אביב ראו להזכיר אותם

משה של רבקה-מנוחה (סולטיס) פצנובסקי

עברית: ספר הזיכרון, ע' 346 – 347.

חותני ר' דנלה הופמן

קטן קומה, תמיד מהורהר ושקוע בעולמות עליונים, לא הקפיד במיוחד על לבוש, אף שהיו לו אמצעים לכך, חסכן ומחושב, עם אהבה להתפלספות, למשל טוב, הוכחה בולטת לחריפות שכלו. היה ממציא משימות מתמטיות חריפות והלך עמן אל האינטליגנציה הפולנית בפשיטק, החווכח אתם, התמקח – ותמיד יצא וידו על העליונה. הדבר לא מנע ממנו להתעמק בתלמוד, ללמוד דף גמרא ולהיות יהודי אדוק.

מדי יום עם שחר, ישב בדירתו, הייתה לו פינה שלו, ולמד שעות אחדות. הוא גם אהב לקרוא ספרים חיצוניים כמו: מנדלה מוכר ספרים, שלום עליכם, פרץ. אשתו איטהלה, בת רב, הטיפה לו לא אחת מוסר ואיימה עליו בגיהנום בעולם הבא.

אהב מאוד לשחק שח. כשלא היה לו פרטנר, שיחק שעות עם עצמו. מספרים, כי כשהתמקח פעם עם פריץ על מחירו של יער, והפער היה אלפים אחדים, אמר הפריץ: "דנלה, נשחק שח, מי שיזכת, מחירו יתקבל". דנלה כמובן ניצח.

זכור לי, חודשים אחדים היה עסוק מאוד, סימן תיבות וקווים, כתב אותיות קטנות, חישוב ולא דיבר עם איש. לשאלתי: מה פירוש הדבר, השיב: "ברגע שאסיים, אסביר את מעשיי".

ביום הראשון של פסח, בלכתו השכם בבוקר לתפילה בשטיבל של חסידי אמשינוב, העיר אותי. אשתי כיבדה אותו בכוס תה טרי והוא החל להסביר את מעשהו:

"הקדשתי שלושה-ארבעה חודשים לעשיית לוח, למן היום הראשון לבריאת העולם, לפי הספירה העברית, עד קץ העולם, בעוד 6,000 שנים (לפי הדת היהודית). כל אלף שנים מחושבות אצל אלוהים כיום אחד. שישה ימים – 6,000 שנים, והיום שביעי, שבת. כיוון שיש הבדלים בחישוב השנה במהלך השמש והירח, יוצא כי לאחר 5,000 שנים יש הבדל, למרות שנת העיבור, של שני ימים, שעות אחדות ודקות. לפי חישוב זה יוצא, כי איננו חוגגים פסח או יום כיפור וחגים אחרים ביום הנכון".

עולמו הדתי חרב עליו. הוא ניחם אותי ואמר: "לא נחתי והתכתבתי ושאלתי על מהלכו של כל זמן! גם אצל מלך כץ ואצל רב העיר!"

כשמצא ספר, שעורך אותו חישוב ושואל אותה שאלה ומשיב על כך: חיקו – תשבי יתוך קושיות ובעיות – נרגע ואמר: "אם הגאון לא ידע לחשוב, גם לי מותר לא לדעת".

בין עיסוקיו הייתה גם בורות. הבורות בירושה הגדולה שנתורה ליוושי משפחת לינדבוים – חנויות, אטליזים, שדות, מגרשים – נמסרה בידיהם של דנלה, של הרב ושל עוד בן פשיטיק שגר ברדום. שנה נמשכו החקירה, המדידה והחלוקה. ימים אחדים לפני מתן פסק הדין, אמר לי: "מנדל, אם אחד או שניים מן היוורשים (היו כשמונה-עשר יורשים) יהיו מרוצים מן החלוקה, אות הוא שהחלוקה אינה טובה".

הוא הסביר: "אם שני אנשים רעבים מאוד ומביאים לחם ומחלקים שווה בשווה ביניהם, נדמה לכל אחד מהם כי השני קיבל פיסה גדולה יותר ואיש מהם אינו מרוצה. אם הלחם לא חולק בשווה, מרוצה רק זה שקיבל יותר".

בפועל דחה כל שותף את החלוקה. לבסוף גם החלוקה של בית המשפט לא הייתה טובה והיוורשים הסכימו לחלוקה של דנלה.

יהודים ופולנים בעיירה ההחשבו בעצתו של דנלה ובחכמתו. התייחסו לדבריו במלוא הרצינות.

מסחרו היה עצים. כמקובל בענף, עיקר הרווח אינו נתון למדידה. אך במדידה וביושר של דנלה היו כולם בטוחים ביטחון מלא. לכן קנו אצלו וחשו שלא רומז.

כשנטל לפעמים הלוואה אצל פלוני, נתן למלווה שטרות, אף שנתנו בו אמון ואיש לא דרש ממנו ביטחונות. אך ר' דנלה טען בנחת, כי אין לדעת מה עלול לקרות, ובל יסבול אדם בשל עשיית טובה.

ר' דנלה היה בודר מכובד ומקובל מאוד בעיר. עניינים סבוכים ביותר, גם בזירות בירושות, ביצע לשביעות רצון כולם.

הוא היה שחקן שה יצרי והכיר היטב את התאוריה של המשחק. התמסר לחקירת הלוח העברי והשוואתו ללוחות של דתות אחרות.

ידו כמו לבן, היו תמיד פתוחים לכל אחד. הייתה לו תכונה נדירה לא לומר לאיש דעה, אף לא לילדיו. הניח לכל אחד ללכת בדרכו.

בת הזקונים שלו, הייתה בת חמש-שש. תכופות קרא לה ודיבר אליה בקול רם והיא השיבה באותו קול. לאחר מכן שאל אותה שאלה בשקט, והיא השיבה באותה נימה שקטה. לאחר מכן דיבר אליה בגאווה, והיא אליו בגאווה. אמר: "לא לחינם אומר הפסוק 'מענה רך ישיב חמה', 'דברי חכמים בנחת נשמעים'".

בנו הבכור, משה, ישב ולמד. פעמיים השלים ש"ס. התחתן עם בת למשפחת אנילביץ' משידלוביץ, קרובי משפחה של גיבור גטו ורשה, מרדכי אנילביץ'. הייתה לו חנות מכולת ושני ילדים.

הבת חיה, אשתי, סיימה בית ספר ונתנה שיעורים, הייתה פעילה ב"פועלי ציון", אהבה לכתוב שירים. מאמרים אחדים שלה נדפסו בעיתון ציוני. מאמרים המוקדשים בעיקר לעוני היהודי, שירים ומאמרים המוקדשים לחולי ריאות, ב-1935 ילדה בת אסתר – אסתושה. לאחר הפוגרום גרנו בלודז', עד מלחמת העולם.

לאחר שחרור פשיטיק, בשנת 1946, מסר לי אחד הפולנים מפשיטיק, כי היה הופמן והילדה הלכו ליערות קילצה. היא הייתה ממארגני חבורת פריטיזנים יחד עם האחים מנדל ושלוש האחות רחל ואחרים.

האזור והאנטישמיות באזור לא אפשרו קיום ממושך, כל חבורת פריטיזנים נפלה בגבורה בקרב עם החיות הנאציות.

הייתה משפחה גדולה וענפה. גם אחיו, ישראל הופמן, עם כל משפחתו נספו. איש מן המשפחה הגדולה לא שרד.

ר' מנדל של משהלה

הסולטיס של פשיטיק [ראש יישוב; כאן מובנו: נציג האוכלוסייה היהודית], ר' מנדל [מלצמכר], היה גבה קומה, רחב גרם וזקוף כאורן, עיניים תכולות וזקן הרצל ארוך.

הלך בצעד מדוד בראש זקוף, מעשה בעל-בית, תמיד לבושו נקי, אפילו מגונדר. הוא ואישיותו עשו רושם, כפי שאומרים. עורר כבוד והערכה בכל מי שבא עמו במגע. היה מבעלי החשפעה על שליטי העיירה; יכול להיכנס לבניין המועצה אל מזכיר העיר.

הנוצרים בעיירה גילו כלפיו דרך ארץ רבה. הוא היה ביחסים טובים אתם, כמו גם עם ראש העדה הכפרית. כשבאו למועצה אורחים כבודים מרדום או מן המחוז, מנדל הוזמן.

הפולנים אהבו להקשיב לדבריו, ולכן היו היהודים בעיירה באים אליו להתייעץ איתו או להתלונן אם נגרם עוול.

במלחמת העולם הראשונה סבלו יהודי פשיטיק רעב, כי חלק מן הגברים גויסו לצבא. פרנסת בני העיירה הייתה סנדלרות, חייטות, כובענות, אך לא היו קונים, כי גם לאיכרים לא היה מה למכור. בעת ההיא הופיע קצין יהודי מן הצבא הרוסי, מחבר "הדיבוק", ש' אנ-סקי. הוא חילק כסף, סוכריות ועוגיות לילדים היהודים המלוכלכים, לבושי הבלויים והיחפים.

בזמן המלחמה נאלצו היהודים להחפנות מפשיטתם. הם באו לרדום, למצוא פת לחם וגם לראשם.

נהגו לספר, כי למעשה הייתה פשיטת אמורה להיות עיר מחוז ורדום אמורה הייתה להשתייך לפשיטתם, כי כאשר מת פלוני ברדום הביאו אותו לקבורה בפשיטתם. אך בגלל שחרוב בפשיטתם היו יהודים, וכדי שהשליטה לא תהיה בידיים יהודיות, זכתה רדום להיות מרכז המחוז.

בשנה הראשונה לאחר תום מלחמת העולם הראשונה שבו יהודי פשיטת אל עיירתם מרדום ומן הסביבה. הרעב היה גדול, וכמוכן המחסור בבגדים ובנעליים – אלה היו מותרות. היהודים האמריקאים החלו לשלוח מצרכים. הוקם ועד, שמשימתו לחלקם בקרב האוכלוסייה. כל בן משפחה קיבל כרטיס לקבלת מצרכים למשפחה. אורגן גם מטבח, חילקו בו ארוחת צהריים.

יהודי פשיטת חדלו לקחת אוכל מן המטבח. משפחות רבות התביישו לבוא לקחת ארוחת צהריים הביתה. ניחא, מצרכים לפי כרטיסים לקחו, כי לא היה מוצא אחר, צריך להיות. המצרכים לחלוקה הוחזקו אצל אברהמצ'ה צוקר בחצר.

נפתח גם בית ספר, בבית אצל פולני. ילדים שרצו ללכת לבית ספר, יכלו ללמוד שם. חלק קטן מאוד מן הילדים היהודים למדו בבית הספר הפולני. היו "חדרים" עם מלמדים ללימוד תורה. ופרוסות הראשונות שהשתכרו אנשים, הוציאו על תלמוד תורה.

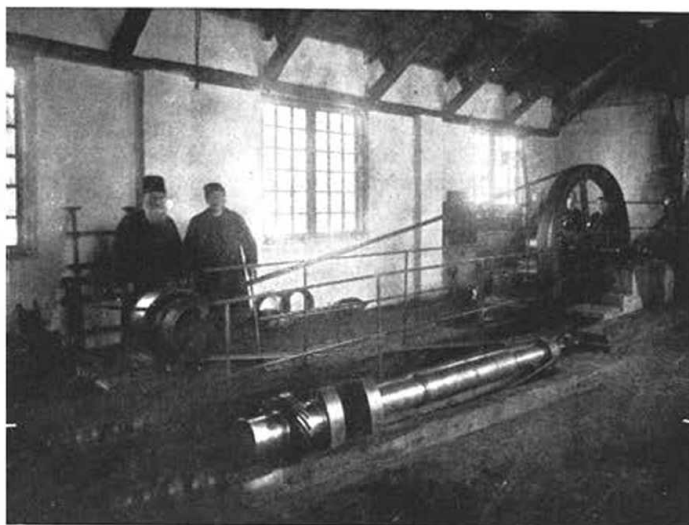
ר' מנדל של משהלה היה אחד ממנהלי הוועד. בתור סולטנס של העיר נתנו בו אמון.

בשנים 1924-1928 הקימו את תחנת החשמל בפשיטתם, חברה שהיו בה הרשל ריבא, אברהמצ'ה צוקר, מנדל של משהלה. הטכנאי היה ר' לייביש רוזנצווייג, חתן של בריש לנגה.

העיר כולה כיבדה את ר' לייביש רוזנצווייג, יהודי חידע דברים כאלה, מומחה בחשמל. כולם אמרו כי הוא יודע יותר ממהנדס. החשמל עצמו

הוא הרי מפלאי האל. לוקחים שני חוטי תיל ארוכים וזה מעביר אור לנורה ומאיר אף טוב ממנורת הבזקה.

קבלת רישיון לחברה מסוג זה, לא הייתה מן הדברים הקלים. הנוצרים אמרו, שלא ייכנס אור לבתי היהודים. ר' מנדל שם את חותמו ואת כל ההשפעה שהייתה לו על המועצה. ניתן אישור. הכניסו לשותפות גם את לכלר המועצה ואת ראש העדה הכפרית, פולנר, כדי שאפשר יהיה להאיר גם בשבת.

תחנת־כוח הראשונה בפשיטיק. כפולותו של מנדל סוליס (פלצסבר) — מכסאל

בעזרת גיסו מלונחן הוקמו בפשיטיק טחנת קמח ובית קולנוע בהנהלת פסח, בן של ר' מנדל, הקרינו שם צילומים פרימיטיביים. אך הקולנוע חוסל כעבור זמן קצר.

ר' מנדל גם היה גבאי של חברה קדישא וארגון "לינת צדק". כל חבר הקדיש לילה אחד לישיבה ליד ילד חולה בביתו.

שני בנים בלבד מן המשפחה הגדולה נותרו בחיים. הם עזבו את פולין עוד לפני מלחמת העולם. גם חתנו, יעקב פאלאנט, ומשפחתו נספו. ה' יקום דמם.

בגטו פשיטיק 1941 ר' מנדל מלצמנר עם חתנו יעקב פאלאנט ומשפחותיהם

אליעזר פלדברג

לייזר היה מן היהודים הנכבדים בעיירה. פחח במקצועו, גם ילדיו עבדו במקצוע זה. איש עמל בעל שכל בריא, מלא הומור.

מד יום, קיץ וחורף, קם עם שחר, בשעה ארבע, וניגש לעבודה, הקורנס הלם. אך האיר היום הלך עם הטלית ותפילין לבית הכנסת להתפלל. שב הביתה, אכל ושב לעבודה. הוא שנא עסקי אוויר, פרנסות קלות. חלם על תעשיית מכוניות. בראותו את מחפשי הפרנסות הקלות, נהג לומר לי:

"יהודים היו מקבלים על עצמם ברצון את מקצוע הכומר. זה עסק לא רע, להטיף מוסר לזולת ולקחת כסף בתמורה. אך נאסר על כומר להתחתן, ויהודי הרי לא יסרב חלילה למצווה הגדולה של פרו ורבו".

מעולם לא ראיתי אותו נח. בשבת עם שחר למד פרק משניות ואמר תחילים במניין בבית המדרש, טייל, דיבר על פוליטיקה. רבים פנו אליו לקבל עצה ולשמוע מילה טובה.

זכור לי 9 במרץ 1936, זה היה יום שני, כשהחלו האיכרים לתקוף חנוונים יהודים. ברחוב, בלב השוק, צץ ר' אליעזר בן השישים ושמונה, שלף יצול של עגלה והחל להכות על ימין ועל שמאל. איכרים רבים ברחו מפחד. הוא נראה כשמשון הגיבור ליד שני העמודים "זכרנו נא וחזקנו נא אך הפעם הזה".

כשניצב לפני השופטים בבית הדין – הם חשבו שהוא קומוניסט – ונשאל לאיזו מפלגה הוא משתייך, השיב בגאווה ובחכמה: "מפלגתו היא אלוהי אברהם, אלוהי יצחק ואלוהי יעקב".

שופטי פולין האנטישמית דנו אותו – על התגוננותו האמיצה כנגד אלפי איכרים, מוסתים לרצוח ולשדוד, על הגבורה שהפגין – לשנה ומחצה מאסר.

שומנסקי, אחד מעורכי הדין, פולני, בראותו כי השופטים אינם מחפשים צדק, אלא להיפך, מבקשים לדון אותו לשווא, קרא בהתעלות באולם בית הדין: "אלי, אלי למה עזבתנו?"

שמו וגבורתו חיזקו את קומץ היהודים ואפשרו את גירוש החיות הפרועות והמשוסות מן העיר. שמו הוסיף כוח ואומץ ליהודים רבים בגטו לשאת סבל ולהתחזק כנגד השונא.

מוטניו הסבל

י' ל' פרץ, סופר יידיש הגדול, יש לו סיפור "בונצ'ה שתוק", אשר בו הוא מספר על נעורי בונצ'ה, אורח חייו המיוסר ברעב ובקור – בו בזמן היה בונצ'ה זה נכון להקריב את חייו, כדי להציל אנשים.

בשתיקה חי ובשתיקה מת, גם לפני בית דין של מעלה, כשמנו את מעשיו הטובים, שתק. בית הדין היה מוכן לתת לו כל שיחפוץ בו, בונצ'ה ביקש לחמנייה סדייה בחמאה.

כשאני רואה הזכר את מוטניו שלנו, אני נזכר בבונצ'ה שתוק.

במשך השבוע כולו, בלילות, ישב בחוץ על מדרגות אבן. לעתים חטף חנומה ושכב על ספסל כלשהו. בחורף, כשהשלג והכפור חדרו לעצמות, מחא כפיים ורקד כדי להתחמם קצת. הוא שוטט בגשם רטוב עד לשד עצמותיו.

מוטניו חיכה לילות תמימים לסוחרים, לשובם מירידי ביאלובז'ג, אודז'יבול, רדום עם עגלות מלאות, עגלות עמוסות לעייפה סחורה. הוא הקשיב, שמא בדממת הלילה נוסעת עגלה.

שק על ראשו בזמן גשם, ניגש מוטניו לפרוק את הסחורה. לאחר קבלת הפרוטות הספורות, נכנס למאפיית, קנה לחם ונשא אוהו הביתה, למשפחתו.

דומה, שמעולם לא היה שבע, לא ידע מה משמעה של אכילה לשובע, לא כל שכן ארוחת ערב משובחת מהי.

חודשי החורף היו הקשים ביותר, כשהדרכים היו מכוסות והכפור צרב. אז רצה אשתו אל חנות המזון הקטנה, כדי לקבל משהו בהקפה. אך החנווני העני לא יכול עוד לתת בהקפה. היכן לוקחים פרוטות אחדות, כדי לא לגווע ברעב, חלילה, יחד עם המשפחה?

העיניים מוגלחיות, קרוע ובלוי, עטוף סמרטוטים – המכנסיים טלאי על טלאי, ז'קט מרופד מוך, קרוע ומטולא.

מוטה חולם שהוא ומשפחתו יהיו שבעים. הגיעו אליו שמועות, כי ברוסיה יש אדם גדול, סטלין, הוא יביא קומוניזם לעולם. מהו קומוניזם? אומרים לו – שויון. כל אחד יקבל עבודה ולחם לשובע. לא יהיו עוד בורגנים, כולם יהיו שווים. חיוך של שמחה הופיע על פניו של מוטניו והוא קרא בהתעוררות:

”בעזרת השם, אם יבוא סטלין לפשיטק, אכנס למאפייה של משה ווגשול ואקח הביחה, לכל אחד מבני משפחתי, לחם טרי וחם. כיכר לחם שלמה לכל אחד. אלוהים! שלח את סטלין במהרה!”

ר' נתן-דוד – המלמד מקוויק (סיפר דוד בלטמן, תל אביב)

כל בני העיירה הכירו את המלמד מקוויק, שלימד תורה. למדו אצל ר' נתן אלף-בית ולימים תפילה. הוא נטע בהם תורה ויראת שמים.

עודו בחור למד בישיבת טומשוב ושם ”אכל ימים”. בחורי ישיבה נשלחו אל בעלי-בתיים, שם אכלו יום או יומיים, תכופות – כל יום אצל אחד. הוא ישן כמו כל בחורי הישיבה בקרן זווית אצל משפחה יהודית, שראתה מצווה בהלנת בחור ישיבה עני אצלה.

כסף להוצאות הדרך לנסיעה הביתה פעמיים בשנה, בפסח ובסוכות, לא היה לו. פעם לפני החג, התגעגע ר' נתן הביתה. רצה לבלות עם הוריו, אחיו ואחיותיו, לחוג את הסדר יחד, לא להיות נע ונד ובודד. אך הכסף לכרטיס מאין יבוא? לבסוף עלה על דעתו רעיון: הוא מכר את הכר שישן עליו וכך נסע אל הוריו.

לאחר החתונה, כשהייתה לו כבר משרת מלמד, אסף במשך שנים אחדות, בלי ידעת אשתו, להוצאות הדרך אל טומשוב. שם ניסה למצוא את המשפחה שאצלה התגורר בעבר ולהשיב את דמי הכר המכור. למרבה הצער, המשפחה לא הייתה עוד, איש מהם לא חי. הוא הלך אל רב העיר וסיפר הכול. הרב הורה לתת את הכסף לצדקה.

אירוע זה נדפס בעיתון יידיש. כשבא ר' נתן להתפלל בשטיבל של ביאלובז'ג, הראו לו החסידים את העיתון.

הרבי שיבח אותו גם כן ואמר, כי עשה מעשה טוב. ככלות הכול בעל חשובה, "במקום שבעלי חשובה עומדים אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד".

ר' נתן לא הסתפק רק בזה, והלך מדי יום לטבול במי הנהר. בחורף, כשהיו המים קפואים, נטל עמו גרזן, לשבור את הקרח. באחת הפעמים הצטנן בשעת הטבילה, חלה בדלקת ריאות, החל לירוק דם ומת. יחי זכרו ברוך!

משפחת קליינבוים

ר' שמואל קליינבוים היה חייט, קונפקציה, ניהל בביתו סדנה והחזיק עובדים אחדים. הוא עצמו היה איש חולה, סבל מסוכרת. בעת ההיא עוד לא הייתה תרופה למחלה זו והוא מת צעיר.

אשתו מרים ניהלה את תבית. הייתה אחותו של לייזר פלדברג, המוכר ממשפט פשיטיק. מרים סייעה בסדנה, דאגה לאוכל, בגדים וחינוך לילדים. מלאת להט ומרץ.

מדי יום שני, ביום השוק, הציבה את הדוכן והתכוננה למכור לאיכרים את תוצרי הסדנה: מכנסיים, מקטורנים, קפטנים וכדומה. בימים שני ורביעי נסעה לירידי אודז'יבול [Odrzywół] ורדום. עבדה משעה ארבע לפנות בוקר עד שעת לילה מאוחרת.

ישראל קליינבוים, אה של שמואל, נסע לפריז לאחר מלחמת העולם הראשונה. אני זוכר אותו כבחלום. הוא היה אה של אמי ובילה הרבה בביתנו. נשמה טובה, חמיד חיך ונכון היה לעזור לכל אחד. כינו את משפחתם: השמואלקים.

ישראל אהב מאוד ילדים ואת כל שכרו הוציא על ילד אחיותיו ואחיו. כולנו אהבנו אותו מאוד. שנים ארוכות הייתה אמי מזכירה את אחיה ישראל ביראת כבוד, אגב הזלת דמעה.

כעבור שנים אחדות העביר ישראל לפריז את יואל, בנו של שמואל, ולימים את מנדל אחיו.

מנדל היה קומוניסט שרוף, היה פעיל ועשה רבות למען המפלגה. בוקר אחד הלכתי אל הדודה מרים, שמאוד אהבתי. לא הכניסו אותי הביתה, כי המשטרה ערכה ביקורת ואסרה את מנדל.

בעת ההיא הייתי דתי. נוכח סבלה של המשפחה פרצתי בבכי. המראה לא נתן לי מנוח זמן רב. תמיד שאלתי את ריבון העולם, למה הוא מעניש איש כמו מנדל? הוא הרי רוצה שבני האדם יהיו שווים, שתהיה להם עבודה ולחם וכל אחד יוכל לחיות כאדם – לא לאחד יותר מדי ולשני רעב. וכי ראוי להעניש על רעיונות כאלה? מנדל הרי נתן למען חבריו כל מה שהיה לו, תמיד עזר להם. אף שלא היה מקובל שבחור ישיבה ידבר עם קומוניסט, אהבתי לשוחח עמו כמו עם ידיד טוב. הוא היה מבוגר ממני בשנים אחדות. לימים נסע לפריז.

בתם מלכה נישאה לחיים קצ'קה, גם הוא חייט, הם ניהלו חיים נאים למדי, היו להם כמה ילדים. מלכה ושלושה ילדים קטנים מתו מטיפוס הבטן. זו הייתה טרגדיה איומה למשפחה. האם מרים התאוששה והמשיכה בחייה. בת הזקונים התחתנה עם יוסף דאז, בן החייט. לחייט ר' ישראל היו כמה בנים ובת. כל הילדים הצטיינו בפעילות בארגונים שונים. משפחת דאזי [דוֹזי] גרה סמוך לבית הכנסת בבית קטן, שעודר רושם שהוא מט ליפול מזוקן. בכניסה הייתה מונחת אבן. לאחר חציית הסף, נמצא הנכנס בבית בלי רצפה.

בצד ימין גר ר' אלי האופה. הוא אפה כעכים, והילדים הקטנים מכרו אותם. היו בבית כמה ילדים חולים. הדלות הייתה גדולה. בגד או זוג נעליים היו מצוץ נדיר. ר' אלי עמל והזיע באפיית הכעכים. שאלו אותו לסוד אפיית הכעכים, איך הוא עושה אותם? הוא נהג להשיב בחיוך: "פשוט מאוד, לוקחים חור ומדביקים סביבו בצק ומחזקל כעך". פרנסה לא הייתה, אכילה לשובע הייתה חלום, אך לא מתו ברעב אצל ר' אלי.

כעכים שלא עלו יפה או לא נמכרו, תוצרת פגומה, עליהם בזקו מעט מלח ומים – וזו הייתה סעודת מלכים.

בצד שמאל של הבית גר בשני חדרים קטנים החייט מפשיסחה עם חמשת ילדיו. שם דיברו על פוליטיקה, קראו ספרים על ציונות, סוציאליזם, קומוניזם. ביניהם צמח יוסף דאזי. הייתה לו יכולת לשאת נאום יפה ולהלהיב את המאזינים. השתייך למפלגה הקומוניסטית. פשיטיק הייתה קטנה עליו. הוא נסע לוורשה, ניהל שם סדנת חייטים עם אשתו הנמרצת, מינדל, ובו בזמן ניהל פעילות מחתרתית ערה במפלגה הקומוניסטית. היו להם שני ילדים.

אני זוכר כי בבואי לוורשה אל הדודנית שלי, נתקלתי שם בפנים דאוגות. מאוחר יותר סיפרו לי כי פלוני מסר למשטרה שבבית זה מצוי בית דפוס לא חוקי. אך טעו במספר הבית, ובבניין אחר, אצל השכן, הפכו את הבית על פיו. עקרו את לוחות הרצפה, ולא מצאו דבר.

יוסף דאזי [דו"צ = גדול] כתב בעיתונות השמאל בשם בדוי: "גרויסר [גדול]. הוא ייסד את "אגרויד" בוורשה והיה אחד ממנהליו. "אגרויד" עשה תעמולה למען בירוביג'ן. פעם אחת אף הוצג ברשימה הקומוניסטית בבחירות לסיים, אך לא נבחר.

בזמן הכיבוש הנאצי עסקה אשתו בארגון מטבח למען חולים וילדים, עד להקמת הגטו ובזמן גטו ורשה. יוסף עבר לפריז, כדי להסתתר מן הרוצחים הגרמנים. הוא נרצה לאחר שהחיסלריסטים העבירו אותו לוורשה. שמעתי על כך בפריז ואינני יודע אם כך היה הדבר. על כל פנים, הוא היה מן הפעילים החשובים ביותר וניהל עד יומו האחרון פעילות ענפה, במילים ובמעשים, מתוך אמונה באידאל שלו – הקומוניזם.

בן נוסף מן המשפחה, דוד, התחתן עם בלומה, בת של משה לסקו, אחת מאחיותיו של יחיאל, מנידוני פשיטיק במשפט לאחר הפוגרום.

ממשפחה גדולה וענפה זו בפולין נותרה בחיים רק רייזלה, אשתו של אלתר קויפמן, היגרה לפריז.

יואל ומנדל מתו בפריז. הותירו אחריהם ילדים. הם תמכו בהוריהם ובשאר המשפחה בפולין. היו אנשי עמל ועבדו קשה למען לחמם. בו בזמן לא הזניחו את פעילותם הפוליטית – המשיך לפעילות שניהלו בעיירת הולדתם פשיטיק. יהי זכרם ברוך!

משה פירשט ומשפחתו

ברחוב שהולין לגשר ורשה, באחת החצרות, גרו שתיים-עשרה משפחות. הבתים משני הצדדים התרפקו זה על זה, כמבקשים להתאחד, להתמזג. בתים נמוכים, רובם ללא רצפות, רק חומר, ואבן בכניסה במקום סף.

בבית הראשון משמאל גר ר' מאיר פירשט, יהודי גבוה ולו זקן הרצל ארוך, ראשו מורם תמיד. יצא מביתו הקטן בגאווה. הליכה זקופה זו הייתה ודאי מורשת מן הצבא הרוסי, שם שירת שנים רבות. נתקבל רושם, כי בבית הוא ודאי הולך כפוף בגלל התקרה הנמוכה ורק בחוץ הוא יכול להזדקף.

הייתה זו דמות פטריארכאלית נאה, אהב להתלוצץ, לספר בדיחה. סנדלר במקצועו וגם לילדיו לימד מלאכה זו. בביתו שררה דלות, אך הילדים היו לבושים תמיד בבגדים נקיים.

הבן הבכור, משה, נפצע בשנת 1918, במלחמת העולם הראשונה. בן נוסף, איצ'ה, מיעט להתמסר למקצוע, הרבה לקרוא ספרים ועיתונים, כתב והפך לעסקן פעיל במפלגה הקומוניסטית הבלתי לגלית. הוא גם ידע לשאת הרצאה נאה. סיפור, כי כשהיגר לפריז, הופיע שם בהצלחה רבה באספות של מאות פועלים יהודים. בן שלישי, בורל, היה גם הוא פעיל במפלגה הקומוניסטית, נאסר ונידון לשלוש שנות מאסר.

משה, הבן הבכור, היה פעיל בפשיטיק בשנות ה-30 [של המאה ה-20] במפלגת פועלי ציון. לאחר אירועי מרץ 1936 הושיבו אותו על ספסל הנאשמים, שם התגונן באומץ ובכבוד רב. העיתונות היהודית של העת ההיא סיפרה רבות על הופעותיו של משה פירשט בבית הדין: "אני סנדלר במקצועי, אני עומד בשוק ומצפה לקונה. אך להניח שיתקפו

ויכו אותי – זה לא". לשאלת השופט מדוע יש חבורה על פניו, הייתה תשובתו: "מן המלחמה בשנת 1918, במלחמה בז'יילים הרוסים".

בית הדין האזורי ברדום דן אותו לחצי שנת מאסר, לאחר שישב את הזמן, עלה לארץ ישראל. ביתו הפך בית, כתובת ראשונה לעולים חדשים מפשיטיק. מקק פלוני להלוואה, הוא היה הנותן. כולם ידעו כי אצל משה ימצאו תמיד מילה חמה, עצה ועזרה ממשית.

במלחמת השחרור של המדינה שזה עתה נוסדה, בקרבות על העיר אשדוד, בשנת 1948, נפל בנו נתן. לאסון זה הייתה השפעה גורלית על מצב הרוח והבריאות של האב. אך הדבר לא מנע ממנו להיות פעיל בענייני חברה. במיוחד פעילותו לטובת יוצאי פשיטיק, שלמענם ארגון מפגשים, ערבי אזכרה ומזמים אחרים.

ב-13 ביוני 1957, בלכתו לעבודה, ונדמה לקרובים אליו, שעתה הוא מתחיל לחוש את טעם החיים "בקש יעקב לישוב בשלווה" לקה בהתקף לב ומת במיטב שנותיו. הותיר אישה ושלושה בנים. כבוד לזכרו!

משה פירשט ויל ליד מצבת ההיילים כנפולו
בהגנת אשדוד. ביניהם – גם בני נתן ויל.

מתוך הפרק: דמויות ע' 392 – 408.

הלל שטרוסמן דמויות אחדות של בני פשיטיק

רב העיירה שלנו, הרב שפירא, היה ידוע כחלמיד חכם ואיש טוב לב, אוהב אדם. רק בלחצם הכבד של יהודים אדוקים קיצונים, הפריע למהלך הפרוגרסיבי והתרבותי של האוכלוסייה, במיוחד של הנוער.

היו בפשיטיק שני שוחטים: יוסף-חיים וייזר, יענקל צוקר. כשהלך האחרון לעולמו ביקש חתנו, זלצשירר, לרשת את המקום, והדבר עורר מחלוקת עזה בעיירה. לבסוף נותר החתן שוחט בפשיטיק.

לייזר פלדברג, פחת, היה יהודי חכם, לא נחשל. התייחד כנאשם במשפט של יהודי פשיטיק. כששאל אותו השופט לאיזו מפלגה הוא משתייך, השיב: "למפלגת אברהם אבינו".

אברהם הברברג היה עסקן של בעלי המלאכה, נטל חלק בחיי הקהילה וגם בחיי בעלי המלאכה.

יוסף-חיים זוכהולץ, פחת, טיפוס אימפולסיבי, תוקפני, אחד המתנגדים החריפים למינוי זלצשירר לשוחט.

קדיש רקוץ, יהודי של סבל. סירב ליהנות ממנועמי העולם הזה, התפשט לחלוטין מגשמיזם, ועסק ברוחני בלבד.

מיכאל שטרוסמן, חובש, שטיפל בחולים עניים לא בחשלוש בלבד, אלא גם העניק להם בחינם עזרה רפואית ותרופות.

חיים-אהרן ברקוביץ', עסקן פעיל למען הרעיון הציוני. חכם, מארגן המונים, תרם רבות לציונות הכללית.

עובדיה לנגה, עסקן פעיל של הציונים הכלליים. לא בחור פשוט, גזר קרן קימת בפשיטיק.

לינדנבוים, סוחר עורות, אחד היהודים העשירים. חכם ושתקן.

דוד-מנדל זיידה, סוחר אריגים, נטל חלק בחיי הקהילה בפשיטיק.

אברהם צוקר, סוחר תבואה, חסיד. מעשירי פשיטיק.

הרשל ריבא, טיפוס מהוגן, סוחר שקול, נרתע מחיי הקהילה.

לנגה, סוחר, יהודי לא טיפוש. טחנת הקמח שלו תרמה רבות לכלכלת העיירה.

מוטה בורנשטיין, לוחם בעל הכרה, הבין הרבה והיה פעיל אקטיבי למען האידאלים של המפלגה הקומוניסטית. לימים כשל ונידון לשנות מאסר רבות, מת בכלא לאחר ניתוח המעי העיוור.

משה צוקר. בעת ההיא, היה אידאליסט קיצוני. למדן, אך הלך בדרכי אביו ונטל חלק פעיל בחיים המקצועיים. לוחם פועלים בעל הכרה.

ראובן צוקרמן. דמות מעניינת. שנון. נטל חלק בחיים התרבותיים והמקצועיים.

סבי מנדל שטרוסמן ובני ביתו

מנדל שטרוסמן, סבי, היה מוכר בעיירה בתור חובש ומשכיל ביידיש ובעברית. הראשון והיחיד שהזמין בעת ההיא מנוי מוורשה לעיתון "הצפירה". דמות עדינת, יהודי לבבי שידע רק לעשות טובות. תמיד היה לו חיוך למען הוליו, שרובם היו יהודים עניים – לאחד כזה עוד נתן כסף מארנקו לקניית מרשם רפואי.

בביתו היה גרמפון, הראשון בפשיטיק. זה היה לפני 75 שנים [ראשית המאה ה-20]. הוא נהג להציב את המכשיר בחוץ, לפני הדלת, כדי שגם יהודים אחרים בפשיטיק ייהנו מפרקי חזנות או מלחן יפה. אנשים באו להביט בפלא הגדול של העת ההיא.

מיכאל שטרסמן

היה לו שם טוב מאוד כחובש מחונן ואיש מלבב.
יחסו לחולים היה שם דבר.

מארבעת בניו, שמים הלכו בדרכו והיו חובשים:
מיכאל והלל. הראשון ירש את כל המידות הטובות
של אביו, אפילו נשא מרקים לפציינטים שלו,
תכופות עזר גם בכסף. בעבודה נאה זו סייעה לו
אשתו, יוכבד. שמהם חינו את ילדיהם (פלדקה, רוזה, איטה, הלל,
חנוך) להגיש עזרה לנזקקים, במיוחד לאנשים זקנים.

שנות המלחמה המחדידות פיזרו את המשפחה ברחבי העולם. פלדקה,
שמשאה למשה צוקר (בנו של יעקל הסנדלר מפשיטיק), עלתה לארץ
ישראל, אך מאורעות 1929 הניעו אותם להגר למריז. בשנות הכיבוש
ההיסטוריסטי עברו עליהם ימים קשים. הבן הוסתר אצל איכר בכפר,
שם חלב פרות. על צווארו הייתה תלויה כתובת בארץ ישראל. הם
חיים שם [מועד כתיבת הדברים] עם בנם, כירורג נודע.

בפרוץ המלחמה נמצאה עמם אחותנו שרה-הנדל, אך היא חלקה את
הגורל הטרגי של שליש מעמנו, ז'נדרם צרפתי הוציאה מן הבית והסגיר
לרוצחים הגרמנים. נרצחה בפריז ב-25 באוגוסט 1942.

איטה ומרדכי ויינטרויב וארבעת ילדיהם נשלחו מפריז ונספו.

כבוד לזכרם!

מתוך הפרק: דמויות
ע' 408 – 411.

שרה-הנדל שטרסמן
ורצחה, ע"י הגרמנים בסאריס

איטה ויינטראוב מבית שטרסמן
נספתה בשואה עם בעלה מרדכי
ר' ילדיהם

צירל וגיטל מוער אבינו הרשלה בן יעקב מוער

כשפרצה מלחמת העולם השנייה, בחרה הקהילה באבינו כמלווה חיילים יהודים מפשיטיק לחזית. חלפו שבועות אחדים והוא לא שב. אמי נותרה עם ילדים קטנים, ללא פרנסה. מדי פעם הובאו ידיעות שאבא נהרג. ידעו אפילו לספר באיזה בית קברות הוא קבור. אמי ואחותי ביילה הלכו אל הכומר לשאול אם אמת הדבר, שקברו את אבא בבית קברות נוצרי.

אימא החליטה ללכת לרדום, אולי תיוודע שם דבר. יחד עם אחותי ביילה הלכו ברגל, כי לא היה להן כסף לנסיעה. בדרך פגשו את בעל העגלה אברהמלה פומרק והוא קרא אליהן: "מינדלה, ביילה, אני מביא את בעלך ואת אבא".

העיר כולה באה לברך את אבא בשלום עליכם. למחרת בואו נכנסו הגרמנים.

מיד עם בואם, אספו את כל היהודים בשוק והחלו בעינויים: מכות, העמדה במי הנהר, גזירת זקנים ופאות. אח של אמי, ישראל-יענקל בלטמן, הוכה קשות. הם הבעירו אש ואילצו את היהודים להשליך לאש את כובעיהם, את הטלית קטן שלהם, ולרקוד. אבי גם חטף מכות לא אחת, ונשלח לעבודה קשה.

ממשפחתי נספו: ההורים, האחיות: ביילה, חיהלה, לאה, ליבה, שרה, האחים: ישראלקה, אברהמלה, יענקלה.

כבוד לזכרם!

מתוך הפרק: דמויות ע' 411 – 412.

דוד זיתני חל אביב משפחת מילר

במבנה החד-קומחי שהיה בשוק, היה משפחת מילר. הם שאבו את פרנסתם מחנות אריגים, וכמו בעלי חנויות אחרים, היכו ליום שני, ליריד בעיירה. ליריד היו באים האיכרים מן הכפרים השכנים עם התוצרת החקלאית שלהם, שמכרו אותה ליהודים. לאחר מכן קנו נעליים, מגפיים, בגדים וסחורות אחרות, את יתרת הכסף שתו אצל דודצ'ה בעל בית המרזח.

פינצ'ה מילר, איש צעיר עדין, בן חורה, נולד בעיירה פינצ'ו [Pińczów] סמוך לקילץ. לאחר חתונתו התיישב בפשיטיק ועזר לאשתו רחל (כינו אותה רחל של רייזלה) לנהל את חנות האריגים. בעתות הפנאי נהג לחמוק לבית המדרש ללמוד דף גמרא.

ערב אחד נסע פינצ'ה מן היריד ברדום, שם קנה סחורה לחנותו. הוא ישב על העגלה, עסוף במעיל כבד. קליע רובה פגע בו. הביאו אותו לעיירה מת. האירוע המחריד הסעיר את פשיטיק כולה. פחד נפל על גדולים וקטנים. ניסו לברר את סיבת הרצח, אך הרוצחים לא נתפסו. האסון נותר חלומה לנצח.

מותו הלא-צפוי והנסתר של פינצ'ה פגע מאוד באשתו רחל, שנותרה עם כמה יתומים קטנים. עול הפרנסה וחינוך הילדים נפל עתה עוד יותר על כתפיה. בשקט ובהדרת כבוד המשיכה בחייה הקשים, אך תמיד בתקווה לעתיד. עשתה הכול כדי שילדיה יקבלו חינוך דתי, ברוח בעלה המת.

בקרב הילדים הצטיין הבן יעקב בכישרונו ללמוד וגם הייתה לו חשוקה גדולה למסחר. אף שלא היה הבכור, עזר יותר מכולם לאמו בחנות, ותמיד רצה לנסוע לקנות סחורה בערים ועיירות רחוקות למדי. לא אחת נזדמן לי לנסוע עם יעקב אל שידלובצה, אל רדום, ובתום מלחמת העולם הראשונה, כשהדרך הייתה פנויה לתחבורה אזורית, גם אל לודז'.

כשפרצה מלחמת העולם השנייה, והגרמנים נכנסו לפשיטיק, לא חמקה משפחת מילר מגורלם של כל יהודי פשיטיק, שהרוצחים הגרמנים

גירדו מן העיירה. הם חיפשו הצלה בעיירות הסמוכות. למרבה הצער, מכל משפחת מילר נותר יעקב לבדו. דרך ארוכה של ייסורים ועינויים עבר במחנות מוות שונים. מי שנמצאו עם יעקב מספרים שחתפלו מכוח העמידה שלו, שהפגין בימי הרעב הקשים; מסירות הנפש שלו בעזרה לאחרים, יכולתו לחלוק עם אחרים את פת הלחם הדלה.

לאחר השחרור בא יעקב לאמריקה בעזרת הג'וינט. כישוריו לעסקים היו לו למועיל בבניית ביתו החדש. הוא ואשתו בלה (בתו של דוד-מנדל זיידה, סוחר מקובל בעיירה), גרים בניו יורק. יעקב מנהל מפעל טקסטיל גדול והוא איש חשוב מאוד בחוגי החברה. נותן ביד רחבה למוסדות תורה ולבניית מדינת ישראל, עומד בקשר הדוק עם בני עיירתו בישראל, ומקווה, עם הזמן, לבוא להתיישב בה.

מתוך הפרק: דמויות ע' 412 – 413.

סם דייוויס [שלמה-מאיר פשיטיצקי] משה פירשט

משה פירשט היה מן הגיבורים שסיכנו את חייהם להגן על כבוד העם היהודי. הם התייצבו כנגד הפולנים המוסתים, צמאי הדם, אשר שחטו את בני הזוג מינקובסקי. מכל הגיבורים היהודים האלה נשארו בחיים לאחר המלחמה רק שלושה: משה פירשט, יצחק פרידמן ויעקב קירשנצווייג, הודות לכך שמיד לאחר הפוגרום ב-1936, ברחו לארץ ישראל.

יהודי פשיטיק היו בעצם הראשונים לאש ההשמדה הנאצית. עוד שלוש שנים לפני פרוץ מלחמת העולם השנייה, באו לאזור פשיטיק המוני סוכנים היטלריסטים והחלו להסית כנגד האוכלוסייה היהודית. הם התחילו בארגון חרם על חנויות יהודים, לא הניחו לנוצרי לקנות אצל יהודי או למכור לו; לא אפשרו ליהודים לסחור בימי השוק, שהעניקו להם פרנסה לשבוע כולו. החוליגנים הציבו משמרות סמוך לחנויות יהודים. היה מקרה שנוצרי התגנב בדלת האחורית אל יהודי לקנות משהו. כשיצא הנוצרי, הכו אותו אנשי המשמרות ואף הציתו את מעיל הפרווה שלבש.

היה אז משבר נורא בפשיטיק. האוכלוסייה היהודית ממש גוועה ברעב ובקור, סירבו למכור להם מעט עצי הסקה. בלתי אפשרי לתאר את המצוקה והסבל של יהודי פשיטיק בחורף 1936.

הגרוע מכל קרה באחד מימי שני, 9 במרץ 1936, כשביום השוק באו איכרים רבים מן הסביבה וביצעו פוגרום עקוב מדם, שעלה בחיי בני הזוג מינקובסקי. אלמלא הגיבורים שלנו, אשר התנגדו וגירשו את החוליגנים, היו נופלים קרבנות רבים יותר.

הממשל הפולני אסר שמונה יהודים וניהל כנגדם משפט גדול ברדום, שכל העולם עקב אחריו במתח. עיתונאים מארצות רבות באו לכתוב על המשפט.

משה פירשט גילה ביום הפוגרום אומץ וגבורה יוצאים מגדר הרגיל, ולימים נישא שמו בברכה בפי כל יהודי פשיטיק והסביבה. לימים,

בישראל, גילה משה מסירות נפש ליוצאי עיירתו שעלו לישראל ועזר להם ככל יכולתו.

יהודי גיבור זה מת לפתע בישראל ב-13 ביוני 1957, וראוי שמו להנצחה עם המרטירים היהודים, שבכל הזמנים סיכנו את חייהם למען הכבוד והקיום של העם היהודי.

כבוד לזכרו!

מתוך הפרק: דמויות ע' 414 – 415.

יחיאל דול

שושנה בורנשטיין (פשיטיצקי) לזכרו של יחיאל בורנשטיין

אמו, ילידת פשיטיק, הייתה מוכרת בעיירה בשם שרהלה של אבאלה. יחד עם מאיר וחיים ספיריטוס היו בעלי טחנות הקמח בפשיטיק, שנמכרו כעבור זמן לבני משפחת לנגר. לאחר מות בעלה, עברה שרהלה להתגורר בקליש, שם נולד בנה יחיאל. לימים עברה המשפחה אל שידלובצה.

כבר בשנת 1921, כבחור צעיר, הצטרף יחיאל לקבוצת חלוצים שעלתה לארץ ישראל. הם ביצעו כל עבודה קשה, בחציבת אבנים, ריצוף כבישים וכדומה.

כעבור שנים ייסד יחיאל קואופרטיב של מסגרים, יחד עם קבוצת פועלי מתכת. הקואופרטיב יצר לולים לתרנגולות בקיבוצים ומושבים. הוא התחתן עם שושנה, בתו של משה-שמעון פשיטיצקי. בשנים האחרונות היה פעיל בארגון יוצאי פשיטיק בישראל ובא תכופות למפגשים של יוצאי העיירה.

ד"ר מיסטר סון יחיאל דול

יחיאל נפטר ב-19 בפברואר 1969 בתל אביב ונטמן בבית העלמין קריית שאול. כבוד לזכרו!

מתוך הפק: נר זיכרון, ע' 445.

בייניש ליפשיץ לזכר אחי גדליהו ליפשיץ ופרטיזנים יהודים אחרים מפשיטיק

בשנת 1941 הייתה פשיטיק יודן ריין. פינו את כל התושבים היהודים אל רדום, שידלוביץ, פשיסחה, מפוזרים ומפורדים בגטאות שונים. קבוצה של אחד-עשר אנשים: גדליהו ליפשיץ, הירש-מוטה רוזנהולץ, בונם יוסף, פינחס ליפשיץ, הרצקה פרידמן, לייביש פרידמן, יצחק רוזנברג, יצחק הברברג ואשתו, בונדה ואני, הצבנו לעצמנו מטרה לעבוד אל הפרטיזנים.

כשיצאתי מן הגטו, מסרו לי כי אחי גדליהו נעצר ביד הנאצים. חזרתי לגטו ועשיתי הכול כדי לשחררו, ואכן הצלחתי להוציאו מן הידיים הרצחניות. היה חורף, הקור, השלג והכפור הקשו מאוד על השחייה ביער, עם זאת יצאנו שנינו עם נשק ליער והתאחדנו עם קבוצת הנזכרים לעיל.

כיוון שלא היה אפשרי להיות ביער, נכנסנו אל מחנה וילנוב (וולאנוב). שם מסרו לנו כי ביום מסוים ירו הגרמנים בקבוצת פרטיזנים סמוך לכפר ויניאווא [Wieniawa], ביניהם מוטל בוכמקר ויהודי מוויניאווא, עם ילד בזרועותיו. הם ברחו, רצו להציל עצמם, אך נתקלו בפולנים, שקשרו אותם בתבלים, הובילו עד ויניאווא ומסרו בידי הרוצחים הנאצים, שירו בהם.

קבוצת בני פשיטיק שלנו הייתה יחד במחנה וילנוב. בשנת 1942 החליטו הנאצים לחסל את המחנה. כשהגיעה אליי הבשורה, הודעתי בלילה לאחי גדליהו. הצלחנו לחתוך את גדר התיל הדוקרנית והלכנו ליער.

גדליהו ידע על בונקר ביער, שהוסתר בו נשק. התחמשנו וגם נתנו לאחרים. כל אחד חיפש אפשרות להסתתר. אך צריך היה להשיג אוכל. ביער היו קבוצות אחדות של פרטיזנים, אשר עזרו זה לזה. בעיקר הסתתרנו בבונקרים ובבית הקברות.

השגנו קשר עם הפולנים שעבדו במפעל נשק. הם באו מרדום ועזרו לנו.

באביב 1944 גילו הרועים הפולנים כי יהודים מסתתרים בבית הקברות. לאחר מאבק נפל משה צוקר.

“צבא המולדת” [Armia Krajowa תנועת מחתרת פולנית] הציב לעצמו משימה להרוג גרמנים, אך גם יהודים, וניהל קרבות תכופים עם הפרטיזנים. באחת ההתנגשויות לחמנו אני, אחי ועוד פרטיזנים אחדים שיעות אחדות. כשנוכחו לדעת כי אין אפשרות לגבור עלינו, הציתו את היער מכל עבריו. הצלחתי להימלט. אך ראיתי כי הקרב שלנו אבוד. בנסיגה זו נפל אחי גדליהו מקליע של אנשי צבא המולדת. זה היה ב-21 במרץ 1944.

בעת מנוסתי נקלעתי לעמדת משטרה. מסרתי כי ברחתי מצ'נסטוחוב, שם היה מחנה לפולנים. אחד הגויים חשד בי שאני יהודי. הוא הורה לבדוק אותי, בכל זאת הצלחתי לרמות אותם ושוחררתי.

לאחר מכן הסתתרת חודשים אחדים בשדות מגודלי פרא בסביבת פשיטיק. הצלחתי ליצור קשר עם פולנים אחדים. בצעתי למענם עבודות שונות, ובחודשים האחרונים של 1944 הסתירו אותי בבזידם של אורווה, בכפר מילצ'קוב [Michalków ?] (מועצה אזורית זאקשוב [Zakrzów]). הבית שבו הייתה האורווה היה היפה בכפר. שם היה הגסטפו, ואני – בבזידם באורווה.

בינואר 1945 נכנסו לשם הרוסים והציתו את כל הבתים. לא יכולתי להסתתר עוד, אף שחשתי חופשי יותר. החלטתי להסגיר עצמי לידי הרוסים.

כבוד לזכר הלוחמים היהודים מפשיטיק.

מתוך הפרק: נר זיכרון, ע' 448 – 449.

תוכן עניינים

7	בשנים 1905, 1914 – 1918	יצחק מילשטיין
14	נחית: אחר הנוער של פשיטיק	משה-מלך מוער
17	קואופרטיב הדגים בפשיטיק	שלום-ולוויל צימבליסטא
19	פשיטיק חולמת על ארץ ישראל	צבי זלצשירר
23	בקרוב הציונים הכלליים ובית"ר	מרגלית רובינוביץ' (מילשטיין)
25	נחפזנו לרוסיה	ירמיהו קויפמן
28	תמונות ואירועים	הלל שטרסמן
31	זיכרונות אחדים מן העיירה	יעקב קירשנצווייג
34	עד מלחמת העולם הראשונה ואחריה	מרים טישלר
36	זיכרונות מן העיירה פשיטיק	גוצ'ה בלכר (מייירפלד)
38	נעורי	מ[וריס] רוזנשטיין
39	אנשים, שטיבלך, מוסדות בפשיטיק	משה ווגשול
42	כיצד זוכרים יוצאי פשיטיק בפריז	
44	פשיטיק הלוחמנית	הלן בויס [קירשנצווייג]
46	מפשיטיק עד ארץ ישראל	דוד זיחני (בוימאייגרון)
64	העיירה בוערת	מ' גבירטיג
65	פוגרום פשיטיק	יעקב לשצ'נסקי
83	ערב הפוגרום	שפרה ושלום צימבליסטא
84	סבלנו מפוגרום	צירל וגטיל מוער
85	ביום הפוגרום	הלל שטרסמן
86	בעת ולאחר הפוגרום	חמר קויפמן
88	נערכנו לחתנגדות	ישראל צימבליסטא
90	מדוע התרחשו... אירועי פשיטיק?	יוזף ארבן-הולן
94	פוגרום והתנגדות	
113	עם יתומי מינקובסקי... בקרקוב	ל' רודל
117	האירועים העקובים מדם בפשיטיק	מיכאל ספר
122	עיירתנו בוערת	דוד שטוקפיש
127	35 שנים לאחר הפוגרום... בפשיטיק	י' שמואלוויץ'
131	המרטירולוגיה של יהודי פשיטיק	
134	אין די כוחות לספר	ישראל טישלר
145	פרגמנטים של גבורה וייסורים	שאול קירשנצווייג
150	ניצלתי עם אחי	חנצ'ה פרידמן-הוניג
152	ניצלתי מאושוויץ	פייגה-לאה קופרוס
154	בעבודת כפייה ובמחנות המוות	צבי ספר
157	יחידה נותרת: ממשפחתי	חמר קויפמן
162	בטאות ובמחנות	ישראל לוונטל

167	קרבן הרציחות הגרמניות הראשון	לולה בסוב
170	באשוויץ רק חיכינו למוות	לייביש פרידמן
173	יהודי פשיטיק ברחו אל וייז'ביצה	חיה-שבע מלצמכר
174	אפיזודה טרגית	שיינדל פייזמן (שוויצקי)
175	דמויות	ישראל צימבליסט
182	ראוי להזכיר אותם	מנדל הוניג
197	דמויות אחדות של בני פשיטיק	הלל שטרוסמן
200	אבינו הרשלה בן יעקב מוער	צירל וגיטל מוער
201	משפחת מילר	דוד זיתני
203	משה פירשט	סם דייוויס
205	לזכרו של יחיאל בורנשטיין	שושנה בורנשטיין (פשיטיצקי)
206	לזכר אחי גדליהו ליפשיץ ופרטיזנים...	ביימיש ליפשיץ

קישורים

קישור לספר הזיכרון הסרוק באתר הספרייה הציבורית בניו יורק:

<http://yizkor.nypl.org/index.php?id=1193>

קישור לתצלומי העיירה ולמפה באתר השטעטל הווירטואלי:

<http://www.sztetl.org.pl/he/city/przytyk/?view=1>